3 19 ИЮЛ 1983

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

1983 ЙИЛ 15 ИЮЛЬ № 29 (2717) ЖУМА

Бугунги хавотирли дунёда осон бўлмаган кўпгина юмушлар бор, лекин энг муҳим, сира кечиктириб бўлмайдиган юмуш — планетамизни ядро оташи хатаридан холи қилишдир. Бу ҳаммага тааллуқли ишдир. Ҳақиқий санъат одамларда яхши ҳис-туйғулар уйғотиб, халқлар ўртасида ҳамжиҳатликка кўмак бериб, эртанги кун бугунги кунга нисбатан фаровонроқ ва осойиштароқ бўлмоғига муносиб хизмат қилиши мумкин, деб ўйлаймиз.

Ю. В. АНДРОПОВ

(XIII Москва халқаро кинофестивалининг қатнашчиларига ва меҳмонларига табригидан)

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИЮНЬ ПЛЕНУМИ ҚАРОРЛАРИ—АМАЛДА

ЗАМОНАВИЙЛИК—АДАБИЁТИМИЗ ҚАЛБИ

ГАЗЕТАМИЗНИНГ ўтган сонида хабар қилинганидек, 7 июль куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг кенгайтирилган мажлиси бўлди. Унда республика Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари Сарвар АЗИМОВ «КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми ва Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI пленуми якунлари ва республика адибларининг вазифалари» деган мавзуда доклад қилди.

— Доҳий Владимир Ильич Ленининг «Санъат халқникидир» деган доно кўрсатмаси бугунги кунда тўла амалга ошди, деб баралла айта оламиз, — деди нотиқ. — Ленинизм ҳамиша ҳаракатда, доимо олға одим отмоқда. Ўртоқ Юрий Владимирович Андроповнинг КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленумида сўзлаган нутқи, ўртоқ Константин Устинович Черненконинг шу Пленумда қилган доклади, ўртоқ Шароф Рашидович Рашидовнинг Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI пленумида қилган докладида янги инсонни — коммунистик жамият кишисини тарбиялаб вояга етказиш энг муҳим масала эканлиги алоҳида уқтириб ўтилди, адабиёт ва санъатнинг бу борадаги ролига юксак баҳо берилди. «Бироқ,—деди ўртоқ Ю. В. Андропов, — ҳатто энг ёрқин ва мароқли пропаганда, энг моҳирона ва оқилона сабоқ, энг истеъдодли санъат ҳам башарти ҳозирги куннинг реалликлари билан чамбарчас боғланган ва бундан буёнги олға силжиш йўлларини кўрсатиб берадиган ғоялар билан тўлдирилмаган бўлса мўлжалланган мақсадга эриша олмайди». Демак, коммунистик ғоявийлик, халқчиллик, замонавийлик совет адабиёти ва санъатининг асосий фазилатлари бўлиб келди ва бундан буён ҳам шундай бўлиб қолаверади.

Меҳнаткашларни коммунистик ахлоқ руҳида тарбиялашда кўпмиллатли совет адабиёти ва санъатининг етук бўғинларидан бўлмиш ўзбек совет адабиёти ва санъати ҳам муҳим ўрин тутиб келмоқда. Ўртоқ Ш. Р. Рашидов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI пленумидаги докладида зўр мамнуният билан қайд этиб ўтганидек, Ўзбекистоннинг санъаткор зиёлилари ҳозирги замон қаҳрамонининг характерини тобора чуқур ва самарали тадқиқ этиш, ҳаётнинг мураккаб, актуал проблемаларига дадил мурожаат этиш йўлидан бормоқдалар. Чиндан ҳам, кейинги йилларда республикамизда замондошларимизнинг синфий, гражданлик позициясини шакллантиришга кўмаклашадиган бир қанча етук бадиий асарлар яратилди. Зотан, бизда — социалистик жамиятда инсоннинг маънавий дунёсини бойитадиган, унинг ғоявий, сиёсий ва маънавий қиёфасини шакллантирадиган адабиёт ва санъат асарларига катта иқтисодий ва ижтимоий аҳамиятга молик ишлаб чиқариш муваффақиятлари қаторида муносиб баҳо берилаётир.

Янги инсонни тарбиялаш шу куннинг энг долзарб масалаларидандир. Унинг маънавий эҳтиёжларини шакллантириш, юксалтириш, шахснинг сиёсий ва маънавий қиёфасини актив кўрсатиш — биз, адибларнинг ҳам ғоят муҳим вазифамиздир. Ўртоқ Ш. Р. Рашидов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI пленумида сўзлаган нутқида таъкидлаб ўтганидек, «Санъаткор зиёлилар ўртасидаги жамоат муҳитига кўп нарса боғлиқ. Ғоявий урғуларни жой-жойига қўйишдаги ноаниқлик, саёз темаларга, турмушни натуралистик тасвирлашга, жамиятда содир бўлаётган жараёнларни юзаки ёки бир томонлама ёритишга берилиб кетиш санъаткор ижодига зарар етказади, холос». Демак, талабчанликни оширишимиз лозим. Китобхонга ўртамиёна асарларни тақдим этишга ҳаққимиз йўқ.

Адиб уч бора меҳнаткаш бўлиши шарт, ялқов киши ижодкор бўлолмайди. Ҳозирги китобхоннинг талаби кучли. Унга маъқул бўладиган асар ёзиш учун адиб тинмай изланиши, ҳаётнинг энг олдинги сафида бўлиши ва китобхонларни ўзига эргаштира олиши лозим. Автор одамларни тўлқинлантира оладиган катта фикрларни, долзарб проблемаларни ўртага қўйиши лозим. У шу йўл билан китобхонларга таъсир ўтказади. Адабий-бадиий журналлар ва нашриётлар жорий ва истиқбол режаларига КПСС Марказий Комитети июнь Пленуми ва Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI пленуми қарорларида ўртага қўйилган вазифалар нуқтаи назаридан қараб чиқиш лозим. Қўлёзмаларга талабчанлик билан ёндашайлик, шунда бўш асарлар чиқиб кетишининг олдини олган бўламиз. Бу борада Ёзувчилар союзи қошидаги ижодий кенгашлар, газета, журнал ва нашриётлар редколлегиялари ва редакцион кенгашлар зиммасидаги масъулиятни оширайлик. Агар қўлёзма ғоявий-бадиий жиҳатдан пухта бўлса, китоб ҳам ўқувчига манзур бўлади. Адабий танқид партиявий изчил позицияларда туриши, амалий, холис характерда ва чуқур илмий бўлиши керак. Адабий танқидчиликда мунаққидлар билан бирга адибларнинг ўзлари ҳам фаол бўлишлари мақсадга мувофиқдир. Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом, Мақсуд Шайхзода сингари устоз адибларимизнинг тақриз, мақола ва рисолаларини бир эсланг. Бу билан айтмоқчимизки, адибларимиз ҳам адабий ҳаракатчиликда фаол бўлишсин, устозлари, тенгдошлари ва шогирдларининг ижодига актив муносабат билдириб, лозим бўлса, матбуот орқали тақризлар ва мақолалар билан чиқиб туришсин.

Айрим асарларимизда йиғлоқилик, меъёридан ортиқ натуралистик тасвир, ўкинч, баъзи тарихий воқеаларга нотўғри муносабат сингари камчиликлар учраб қолмоқда. Етарли тайёргарлик ва ижодий тажрибаси бўлмаган айрим қаламкашларнинг тарихий мавзуга қўл уришлари ҳеч вақт самара келтирмайди. Бу ҳолни доимо ёдда тутайлик. Бош мавзуимиз ажойиб давримиз, замонамиз бўлиши табиийдир, албатта. Революцион ўтмишимиз ҳам доимо диққат марказимизда туради. Бугунги кунимизга ва порлоқ эртамизга хизмат қилажак юксак бадиият билан ёзилган тарихий асарлар ҳам, албатта, керак. Лекин биз учун энг муҳими — замондошларимизга ибрат бўладиган, уларни олижаноб ишларга чорлайдиган, давримиз қаҳрамонлари яратилган асарлардир. Партия Марказий Комитетининг июнь Пленуми ҳам эътиборимизни ана шу долзарб масалага қаратганини Сизларга яна бир эслатиб ўтишни лозим кўраман.

Ижодкорнинг позицияси аниқ ва тиниқ бўлиши шарт. Чунки, энг аввал, китобхон талаби шундай. Мамнуният билан шуни маълум этамизки, ёзувчилар жамоатчилиги КПСС Марказий Комитети июнь Пленумини тўла тайёргарлик билан кутиб олдилар ва унинг тарихий қарорларини якдиллик билан қўллаб-қувватладилар.

Дадил айта оламизки, ютуқларимиз кўп, соғлом ижодий муҳит мавжуд. Шу билан бирга, дабдабавозлик ва мақтанчоқликка ҳам орамизда ўрин йўқ.

Драматургия орқада қоляпти деймизу, лекин пухта драматургиясиз театр санъатини ривожлантириб бўлмаслигини унутмайлик. Республикамиз театр санъаткорлари фаолиятини КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми ва «Янка Купала номидаги Белоруссия Давлат академик театри партия ташкилоти фаолияти ҳақидаги» қарорлари ҳамда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети XI пленуми ва театр санъати тўғрисидаги қарори асосида жонлантиришимиз лозим.

Давоми иккинчи бетда

Суратда: секретариат мажлисида.

САФЛАРДА КАМАРБАСТАМИЗ

ҒОЯВИЙ ҳаётимизда улкан воқеалар юз бердики, унинг маънавий-сиёсий камолотимизга таъсири бебаҳодир!

Маълумки, муҳим, актуал сиёсий воқеалар киши онгини оширади, маънавий жиҳатдан бойитади, оқибат натижада жамият тараққиётини тезлаштиради, ҳаёт оқимини тўғри изга солиб, унинг бир маромда камол топишига йўл очади.

Июнь ойида Москвада ўтган партиямиз Бош штабининг Пленуми ана шундай моҳият касб этган муҳим ғоявий-сиёсий-маънавий, тарихий воқеа бўлиб, ривожланган социализм тараққиётининг узоқ муддатли программасини аниқлади.

Унинг изидан бориб ва қарорлари руҳидан келиб чиқиб Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XI Пленуми республика ҳаётида бурилиш ясайдиган улкан ғоявий масалаларни муҳокама этди ва қарор қабул қилди.

Аввало, бутун партиямиз Бош штаби форумида ғоявий муаммоларнинг батафсил қараб чиқилиши, унда КПСС Марказий Комитети Бош секретари Юрий Владимирович Андроповнинг сўзлаган программ нутқи идеология хазинамизни бойитди, кўп масалаларда кўзимизга равшанлик берди.

Июнь Пленуми қабул қилган қарорлар ҳамма соҳадаги ишларимизни мустаҳкам, принципиал, тўғри ва ҳалол изга солиш йўлини кўрсатди.

Совет кишилари —ҳар биримиз бу муҳим ғоявий йўналиш тадбирларини якдиллик билан маъқулладик ва амалда тадбиқ этишга ўзимизни сафарбар деб эълон қилдик. Бу қарорларни совет кишиси тўғрисидаги ғамхўрлик программаси, деб биламиз. Совет кишиларининг ҳаётини яхшилаш, турмуш даражасини ҳар томонлама ошириш, маънавий-сиёсий бойлигини камол топтириш партиямизнинг доимий иши эди, бу иш янада фаоллашди. Пленум қарорлари яна шу нарсани астойдил таъкидладики, у ҳам бўлса, асил ниятимиз бўлмиш —коммунизм қуриш ҳар бир совет кишисининг гражданлик бурчи, унинг замонамизда яшашдан мақсади, шарти ҳамдир!

Биз бу эзгу мақсад билан катта йўл босиб, довонга чиқдик: ривожланган социализмни қуряпмиз. Аммо ўзимиз яшаётган бу ижтимоий жамиятимизнинг такомил топмаган томонлари йўқ эмас. Бу иш—осон ва тезда битиб кетадиган шунчаки ишлар ҳам эмас. Бу ўз йўли билан анча мураккаб ва узоққа чўзиладиган ишлардир. Чунки бу юмушлар одамлар билан битадиган, одамларнинг ўзлари бажарадиган ишлардир.

Тажрибамиздан аниқ ва равшанки, одамлар билан битадиган иш ҳамиша мураккаб муаммо ҳисобланади. Негаки, шу ишларни бажарадиган одамларнинг ўзлари мураккаб микродунёдир.

Шунинг учун партиямиз Марказий Комитети Пленуми ана шу муҳим масалани муҳимларнинг муҳими, деб майдонга ташлади.

Ҳамма нарсани одам ҳал қилади, деймиз. Тўғри гап! Аммо ўша одам, ўша масалани қандай, қайси маънода ҳал қилади? Умуман, ҳал қила оладими? Уни янгича, ижодий фикрлашга, ҳалол ва одиллик билан, сидқидилдан жасорат ва матонат билан ўзи қураётган янги жамиятга хизмат қилишга эринмай, ҳамиша тайёрлаш керак.

Бу ишда ғоявий фронт бўлинмаларининг ҳам қўшинлари баб-баравар ҳаракат қилиб, бир мўлжалга урадиган, бир маррага олиб борадиган ижодий-ташкилий, оқибатли ишлар қилишлари зарур.

Бу соҳада адабиёт ва санъатимиз олдига муҳим вазифалар қўйилди. Ахир, улар зиммасига янги жамият одамини тарбиялашдек катта масъулият юклатилган. Коммунизм бинокорларининг маънавий потенциалини бойитиш, уларда битмас-туганмас ғайрат уйғотиш, коммунистик ғояга эътиқодини ошириш, сиёсий активлигини кучайтириш — адабиёт ва санъатнинг қўлидан келадиган иш!

Шунинг учун КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми ёзувчилар ва совет санъати арбобларидан замонамиз тўлақонли ижобий қаҳрамонларини яратишдай муқаддас ишни талаб қилди. Адабиётда чаканачилик, атторчилик — майда-чуйда маҳсулот чиқариб кун ўтказиш, адабиёт кучини беҳуда сарф қилиб, унинг қуролини дайди ўқ қилиб юборишдан бошқа нарса эмас!

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Пленумида ҳам шу масалага катта эътибор берилди. КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига кандидат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари Шароф Рашидов замондошларимизнинг ибратли образларини яратиш нақадар муҳимлигини таъкидлаб кўрсатди. Адабий танқидчилигимиздаги мавжуд бирёқламалик, юзаки асарларни кўкка кўтариб мақташ ҳоллари қораланди.

Биз, ёзувчилар, ҳамиша партиямизнинг содиқ жангчиси бўлиб, доимо ғоявий фронтнинг олдинги сафларида бўлганмиз, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қоламиз. Ғоявий ҳаётимизни янада тўғри ва равон йўлга соладиган бу муҳим партия қарорларини амалга ошириш йўлида камарбастамиз. Замонамизнинг етакчи қаҳрамонлари ҳақида муносиб асарлар ёзишни зиммадаги бурч, виждон масъулияти, деб ҳис қиламиз!

Иброҳим РАҲИМ

ДАВР ТАЛАБИГА ЖАВОБАН...

Ўртоқ Юрий Владимирович Андроповнинг июнь Пленумида сўзлаган тинчлик ҳақидаги нутқини эшитганимда, бениҳоя хурсанд бўлиб кетдим. Ўзим Улуғ Ватан урушининг қатнашчиси эмасманми, тинчликни алоҳида қадрлайман. Наҳотки, сўнгги уруш фақатгина чўнтак қаппайтириш-у ўзгалар ерига кўз олайтиришнигина биладиган жанобларга сабоқ бўлмаган бўлса, дейман. Тавба, кимлардир тинч-тотув турмуш қуриб, оламни гулларга буркамоқчи бўлса, аксинча, кимлардир дунёга ўт қўйиб, уни култепага айлантирмоқчи бўлади. Хайриятки, иккинчи тоифага мансуб кимсалар камчиликни ташкил қилади. Яхшиямки, дунёда урушга қарши давлатлар, тинчлик истовчи одамлар, кўп! Янги уруш қиёмат қойимнинг ўзи эканлигини улар яхши билишади.

Партиямизнинг ҳар бир съезди ва пленуми, конференция ва актив йиғилишларида муҳим ижтимоий-сиёсий масалалар муҳокама этилади. КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми ҳам худди шундай бўлди, у совет кишилари сингари, биз—ёзувчиларга ҳам қувонч ва илҳом бағишлади, ҳамкасбларим қатори менинг ижодий фаолиятимда ҳам унутилмас из қолдирди: «Ҳаёт билан ўйнашма!» деган драма устидаги ишларимни ниҳоясига етказдим. КПСС Марказий Комитетининг 1982 йил май Пленумида қабул қилинган Озиқ-овқат программаси масалаларига бағишланган бу драма ҳисор қўйлар, умуман чорва туёғини кўпайтиришдек хайрли иш ҳақида ҳикоя қилади. Пьесани ниҳоясига етказишда ўртоқ Ю. В. Андроповнинг Пленумдаги нутқи менга илҳом берди. Пьесада чорвачилик ишига панжа орасидан қарайдиган, ишлаб чиқаришда эришилган ютуқлар орқасида турган ташаббускор одамларни кўрмайдиган, манманлик касалига мубтало бўлган айрим кишиларга қарши кураш олиб борган ёш коммунист образи талқин қилинган.

Маълумки, ўқувчи асарларда зикр қилинган ижобий ва салбий қаҳрамонларнинг хатти-ҳаракатлари, феъл-атворларини ён- атрофидаги одамларга солиштириб кўради. Ҳатто асарнинг катта-кичиклигидан қатъий назар социалистик воқелигимизнинг қонун-қоидаси ва низоми тўғри ва нотўғрилигини таҳлил ҳам қилади. Ҳа, бугунги китобхон ўзига хос мана шундай фазилатларга эга, социалистик жамиятнинг янги одами сифатида онгли, дидли ҳамдир.

Пленум ва сессияда сўз заргарлари олдига янги бар камол асарлар яратиш асосий вазифа қилиб қўйилди. Партия топшириқларини дилга жо қилиб олган ёзувчиларимиз бадиий адабиётимизнинг равнақига ўз ҳиссаларини қўшадилар, албатта!

Мана, ҳамкасбларимизнинг олди дала-даштга йўл олди. Биз барқ уриб яшнаётган пахтазорда бўламиз, кун жазирамасида ишлаётган колхозчилар, механизаторлар, сувчилар билан учрашиб, уларнинг кундалик долзарб ишлари, режалари, орзу-ўйлари ҳақида суҳбатлашамиз. Пленум қарорларидан руҳланиб навбатдаги лавҳа очеркларимизни ёзамиз. Зеро, бу давримиз талаби, партиямиз даъватига муносиб жавобимиз бўлади.

Мумтоз МУҲАМЕДОВ

В. МАЯКОВСКИЙНИНГ 90 ЙИЛЛИГИ

РЕВОЛЮЦИЯ КУЙЧИСИГА

Ўзбекистон ёзувчилари революция ва социалистик Ватан куйчиси, ўз истеъдодининг бутун улуғворлиги билан коммунистик истиқбол сари бораётган ижодкор инсон шодлигини шарафлаган Владимир Маяковскийга илҳомбахш сўзларини бағишладилар. Бу сўзлар буюк совет шоири туғилган куннинг 90 йиллиги муносабати билан 11 июль куни Тошкентдаги Алишер Навоий номидаги театрда бўлиб ўтган тантанали кечада янгради. Кечани Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари С. Азимов очди.

В. Маяковскийнинг ижоди, деб таъкидлашди сўзга чиққан нотиқлар, партияга, халққа хизмат қилишнинг ажойиб намунасидир. Ўзбек адиблари уни устозимиз деб атайдилар — улар ўзларининг бутун талантларини инсониятнинг энг юксак идеалларини қарор топтириш учун курашга бағишлашни ундан ўрганмоқдалар. Кечада Маяковскийнинг ўзбек тилига таржима қилинган шеърлари тараннум этилди. Таниқли адабиёт арбоблари, таржимонлар ва саҳна усталари Ленин ишининг барҳаётлиги, совет кишисининг улуғ бунёдкорлик жасорати ифодаланган ажойиб, тўлқинлантирувчи парчаларни ўқиб бердилар.

Алишер Навоий номидаги театрда бўлган кеча В. В. Маяковский туғилган куннинг 90 йиллигига бағишланиб республикада ўтказиладиган тантаналарни бошлаб берди. Маданият саройларида, клубларда, кутубхоналарда, студентларнинг ётоқхоналарида адабий кечалар ўтказилади, буюк шоир ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳикоя қилувчи кўргазмалар ташкил қилинади. В. В. Маяковскийнинг ажойиб асарлари ҳамон коммунизм ишига хизмат қилмоқда.

(ЎзТАГ)

3-БЕТ

АНЪАНАВИЙ КИНО АНЖУМАНИ

Москвада «Кино санъатида инсонпарварлик учун, халқлар ўртасида тинчлик ва дўстлик учун» шиори остида XIII Халқаро кинофестиваль қизғин давом этмоқда. Бу анъанавий кино анжуманда 104 мамлакатдан, 6 халқаро ва миллий ташкилотдан келган кино арбоблари қатнашмоқдалар. Конкурсда жаҳон кино усталари ишлаган энг яхши асарларнинг 500 дан ортиғи пойтахт экранларида кўрсатилмоқда.

КПСС Марказий Комитетининг Бош секретари, СССР Олий Совети Президиумининг Раиси ўртоқ Ю. В. Андропов XIII Москва халқаро кинофестивали қатнашчиларига ва меҳмонларига йўллаган табрикномада «Кино санъатининг миқёси жуда кенг. У ҳар куни миллион-миллион кишилар билан мулоқотда бўлади. Бу эса унинг инсон маънавий ҳаётидаги алоҳида ўрнини, унинг юксак вазифасини ҳам белгилаб беради», деб кино санъатининг халқлар ўртасидаги дўстлик, ҳамжиҳатлик туйғуларини жипслаштиришдаги хизматига юксак баҳо берди. Шунингдек, кинонинг зиммасига ядро оловининг олдини олишда тинчликсевар кучларнинг мақсад бирлигини тараннум этишдек шарафли вазифа юклатилганлиги уқтириб ўтилди.

Фестиваль ташкилий комитетининг раҳбари СССР Кинематография давлат комитетининг раиси Ф. Ермашдир. Шунингдек, фестиваль фильмлари конкурсининг жюри ҳайъати тайинланган бўлиб, бадиий фильмларга таниқли совет кинорежиссёри, Ленин мукофоти лауреати Станислав Ростоцкий, ҳужжатли ленталарга ёзувчи ва публицист Генрих Боровик, болалар картиналари бўйича эса адиб Анатолий Алексин раислик қилмоқда.

Томошабинлар фестивалга тақдим этилган бир қатор бадиий фильмлар билан бирга қисқа ва тўла метражли ҳужжатли ленталарни ҳам катта қизиқиш билан томоша қилмоқдалар. Чунки фестивалда иштирок этаётган киноҳужжатчилар «Ҳақиқат... фақат — ҳақиқат!..» шиори остида ўз асарларини намойиш этмоқдалар. Ҳужжатли фильмлар конкурсида 50 дан ортиқ мамлакатнинг 87 кинолентаси кўрсатилади. Айниқса, америкалик кинопублицистлар суратга олган «Америка Гитлердан то МХ ракеталаригача», чехословакиялик киночилар суратга олган «Мовий Орбита» ва Марказий ҳужжатли фильмлар студияси билан Яман Халқ Демократик Республикаси киносанъаткорлари ҳамкорликда ишлаган «Байрут осмонидаги бегона булутлар» сингари публицистик руҳдаги қатор ҳужжатли фильмлар томошабинларга манзур бўлмоқда.

Шунингдек, 35 мамлакатнинг 70 дан ортиқ фильми болалар фильмлари конкурсига қўйилган. Совет режиссёри Николай Лебедевнинг «Қиш тонги», швед режиссёри Олле Хильбомомнинг «Расмус ва дайди», норвегиялик режиссёр Кунт Андерсеннинг «Дўстлар» ва польшалик режиссёр Станислав Ендрикнинг «Куз эртаги» сингари картиналари намойиш этилиши биланоқ томошабинлар диққатини тортди...

Ўз ишини кўтаринки руҳда давом эттираётган жаҳон кинематографчиларининг бугалги анжумани ҳам халқлар ўртасидаги тинчлик ва ижтимоий тараққиётнинг ажойиб намунаси бўлиб қолади.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНИНГ ФАРМОНИ

«МУШТУМ» ЖУРНАЛИНИ ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНИНГ ФАХРИЙ ЁРЛИҒИ БИЛАН МУКОФОТЛАШ ТЎҒРИСИДА

Республика меҳнаткашларини коммунистик руҳда тарбиялаш, уларни хўжалик ва маданий қурилиш вазифаларини муваффақиятли бажаришга сафарбар этиш соҳасидаги хизматлари учун «Муштум» журнали Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фахрий ёрлиғи билан мукофотлансин.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Раиси
И. УСМОНХЎЖАЕВ

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Секретари
Г. ҲАЙДАРОВА

1983 йил 11 июль
Тошкент шаҳри

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИДА

Республика матбуотини ривожлантиришдаги хизматлари учун Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фармонларига мувофиқ «Муштум» журнали бўлимининг редактори Қутби Рихсиева; журналнинг бош рассоми Алижон Холиқов ўртоқларга «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими» фахрий унвони берилди.

* * *

«Муштум» журнали ходимларидан, штатсиз мухбирларидан, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриёти ходимларидан бир группаси Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиумининг Фахрий ёрлиғи блан мукофотланди.

* * *

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми тарих фанини ривожлантиришдаги, юқори малакали илмий кадрлар тайёрлашдаги хизматлари учун Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг сектор мудири, тарих фанлари доктори Сабоҳат Азимжоновна Азимжоновага «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган фан арбоби» фахрий унвони берди.

* * *

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми республикада нашриёт ишини ривожлантиришдаги хизматлари учун Ўзбекистон ССР Нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитети «Ўқитувчи» нашриётининг директори ўртоқ Наримон Тожиевич Ҳотамовга «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган маданият ходими» фахрий унвони берди.

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ ИЮНЬ ПЛЕНУМИ ҚАРОРЛАРИ—АМАЛДА

ЗАМОНАВИЙЛИК—АДАБИЁТИМИЗ ҚАЛБИ

Боши биринчи бетда

Ёзувчилар ташкилотимизнинг область бўлимлари ишини кучайтиришимиз лозим. Токи мазкур бўлимлар область марказларида зиёлилар ўчоғи бўлсин. Бунда кўп нарса область бўлимларимизнинг масъул котибларининг ташаббускорлигига, ишчанлигига боғлиқ. Шу йилнинг май ойида Фарғона водийси областларида ўтказилган кўчма секретариат мажлисларида аён бўлдики, областларнинг партия ва совет раҳбарлари қалам аҳлига яқиндан ёрдам бераётир. Бизлар ҳам шу меҳрибонликка яраша идеология фронтининг олдинги сафларида бўлайлик.

Доклад юзасидан бўлган музокарада Қорақалпоғистон АССР Ёзувчилар союзи правлениесининг раиси Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, «Звезда Востока» журналининг бош редактори Александр УДАЛОВ, профессор Лазиз ҚАЮМОВ, Ўзбекистон ССР маданият министрининг биринчи ўринбосари Ўлмас УМАРБЕКОВ, Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Матёқуб ҚЎШЖОНОВ, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг директори Жуманиёз ЖАББОРОВ, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг секретари Уктам УСМОНОВ, Ёзувчилар союзи область бўлимларининг масъул секретарлари Тошпўлат АҲМЕДОВ (Бухоро), Ҳабиб САЪДУЛЛА (Наманган), Ҳамроқул РИЗО (Сирдарё), Ёзувчилар союзи правлениеси секретарининг ўринбосари Ҳожиакбар ШАЙХОВ ўртоқлар сўзга чиқиб, партия ҳужжатларини тўла қўллаб-қувватладилар, ижодий ишларида бу ҳужжатлар дастуриламал бўлишини изҳор этдилар.

Олдинда турган катта миқёсдаги вазифаларни атрофлича кўриб чиқиш учун Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг пленумини ўтказишга қарор қилинди. Пленумда «Ривожланган социализмнинг тарихий босқичи ва Ўзбекистон адабиётининг актуал масалалари» (Ҳаёт, адабиёт ва танқидчилик) муҳокама этилади.

Ёзувчилар союзи правлениеси секретариатининг кенгайтирилган мажлисида Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Маданият бўлимининг сектор мудири Барот БОЙҚОБИЛОВ қатнашди.

ХОРАЗМ ОҲАНГЛАРИ

ЖАҲОН маданият тарихининг улкан бир санаси борки, буни нишонлаш Хоразм учун алоҳида бир тўй. Бу— улуғ олим, математика илмининг асосчиларидан бири Муҳаммад ибн Мусо ал-Хоразмий ал-Мажусийнинг туғилганига 1200 йил тўлишидир. Хоразмийнинг отига ал-Мажусий нисбасининг қўшилиб ёзилишида ҳам ҳикмат борки, у халқимиз тарихидаги муҳим бир саҳифани эслатиб туради.

Хоразмийнинг ал-Мажусий деган нисбаси унинг отаси ҳали исломни қабул этмаганлигини кўрсатади. Зероки, Мажусий деб номусулмонлар айтилган.

Албатта, бу гапларни Хоразмийнинг илмий меъроси ҳозирги замон илмий-техник революциянинг пойдеворига катта улуш бўлганлигини назардан соқит қилмаган ҳолда келтирмоқчимиз. Инсоният бир минг икки юз йил ўтиб ҳам унинг илмий меросини қадрламоқда.

Хоразмда буюк олим юбилейига катта тараддуд бошланган.

Қадимий Хева кейинги ўн йил ичида жуда яшариб кетди. Меъморий обида сифатида тенгсиз жавоҳир саналувчи Хева Ичон қалъасининг кўҳна иншоотлари таъмирланди. Сув йўллари тозаланиб, янгилари қурилди. Шаҳар зиёратгоҳ манзилга айланди. Партия ва ҳукуматимизнинг тарихий обидаларни сақлаш ҳақидаги ғамхўрлиги туфайли Хева шаҳри ўнлаб музейларни ўзида мужассамлаштирган.

Хоразм воҳасидаги биринчи музей 1920 йилнинг 27 апрелида очилганди. Уни ташкил этишда рус олимлари А. Попов, М. В. Воеводский, А. И. Треножкин фаол қатнашган эдилар.

Ҳозирги кунда яна янги музейлар очиш борасида жадал иш олиб борилаётир. Жумладан, Ўзбекистон ССРнинг 60 йиллиги муносабати билан Исломхўжа мадрасаси биносида халқ амалий санъати музейи ташкил қилинди. Қисқа вақт ичида у кўплаб зиёратчиларнинг диққатини тортди.

Тошҳовли, Нуруллабой иншоотлари ичида жойлашган музейда эса халқимизнинг қадимий, бой маданий ўтмишини, суронли инқилоб йилларини, биринчи беш йилликлардаги меҳнат шижоатини мужассамлаштирган материаллар ниҳоятда дид билан терилган.

Айни дамда Хева қурилиш майдончасига айланган.

Ичон қалъанинг иморатлари таъмирланмоқда, Дишон қалъада эса янги кўчалар, маданий-маиший хизмат кўрсатувчи ўчоқлар очилмоқда. Чунки шу йилнинг сентябрь ойида (Хоразмга) кўплаб олимлар, хорижий меҳмонлар, радио, телевидение, газеталарнинг мухбирлари келади.

Хева бир неча кун жаҳон маданияти арбобларининг диққат марказига айланади.

Агар аввалги таъмирлаш ишларига 400-500 минг сўм пул ажратилган бўлса, 1982-1983 йилнинг ўзида бу маблағ икки миллион сўмга етди. Ҳозирги кунда ўн икки ёдгорлик биносида иш олиб борилмоқда. Жума масжидида, шунингдек, Тошҳовли, Кўҳна арк комплексларида, Анушахон ҳаммомида таъмирлаш ишлари жадал кетмоқда.

Алгебра асосчиси бўлган улуғ мутафаккирга бағишланган стационар кўргазма ташкил этиш тараддуди кўрилмоқда. Бу кўргазмани ташкил этишга иттифоқимиздан кўплаб рассомлар жалб қилинган. Муҳаммад Хоразмий ва Абу Райҳон Беруний номидаги янги музей бинолари қурилмоқда.

Музейда қадимги Хоразм бўлимини очиш мақсадида эскизлар тайёрланмоқда. Мавжуд бўлимларни экспонатлар билан бойитиш, Комил Хоразмийнинг мемориал уй музейини ва зарбхона интерьерини бадиий жиҳатдан қайта жиҳозлаш, Аваз Ўтар мемориал уй музейининг тематик—экспозицион планини ёзиш учун материаллар тўпланмоқда. Бу мақсадда илмий ходимларнинг экспедициялари ташкил этилиб, аҳолидан қадимги уй жиҳозлари, рўзғор буюмлари, тўқимачилик маҳсулотлари, аёлларнинг тақинчоқлари, ҳунармандчилик қуроллари сотиб олинмоқда.

ДАРҲАҚИҚАТ, Хоразмнинг дунёга туҳфа этган жавоҳирлари кўп. Аммо буларнинг ичида энг ноёби, барибир унинг деҳқончилигидир. Бу ердаги сув иншоотлари ҳақида махсус китоблар ёзилган. Билмадик, қадимда ҳам Хоразмнинг ерлари шундай шўр бўлганми, лекин мана шу —яшилликнинг кушандаси бўлган шўр ерда деҳқончилик қилиш, ҳақиқатан ҳам, юксак санъатдир. Беихтиёр, ердаги шўр деҳқоннинг минг-минг йиллаб ерга оққан пешона теридан эмасмикан, деган туйғу келади кишининг қалбига.

Май, июнь ойлари ҳосилни яратадиган даврлардир. Қишлоқнинг мактаб боласидан тортиб, ёшуллисигача даланинг ташвиши билан яшайди. Колхоз идораларида, дала шийпонларида раис ва бригадирларни топиш амри маҳол.

— Бултур худди шу кунларда, — деб ҳикоя қилади Қўшкўпир район партия комитетининг биринчи секретари Матчон Воисов, — деҳқонларимиз пахтани «ана сув келади, мана сув келади» деб алдаб ўстирган бўлса, бу йилги ташвишларимиз бошқача. Ёмғир меъёридан ортиқроқ ёғди, кунлар совуқ келди. Энди биз пахтани ана кун исийди, мана кун исийди, деб алдаб турибмиз....

Қўшкўпир районидаги Олтибой Қурбонов номидаги колхознинг 11-бригадасида ана шундай «алдаб туриш» семинари устидан чиқдик.

— Кимда саволлар бор?— деб сўради колхоз раиси Собир Оллоберганов, — 11-бригаданинг бошлиғи бошқалардан эшитиб келган тажрибасини тушунтириб бўлгач.

Ярим доира шаклида тракторнинг орқа тарафини ўраб турган ўн икки бригадирнинг ҳаммаси «саволлар йўқ»... «тушунарли» деб, бирин-сирин жавоб беришди.

— Йўқ, сизлар уялмасдан сўранглар, — деди яна таъкидлаб раис. — Балки бу бригадага тўғри келган йигирма саккиз сантиметр чуқурликда юмшатиш сизларнинг ерингизга тўғри келмас. Балки дорини бирваракай сепиб кетиш ўрнига аввалроқ ёки кейинроқ сепиш лозимдир? Ҳамманинг ери, суви турли бўлиши мумкин. Тортинманглар!

Бригадирлар яна жавоб беришмади. Демак, қатқалоқни эзиб, бирваракайига ернинг намини кўтариш учун уни 28 сантиметр чуқурликда юмшатиш ва устидан зарарли ўтларга қарши бериладиган дорини сепиб кетиш колхознинг барча бригада шароитларига мос тушарди.

Бундай семинарлар, аввало, область миқёсида уюштирилади.

Областда ишлаб чиқилган тадбирлар қуйи поғонада — районларда, сўнгра эса колхозларда ва бригадаларда ишлаб чиқилади.

— Ҳозирги кунда, — дейди Матчон Воисов, — партия ходимининг обрўси турли соҳалардаги фаолияти ва шахсий ҳусусиятларидан тарқиб топади. Уларнинг ҳар бирининг иш услуби ўзига хос, лекин, асос мазмун ҳамиша бир хил бўлиб, унинг қирралари КПСС Марказий Комитетининг «РСДРП II съездининг 80 йиллиги» ҳақидаги қарорида кўрсатиб ўтилган. Унда айтилишича, бу услуб ҳар бир ижтимоий воқеаларга ижодий ёндашишни, кенг оммага таянишни, юксак ишчанлик, конкретлик, талабчанликни талаб этувчи, кўр-кўроналик, сансоларлик ва сохтагарчиликнинг ҳар қандай кўринишларига нисбатан муросасизликни таъминловчи бўлиши керак.

Дарҳақиқат, ҳозирги шароитда партия ташкилотларининг сиёсий раҳбар сифатидаги роллари ошиб бормоқда. Хўжалик ходимларининг вазифасини бажармаган ҳолда ҳаётимиздан фақат ўзига гап тегмасликни, жавобгарликни бировнинг гарданига юклашни, майда масалалар билан юқори ташкилотларга мурожаат этавериш каби аҳволларни, сансоларликни ҳаётимиздан сиқиб чиқармоқдалар.

Хоразм областининг қишлоқ хўжалик коллективлари ҳақида гап кетганда, марҳум Искандар Дўсов раҳбарлик қилган «Наримонов» колхозини тилга олмаслик мумкин эмас. Аслида бу колхоз бутун мамлакатимизга, ҳатто чет элларга ҳам танилган. Кўпинча шу кунларда хоҳ Марказий, хоҳ республика телевидениесида маданият саройлари, бахт уйлари, стадионлар, болалар муассасалари, шаҳарникидан қолишмайдиган кўчалари бўлган колхозларни кўрамиз. Ана шунда республикамиз меҳнаткашлари ҳеч иккиланишсиз, бу кўрсатилаётган нарсаларнинг бари Хоразмда ўн йиллар муқаддам бошлаб берилган эди, деб ғурурланишлари мумкин. Дарҳақиқат, Тошкент театрларидан қолишмайдиган маданият саройи, бахт уйи ва стадиони кўпчилик область марказларига ўрнак қилгулик, ўз чинни заводига эга бўлган бу колхоз ҳақида жуда кўп ёзилган. Унинг собиқ раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Искандар Дўсовнинг номини республикада кўпчилик эшитган.

Биз бу сафар борганимизда янги музей биносининг устидан чиқдик. Агар шу музей Тошкент шаҳрида очилганда ҳам маданий ҳаётда сезиларли воқеалар сирасига кирган бўларди. Хоразм воҳасининг ўтмиш ҳаётига оид маданий-маиший буюмлар, жиҳозлар, деҳқончилик ва ҳунармандчилик воситалари, тарихий ҳужжат ва фотосуратлар пухта ўйланган йўналишда терилган. Унинг батафсил баёни ҳали шак-шубҳасиз санъатшуносларнинг қаламига тушади.

Наримонов номидаги колхознинг маданият саройи қошидаги жаҳоннинг ярмини кезиб, ўзбек санъатига олқишлар йиғиб келган «Қалдирғоч» ансамбли (раҳбари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Шермат Файзуллаев), «Наримоновчи» футбол командасини ҳам алоҳида эслатиб ўтишни истардик. Ваҳоланки, жамғармаси Наримонов номидаги колхоздан кам бўлмаган миллионер колхозлар ана шу Хоразмнинг ўзида хам анча-мунча бор. Аммо шу жамғармани ишлата олишни билмаслигидан уларнинг маданий турмушида ер билан осмонча фарқ мавжуд. Биз номма-ном айтиб ўтирмасдан уларга қарата қатор саволлар бергимиз келади: «Қани айтинглар-чи, даромадингиз «наримоновчи»лардан кам бўлмаган ҳолда, нега сиз ўз қишлоғингизни улардек обод қурмайсиз, совет турмуш тарзини кўз-кўз этмайсиз, нега колхозингиздаги ёшларга замонавий турмуш шароитларини яратиб бермайсиз?»

Қадимдан маълумки, дид билан қурилган меъморий иншоотлар инсоннинг шаклланишига ҳам таъсир кўрсатади. Лўнда қилиб айтганда, ҳар куни гўзал минора ёнидан ўтадиган боланинг чордевор ёнидан ўтадиган боладан катта фарқи бўлади. Чиройли, улуғвор нарса барибир ўзига эргаштиради. Иморатларнинг қиммати шундаки, улар жуда кўп йиллар мобайнида шу хизматни бажарадилар. Улуғвор меъморий ансамбллар инсонни улуғликка ундашини, катта режалар сари йўллашини психолог олимлар аниқлаганлар. Маданият учун масъул кишилар ана шуни билиб қўйганлари яхши.

* * *

ХОРАЗМ тарихидан сув учун Амунинг ўжарликларига ҳамда қум билан курашишларидан иборат саҳифаларини олиб ташласа, инсон жасоратига, ақлу заковатига оид кўпгина саҳифалар учиб кетган бўларди. Кўҳна маданият изларининг қум остидан ҳам, сув остидан ҳам мана ман деб чиқиб келаётгани бундан далолат беради.

Қум ва асов дарё билан қийин муросани топа олибгина яшайди бу воҳада қадимдан одамзот.

Аму дарё қудратингга
кеккайма,
Бир кун келиб, қуриб
ерга борурсан—

деган Махтумқулининг мисралари келади кишининг ёдига.

Гоҳ инсон нари сурган, гоҳ қум бери сурган, ҳаёт ва мамот чегарасидаги тирикчилик учун курашнинг жуда кўп меваларини кўрса бўлади бу ерда. Ҳар бири ҳақида достон ёзса арзийди...

Маъруф ЖАЛИЛ,
Рўзимат ОТАЕВ
Зоҳир АЪЛАМ,
Ортиқбой АБДУЛЛАЕВ,
Қурбонбой МАТРИЗАЕВ

Хонқа район Охунбобоев номидаги колхоз маркази тобора ободонлашиб бормоқда. Бу ерда қурилган Маданият саройи ҳам колхоз марказига янада кўрк бахш этиб турибди.
С. МАҲКАМОВ фотоси

МУОВИННИНГ МАВҚЕИ

Меҳнаткашларнинг турмуш маданиятини оширишдек муҳим умумпартия, умумдавлат ишида бефарқ кузатувчилар бўлиши мумкин эмас, бу иш ҳамманинг жуда кенг миқёсда актив қатнашувини талаб қилади.

Ш. Р. РАШИДОВ

РАҲБАР КАМТАР БЎЛСА
РАИС ЎРИНБОСАР ТАНЛАМОҚЧИ
ЖОНКУЯР КИШИЛАР

„ШОФИРКОН» колхози районда ихчам, марказга яқин хўжалик. 865 гектар майдонга пахта экади. Колхозни оёққа тиклаб, узоқ вақт ишлаган раислардан бири Наим Расулов эди. У киши ҳозир йўқ. Хўжаликдаги деярли ҳамма маданий-маиший бинолар, фермалардан гаражгача, марҳум раиснинг номи билан боғлиқ. Колхоз шу кунгача дастлабки шон-шуҳратни орзу қилиб яшаяпти, десак, хато қилмаган бўламиз. Наим Расуловдан сўнг уч раис алмашди. Жўрақул Тўраев, Искандар Ғафуров каби раислар ҳам колхозда талай янгиликларни амалга оширдилар, муҳими, экономикани ривожлантириш учун курашдилар. Свердлов номидаги ўрта мактаб, стадион, меҳмонхона, дала шийпонлар қурилиши шулар жумласидандир.

Ҳозир колхозни Райим Облобердиев бошқаряпти. Хўжаликда маданий-маиший соҳага эътибор йўқ, дейиш қийин. Лекин колхозда бу соҳа ривожи жуда суст — ҳозирги кун талаби даражасида эмаслиги кишини ташвишга солади.

Нега бундай? Фактларга эътибор беринг, колхозда эллик ўринли доимий болалар боғчаси мавжуд. Унда шароит тақозоси билан тўқсон бола тарбияланмоқда. Ҳолбуки, хўжаликда боғча ёшидаги болалар 700 дан ортиқ. Жазирама кунларда дала шийпонсиз, иссиқ овқатсиз пахта етиштираётган колхозчиларнинг ҳисобини олсак, юқоридаги фикримиз янада асосли бўлади. Тўртта забардаст бригадада ҳамон дала шийпон қурилмаган. Бир йилдан бери спорт инструктори йўқ. 1979 йилдан бери клуб мудири тўрт марта алмашган, ҳозир ҳам бу ўрин бўш.

Ўтган йил «фойдаланишга яроқсиз» баҳонасида колхозчиларнинг ёзги клуби бузилди. Аммо янги клуб қуриш режаси ҳақида гапирмасак ҳам бўлади. Бизнингча, ҳар бир бинони бузишдан олдин қуриш ҳақида ўйланса, иқтисодий муаммолари ҳал қилинса, мақсадга мувофиқмикан?

1978 йилда янги боғчанинг лойиҳаси тайёрланган. Қоғозда энг узоқ яшаган лойиҳа шу десак, хато бўлмас.

Бу фактлар ҳеч кимга сир эмас. Раиснинг маданият ва маиший хизмат кўрсатиш бўйича ўринбосари Саида Қодирова билан ана шулар ҳақида суҳбатлашдик. С. Қодирова—илгари райкомда инструктор бўлиб ишлаган, тажрибали ёш мутахассис. Юқоридаги камчиликларни осонгина С. Қодирова номи билан боғласа ҳам бўлади. Райим Облобердиев ҳам худди шундай фикрда.

Аслида ҳам шундаймикан? Бизни қизиқтирган савол шу эди.

— Ишдан бўшаш учун ариза ёзибсиз? — тўсатдан муовиндан сўрадим.

— Ҳа ёзганман, — тасдиқлади у.

Аслида-ку, битта муовиннинг ишдан кетиши ё ўз вазифасида ишлаши муаммодек туюлмаслиги мумкин. Лекин бу ишдан район партия комитетининг биринчи секретари М. Мақсудов хабар топиб, С. Қодировани ўз вазифасида ишлайверишга даъват этганлиги кишини қувонтиради. Кадрларга нисбатан бу жуда тўғри муносабат, албатта.

Хўш, С. Қодирова ишидаги қийинчиликлар нимадан иборат? У нега ишдан бўшамоқчи? Аризасида ишончли сабаблар кўрсатилмаган. Демак, ўз-ўзидан маълумки, ишлари юришмаган, правление қўллаб-қувватламаган. Райком секретари буни зийраклик билан сезиб, оқилона тадбир тутгани, албатта, муовиннинг мавқеига ижобий таъсир этади.

Муовин ҳақида Р. Облобердиевнинг фикри шундай:

— Қодирова баъзан мажлисларда қатнашолмайди. Чўлга бориб, чўпонларга лекция ўқимайди. Жилвондаги пахтачилик бригадаларига маданий ёрдам кўрсатмайди.

Раиснинг ўринбосар ҳақидаги фикрларини тўла тушунишга ҳаракат қиламиз. Колхозда ишлаб чиқариш мажлислари тез-тез ўтади. Бундан барча бош мутахассислар хабардор бўлиши, иштирок этишлари табиий. Шуни ҳам очиқ айтиш керак, хўжаликда раис ўринбосарисиз ўтадиган, фавқулодда топшириқларни бригадаларга, агрономларга, инженер, механикларга етказиш, тушунтириш йиғинлари ҳам бўлиб туради. Бундай пайтда ўринбосар бекорга вақт сарфлаб, стулга эгалик қилиб ўтириши шарт эмас. Раис худди шундай мажлисларни назарда тутяпти.

Жилвондаги пахтачилик бригадаларини олсак, у ерда дала шийпони, деб бировга кўрсатадиган бинонинг ўзи йўқ. Вагон уй ёки омонат, пастак тикланган уйчага «маданий ёрдам» кўрсатишдан олдин, шийпон қуриш зарур.

Бизнингча, Р. Облобердиев ўринбосарга айб қўйиш учун ёки очиқдан-очиқ бошқа ишга ўтинг, деб талаб қилишдан олдин бу ҳақда ўйлаб кўриши керакка ўхшайди. Колхоз 1982 йилда давлатдан 1 миллион 96 минг 282 сўм қарз олган. Р. Облобердиев планни районда биринчи бўлиб бажаришга ишқивоз. Бу яхши. Ўтган йилги план ҳам 101 процентга бажарилган. Икки-уч йилдан бери минбарларнинг тўри ғолиб раисники. «Бажарамиз!» «Биринчи бўлиб бажарамиз!» «Халқимиз меҳнаткаш...» Раисга йиллар давомида қанот бўлиб келаётган гаплар айнан шулар. Мақсад — план кетидан қувиб, лавозимни эгаллаб туриш эмас-ку! Партиямиз офаринбозликни қатъий тугатиш зарурлиги ҳақида кўрсатмалар берди.

Хўжалик шундай жойки, ҳар битта раҳбарнинг қиёфаси тез кўринади. Колхозни ваъда билан, мажлис билан, ўринбосар танлаш билан тиклаш қийин...

Раиснинг йиллик ҳисоботидаги докладларидан колхозчиларнинг кўпгина талаб ва истакларини билиб олиш мумкин. Унда ҳар йили бир хил саволлар такрорини кўрамиз.

«Коммунизм» мактаби уч-тўрт йилдан бери чала — синф хоналарининг томи ёпилмаган, икки, уч сменали дарс ўқувчи ва ўқитувчилар коллективига қийинчиликлар туғдиряпти. Свердлов номидаги мактаб магистрал йўлга яқинлиги учун атрофини тўсиш кўпдан судраляпти. Ҳар йил ҳисобот даврида колхозчилар дала шийпони қуриш, мактаб, қабристонларнинг атрофини ўраш каби ҳақли талабларини айтадилару, ваъда оладилар.

Демак, бундан кўринадики, ўринбосар кўпроқ ишлаши керак. Колхозчилар истак ва ниятларини унга айта бошлайдилар. Ўринбосар мумкин қадар уларни тушунишга, ёрдамлашишга ҳаракат қилади. Бу раисга ёқмайди. Қандай бўлмасин муовиннинг ишини юзага чиқармаслик, уни менсимаслик, обрўсизлантириш чораларини излайди. Раис учун бу жуда осон. Мана, оддий мисоллар.

Эрталаб бош мутахассисларга машина тарқатилади. Ўринбосарга эса юмуш топширилиб, машина берилмайди. У узоқ участкага бориб, тегишли одамни топгунча, ишни битиргунча кун ўтади. Бунинг устига уни райкомдан сўрашлари мумкин, янги топшириқлар бўлиши кутилади. Шундай пайтда осонгина:

— Қодирова йўқ, ишга келмади, — деган жавоблар ҳам топиб қўйилади.

Тезкор тараққиётимиз даврида муовин ҳамма ишга улгуриши шарт. Унинг умум манфаати йўлидаги вазифаларини камситмасдан тушунишимиз лозим.

Айтайлик, ўринбосарга йўл атрофлари, қишлоқларни тозалаттириши учун битта кран ва тележкали трактор зарур. Бу ишни у ҳафталаб битиролмайди. Раисга мурожаат этса, «инженерга айтганман», дейди. Инженердан ўз навбатида «раиссиз мумкинмас», деган жавобни олади. Оқибат, муовиннинг сўзи ўтмайди, натижада, у раисга қарам, бора-бора у нима деса шуни бажарадиган дастёрга айланади.

Муовин ишининг яна бир зиддиятли томони колхоз экономикаси билан боғлиқ. «Шофиркон» колхози районда экономика жиҳатдан охирги ўринлардан бирида.

КЎРИНИБ турибдики, С. Қодировани раис ишдан бездиришга, уни район раҳбарларига лаёқатсиз кадр қилиб кўрсатишга узоқ тайёргарлик кўрган. Бунга маълум маънода эришган ҳам. Шундай савол туғилади. С. Қодирова ўрнига бошқа, яъни Р. Облобердиев истагича ўринбосар танланиб, иш бошласа, колхозда маданий-маиший соҳада қандай янгиликлар содир бўлиши мумкин?

Партия ва ҳукуматимиз колхоз раисларининг ишини мумкин қадар енгиллатиш, халқнинг турмуши ва маданияти ҳақида ўйлаб, бу штатни фақат Ўзбекистонда жорий этди. Районда бундан тўғри хулоса чиқариб, вақтида тушуниб амал қилган хўжаликлар талайгина.

Энди районда «жонкуяр муовин» номини олган Исмат Турсунов ҳақида икки оғиз сўз. Ҳақиқатан, муовин куюнчак, тиниб-тинчимас бўлса, халқнинг бахти.

Жданов номидаги колхозни районда биринчи бўлиб газлаштириш ғояси шу одамдан чиқди. Правление бу таклифни маъқуллади. Ғояни амалга ошириш учун И. Турсунов икки-уч йиллаб Тошкент, Бухоро ва яна шу ишга мутасадди ташкилотларга қатнади. Эринмади. Бусиз ҳам унинг иши етарли эди.

«Гулноз» ансамблини ташкил этишга 1980 йилдан киришилган эди. Исмат Турсунов ансамблни тузишда қийинчиликларга дуч келгани, ўзининг меҳнати ҳақида эмас, — энди колхознинг ўз ансамбли борлиги, у Ўзбекистон телевидениеси орқали ўз санъатини намойиш этганлиги ҳақида тўлиб-тошиб гапирди.

Унга шундай савол бердик:

— Исмат ака, сизнинг муваффақиятларингизни нима билан изоҳлаш мумкин?

— Қайдам, — деб у ўйланиб қолди. — Катта ишларни амалга ошириш учун, аввало, иқтисодий қудрат керак. Иккинчидан, мени правление қўллаб-қувватламаганда, бу ишларнинг ярми ҳам бажарилмасди. Муовиннинг вазифаси маош олишу, тўрт томонга югуриб, ўз соҳасидан кун сайин узоқлашиш эмас...

ИСМАТ Турсуновнинг фикрлари ҳақиқатга яқин. У, инсонга ғамхўрлик — кунимизнинг биринчи даражали вазифаси эканини ҳис этиб ишлаётган, ўз мавқеидан колхозчиларнинг турмуши, маданияти ва соғлиги йўлида фойдаланаётган муовинлардан.

Истагимиз, ана шундай ўринбосарлар кўпайса, улар қишлоқ маданий ҳаётининг актив ташкилотчиларига айланса...

Ражаббой РАУПОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг махсус мухбири

РЕДАКЦИЯДАН: «Инсон турмушининг энг муҳим соҳаларидан бири —маиший соҳадаги ишнинг аҳволига тобора кўпроқ эътибор бериш» ҳозирги кунимизнинг биринчи даражали вазифасига айланди. Колхоз раисларининг ва совхоз директорларининг маданий-маиший масалалар билан шуғулланувчи ўринбосарлари штат лавозимларининг жорий этилганлиги қишлоқ маданиятини ривожлантиришда катта қадам бўлди.

Демак, бу муҳим ишда унинг жиддий, ўткир проблемаларини хаспўшламай ёритиш лозим. Айрим жойларда муовин — ўринбосар эмас, хўжалик раҳбарларининг шахсий ёрдамчиси ва майда ишларининг ижрочисига айланиб қолаётганлиги фактлари учрамоқда.

Ҳурматли газетхон! Ушбу мақолани мунозара тарзида эълон қиляпмиз. Сиз яшаётган колхоз, совхозингиздаги ўринбосарлар фаолиятига қандай баҳо берасиз? Уларнинг ишларидан мамнунмисиз?

Хатларингизни кутамиз.

РАСМИЙ ЖАВОБ

«ЯНА ЗИҒИРЁҒ ХУСУСИДА»

Ўзбекистон ССР Қишлоқ хўжалик министрлиги «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 24 июнь сонида босилган «Яна зиғирёғ хусусида» мақоласини кўриб чиқди. Ҳақиқатан ҳам республикада зиғир ва кунжут каби ёғ экинлари экиладиган майдонларни кенгайтириш зарурлиги масаласи долзарб бўлиб, газета бу муаммони айни вақтида кўтарган.

Зиғир ҳамда кунжутнинг озиқ моддаларига бойлиги ва уларга бўлган талабнинг катталигига қарамасдан, кейинги йилларда республика колхоз ва совхозларида бу экинлар жуда оз майдонларга экиб келинмоқда.

Буларнинг ҳаммасига асосий сабаб, биринчидан, зиғир ва кунжутнинг аҳоли учун озиқ-овқатлик аҳамияти, масалан ўттизинчи-қирқинчи йиллардагига қараганда йўқолганлигида бўлса, иккинчидан бу экинлар ҳосилдорлиги уларга сарф этиладиган меҳнатга нисбатан жуда ҳам камлигида. Масалан, кунжутнинг мавжуд навлари механизация ёрдамида ўриб-йиғиб олишга кам яроқли бўлганлиги туфайли ҳаддан ташқари кўп қўл меҳнати ишлатилади. Махсус механизмларнинг йўқлиги кунжут ва зиғир ўрим-йиғимини қийинлаштиради. Дуккакларнинг ёрилиб кетиши ва мавжуд комбайнларнинг етарли даражада мосланмаганлиги туфайли кўплаб ҳосил нобуд бўлади.

Эндиликда республикадаги кўпчилик колхоз ва совхозлар баъзан ички хўжалик эҳтиёжлари учунгина озгина зиғир ва кунжут экишларини айтмаса, асосан улар истеъмолчиларга айланиб қолишди.

Республикадаги илмий-тадқиқот институтлари ёғ экинлари селекцияси ва уруғчилиги бўйича ишларни бўшаштириб юборганликларини ҳам айтиб ўтиш зарур.

Ўзбекистон ССР Қишлоқ хўжалик министрлиги, область қишлоқ хўжалик ташкилотлари бу масалалардан яхши хабардор. Кейинги йилларда республикада кунжут ва зиғирнинг янги, механизация ёрдамида ўриб-йиғиб олишга яроқли, бир мунча серҳосил навларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш, ёғ экинлари майдонини кенгайтириш ва уруғ етиштиришнинг умумий ҳажмини кўпайтириш соҳасида бир мунча ишлар қилинмоқда.

Жумладан, Ўзбекистон ССР Ғаллачилик илмий-тадқиқот институти 1984 йилда районлаштирилган «Бахмал— 1054» навининг тўрт тонна элита уруғини республика колхоз ва совхозларига кўпайтириш учун сотиши керак. Мазкур институт кунжутнинг механизация ёрдамида ўриб-йиғиб олишга яроқли янги, серҳосил навларини яратиш бўйича ҳам иш олиб бормоқда. Ўн биринчи беш йилликнинг кейинги йилларида ҳам республикада зиғир ва кунжут экинлари майдонини кенгайтириш ва улардан мўл ҳосил етиштириш борасидаги ишлар давом эттирилади.

Х. ЖАМИЛОВ,
Ўзбекистон ССР қишлоқ хўжалик министрининг ўринбосари

ЯНГИ ЗАМОН ШЕЪРИЯТИНИНГ ЖАРЧИСИ

Маяковскийнинг адабиётимизга кўрсатган таъсирини таърифлаб битиргусиздир. Маяковскийнинг социалистик лирика учун, давримизнинг азмкор ишлари шоирнинг шахсий темасига айланадиган лирика учун, оммавий, айни бир вақтда, юксак маҳорат поэзияси учун кураши, ниҳоят, унинг социалистик типдаги шоир учун кураши, хуллас, Маяковский фаолиятининг барча томонлари бизларнинг барчамиз учун юксак ибрат мактабидир. Унинг ижодий ютуқлари ва кашфиётлари бутун поэзиямизнинг бойлигидир.

Ғафур ҒУЛОМ

В. В. Маяковский социализм шоири эди. У эски дунёга ҳужум қилди. Янги жамиятни, унинг одамларини, социализмни қурувчи синфнинг руҳини ифода қилди. В. В. Маяковский социализм қурувчи халқнинг туйғулари, тушунчалари, бахт ва шодлиги, ғазаб ва нафрати, тилак ва армонлари, севги ва интилишлари билан ёнар эди. Совет халқининг улуғворлиги В. В. Маяковский поэзиясидаги мард оҳангни ташкил қилган эди.

Ҳамид ОЛИМЖОН

БОҚИЙ НИДО

Ўз ижоди билан ўзбек совет инқилобий шеърияти равнақига Владимир Маяковскийчалик кенг миқёсда, чуқур таъсир ўтказган ўзга бир шоирни топиш қийин. Шеъриятимиз анъаналари, туркийзабон халқимизнинг кўламдор нутқ ва ифодавий воситаларига татбиқан Маяковскийнинг тажрибаларини жорий этиш адабиётимизда бутун бир даврни ташкил этади.

Забардаст рус адибидан назм сабоқларини ўрганиш мундарижаси ғоятда хилма-хил ва мураккаб тарзда кечди. Бу шоир ижодининг ғоявий-бадиий ҳамда шаклий-мантиқий тарафларини ижодий ўзлаштиришга дахлдордир. «Зиначали», «шикаста» шеърий мисралар қатига жойланган мусиқий зарб сирларини очмай туриб, Маяковскийни тушуниш ҳам, таржима қилиш ҳам қийин эди.

Маяковскийдан сабоқ олдилар, унга эргашдилар (жаҳон адабиётида унинг «зинача» мисраларига тақлидларни жамланса, бу бутун Маяковский куллиётидан бир неча марта зиёд, кўп жилдли, антиқа «антология»ни ташкил этган бўларди!). Шундай ҳоллар бўлдики, Маяковскийни инкор этиб ҳам кўрдилар. Шоирнинг ижоди билан юзма-юз келган деярли ҳар бир миллий адабиётда шундай ҳоллар содир бўлди. Бинобарин, Маяковский поэзияси у билан мулоқотга киришган барча миллий адабиётлар учун умумий, муштарак, жаҳоний аҳамиятга моликдир.

Владимир Маяковскийнинг долғали ва ўктам шеърий нидоси юзлаб миллий адабиётлар осмонидан янграган бир пайтда, йигирманчи ва ўттизинчи йилларда, бу адабиётлар ўз таваллуд ёхуд тараққиётининг турли босқичларида турар эдилар. Боз устига, булар турфа шакл, оқим, луғавий-услубий восита ҳамда имкониятларга эга бўлган қадимий ва навқирон адабиётлар ўлароқ, уларнинг улуғ рус шоирига ёндашиши ва эргашишлари ҳам ғоятда хилма-хилдир.

В. В. Маяковскийнинг жаҳоншумул новаторлиги рус классик адабиётининг ҳаётбахш тарихий тажрибалари заминида юзага келди. У поэзиянинг мақсад ва вазифаси, шоирнинг жамиятдаги ўрни ҳамда бурчини тамомила янгича тушунди («Ишчи шоирга», «Пролетар шоирларига мактуб»). В. В. Маяковский шоирни халқ раҳнамоси ва халқ хизматкори, деб билади.

Барча қардош миллий адабиётлар улуғ адиб сиймосида поэзиянинг мақсад-муддаосини жиддий бир тарзда ўзгартирган буюк кашшофни, янги давр назм корхонасининг яратувчисини кўрдилар.

Миллий адабиётлар ўртасида Маяковский тажрибаларига юзланишдаги муштараклик билан бирга, идрок, талқин, таъсир ва таржимада рус шоирининг ижоди ўзининг аниқ йўналиши ва самарасига эгадир. Олайлик, Совет Шарқидаги туғилиши ва тараққиёт тарихи Октябрь инқилоби билан эш бўлган янги адабиётлар — қозоқлар, қирғизлар, қорақалпоқлар ва бошқа ўнлаб халқларнинг адабиётлари учун рус шоирининг тамомила ўзига хос лафзи, услуби, ранг-баранг шакл, жанр ва мавзулари ўзи бир олам эди. Минг йиллик ёзма тарихий тажрибага эга бўлган ўзбек ва тожик адабиётларида бу бирмунча ўзига хос мазмун ва мундарижа касб этди. Бундай хосликнинг сабаби уларда Ғарбу Шарқ ворисийлик манбаларининг синтезлашган ҳолда, типологик уйғунлик тарзида воқе бўлганлиги билан ҳам белгиланади. Бу ерда ижтимоий иллатларни ўткир ҳажв тиғи ва юмор билан ёндиришда Фирдавсий ва Пушкин, Навоий ва Лермонтов, Гулханий ва Крилов, Муқимий ва Некрасов анъаналарини эсга олиш лозим. Янги давр адабиёти ҳақида гапирганда, типологик муштараклик Владимир Маяковский, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий, Садриддин Айний ва Нозим Ҳикмат инқилобий поэзиясида ички яқинлик ва қисман таъсир шаклларида жилва кўрсатди. Кейинчалик эса Ғафур Ғулом, Ҳамид Олимжон, Миртемир, Мақсуд Шайхзода, Асқад Мухтор ижодига татбиқан айтганда, бундай шеърий турдошликдан ташқари, бадиий ижоднинг самарадор воситаларидан бўлмиш таржима ва таъсир билан пайвандланиб кетди.

Чинакам Маяковскийни топиш йўлида сарсон-саргардонликда бедор кечган машаққатли изланишлар бугунги кунда ўз самарасини берди. Гарчи таржимавий талқинда шеърий системалар ва чуқур лисоний тафовутлар, — объектив душворликлар, — билан боғлиқ жиддий муаммолар ҳамон сақланиб қолаётган бўлса-да, улкан шоир номига муносиб, жарангдор таржималаримиз ҳам оз эмас («Владимир Ильич Ленин», «Жуда соз», «Ҳайқириқ» достонлари, «Совет паспорти ҳақида», «Мажлисбозлар», «Лаганбардор» шеърлари...).

Умрининг сўнгги дамларигача адабиётнинг партиявийлиги, афкор омма манфаатларига сафарбарлиги ҳақидаги қарашларига содиқ қолган, ўз изчил реализми билан текинхўрлик, юлғичлик, бюрократизм, руҳий ва ахлоқий пучликка қарши шафқатсизларча курашган В. В. Маяковский бугун ҳам бизнинг сафларимизда пешравдир. Ўзбек адибларининг ҳозирги авлоди ҳам Маяковскийдан сабоқ олишни, унинг ҳаётий тажрибаларига мурожаат қилишни, асарларини ўз тилига ўгиришни давом эттираётганликлари бунинг ёрқин гувоҳидир («Оқ ва қора» тўплами, 1982).

Маяковскийнинг ҳужумкор поэзияси ўзбек адабиётига нима берди?

Маълумки, Октябрь инқилобидан бурунги ўзбек адабиёти асосан классик услубда ривож топди. Тараққийпарвар ўтмиш адабиётимизга инсонпарварлик, адолат, эркинлик ва тенглик ғоялари хос бўлиб, бу ғоялар салобатли, сокин ва гўзал аруз вазнида тараннум этилган эди. Ғазал, маснавий, қасида, рубоий ва ҳоказолар арузнинг турли-туман чорчўбалари қолипида битилган бўлиб, маъно-мазмун ҳам мазкур шаклга мос эди. Бироқ шуниси ҳам сир эмаски, революциядан олдинги адабиёт оммани аксарият сабртоқатга, ҳар қандай кўринишдаги зулм ва истибдодга чидашга, ўнг бетига урганда чап бетни ҳам тутиб беришга, мўмин-қобилликка даъват этарди. Барча диний доктриналарнинг умумий даъвати ҳисобланмиш зулм ва зўравонликка қарши бўйин товламаслик, итоатгўйлик ва истиғфор ғояси диний-реакцион йўналишдаги лириканинг ғоявий асосини ташкил этган.

В. В. Маяковский ўзбекларнинг қадимий маънавий ҳаёти кўкида момақалдироқ сингари гулдурос билан чақнади. Ўзининг бутун моҳияти — луғати ва интонацияси, мажозлари ва терминологияси, руҳи ва таронаси, авторнинг чуқур халқона ва партиявий мавқеи билан бу поэзия ўзбек шеърияти учун бус-бутун янгиликдан иборат эди. Сокин, болохонадор, ҳавойи, мавҳум таърифу тавсифларга тўла васфия, кўҳна қасидагўйлик, ҳамд-саноларга хос ифодавий тарз аста-секин рангини йўқотди. Бунинг ўрнига шаклу шамойили аниқ тарашланган, меҳнаткаш омманинг замини ташвишларини лўнда ифодалайдиган конкрет «ашёвий» услуб пайдо бўлди. Маяковскийнинг «телеграф қисқалиги»даги фаол поэзиясига қиёсан Шарқ классик шеърияти, тасвир ва ифода тарзига кўра, статик-турғун бир манзарага эгадир. Мавзу доираси ва объект, инсоний саъй-ҳаракатлар, руҳий ҳолатлар тасвирида шундай бир таассурот пайдо бўладики, гўё кинокадрларда ҳаракат тезлиги, динамика ўн марталаб секинлашган бир мақомда зоҳир бўлаётгандек туюлади кишига.

Ҳар қандай қиёс ҳам оқсайди, деган нақл бор. Турган гап, муқоясада турли маданий минтақалар, тарихий даврлар учун характерли бўлган адабий тажрибалар, оқимлар ёхуд мактабларга бирёқлама имтиёз ёки афзаллик бериб бўлмайди. Муддао бу эмас. Ўзбек адабиётида, хусусан, реалистик санъатнинг қарор топиш ва ривожланиш палласида, Маяковскийнинг бадиий сўзи, силсилали шеърий забт-залвори фавқулодда муҳим аҳамиятга эга бўлганлигини писанда қилмоқчимиз, холос.

В. В. Маяковский ўзининг қудратли эркин шеъри билан ўзбек ашъорининг семантик (маъновий) томонига сезиларли таъсир кўрсатди. Ўттизинчи йилларнинг бошларида унинг ижодидан қилинган илк таржималар босилиб чиқди, ўзбек тилида дастлабки эркин шеър намуналари пайдо бўлди, буюк рус совет шоирининг услубига монанд тақлидий асарлар ёзилди. Қизиғи шундаки, ҳатто ўша-ўша аруз ҳам ўзининг азалий либосини сақлаган ҳолда, ички моҳиятини ўзгартириб, халқининг ёруғ орзу-умид ва асрий армонларини ифодалашга бир қадар мослашиб жаранглай бошлади. Бошқача айтганда, бадиий таржималар орқали ўзбек адабиётига кириб келган Владимир Маяковский эркин шеърни жанговар инқилобий руҳ билан бойитган ҳолда жорий этди. Яна бошқа жиҳати борки, азалдан, минг йиллар илгари туркий халқларнинг назм бисотида мавжуд эркин шеърий анъаналар ҳам янгидан ҳаёт топгандек бўлди.

Ғайбулла САЛОМОВ,
Тилак ЖЎРА

МУҲАББАТ ФАРЗАНДИ

МАЯКОВСКИЙ революцияни очиқ қалб билан кутиб олгани яхши маълум. Энди шоир Марк Соболнинг эсдалиги билан танишинг: «Жуда қадимда, — деб ёзади у, — мактабга эндигина қатнай бошлаган вақтларимда — биринчи группага 1925 йили борганман (у маҳаллар синф деган нарса бўлмасди) — биз адабиётни ўрганиб ё ўқиб ўтирмасдик, балки уни «ишлаб чиқардик». Помешчик Пушкиннинг неча крепостнойи борлигини ҳисоб-китоб қилардик, Онегиннинг «ортиқча киши» эканига имонимиз комил эди. «Совет паспорти ҳақида шеър» билан «Ўн икки»дан парчалар ёдлардик...»

Бу мисолдан кўриниб турибдики, революция ҳам Маяковскийни хурсанд бўлиб бағрига босган. Бир-бирига қовушган икки улкан муҳаббатнинг фарзанди албатта гўзал ва соғлом бўлади. Мен Владимир Маяковский ижодини ана шундай деб биламан.

Маяковский кўпчилигимизнинг устозимиз. Ундан вазну қофия ўрганишнинг ўзи ҳам анча-мунча қаламкашга озмикўпми «тирикчилик» бериши мумкин. Гап бунда эмас. Революция куйчиси ижодининг сабоқ бўладиган бошқа бир жиҳати бор. Унинг шеърияти янги турмуш фактларига бой. Лекин фактнинг ўзи ўлик нарса. Бу ўринда театр режиссёрларининг пьесадан кўнгиллари тўлмаган пайтда «асарда факт бор, воқеа йўқ», деб куйинишларини эсланг! Қолаверса, маржондек териб ташланган фактлар объектив ҳаёт оқимини бузиб кўрсатиши ҳам мумкин.

Бир мисол: тасаввур қилинг — тайга, атроф ботқоқ... Бу ерга юзлаб кишилар кўчиб келишган. Ётадиган жойларининг тайини йўқ. Пойафзаллари нимдош. Чивинлар худди жонингизни ҳам сўриб оладигандек. Бемор кўп-у, дори-дармон етишмайди ва ҳоказо... Бирон «факт қули» бу ҳақда шеър ёзадиган бўлса, эҳтимол, таъминот ходимларини лаънатлаган, бу кишиларга бошлиқ қилиб қўйилганларни фош этган, табиат қаршисида инсон нақадар ожизлигидан зорланган бўлур эди. Фактлар шуни тақозо этарди ҳам.

Маяковский-чи?

Унинг онгида айни юқоридаги фактлардан воқеа — фалсафа туғилади. Бу нурли воқеа ҳаётда ҳамон давом этиб келмоқда:

Советлар диёрида
Шундайин эл
бор экан,
Шаҳар ўсиб бу ерда,
Бу ерлар
бўлгай чаман.

Албатта, «факт қуллари» ҳам аноййи эмас. Улар Маяковскийнинг ўзидан ҳимоячи сифатида фойдаланиш, уни «ўзимиз қатори» қилиб кўрсатиш, бунинг учун эса шоир ижодидан намуналар намойиш этиб, унинг дардли сатрларини иложи борича кўзга яқин қилиш пайидан бўладилар.

Лекин шуни унутмаслик кераккки, Маяковскийнинг дарди қандайдир ожиз, ношуд, омади юришмаган ёки «Ўзинг учун ўл, етим» дегувчи кишиларнинг дарди эмас, балки синфнинг, революциянинг дарди эди. Бу муқаддас ва айни вақтда, таъбир жоиз бўлса, жанговар дарддир.

Ҳусниддин ШАРИПОВ

Рассом Ж. УМАРБЕКОВ

ЯНГИ ТАРЖИМАЛАР

ЁЗ ЧОҒИ ЧОРБОҒДА ВЛАДИМИР МАЯКОВСКИЙ КЕЧИРГАН ҒАРОЙИБ САРГУЗАШТ

Бир юз қирқ қуёшдай ланғиллар
шафақ,
Ёз июлга оғиб бормоқда.
Жазира ҳарсиллаб
Ёндирганда нақ—
Бу воқеа бўлди қишлоқда.
Пушкино қишлоғи букчайган озроқ,
Акула тепасининг гавдасига мос,
Тепанинг тагида
Бир қишлоқ —
Томлари турибди тўзиб, бепардоз.
Қишлоқдан нарида
Йиртиқдир замин—
Эҳтимол, у улкан йиртиққа
Қуёш ҳар кеч тушиб кетармикин
Оҳиста, тикка.
Тонгда яна
Қўзғалармиш қуёш
Олам ранги бўлсин деб, алвон.
Бу ҳолга мен
Беролмай бардош,
Тоқатим
тоқ бўлди-да
тамом,
Қаҳримга эрк бердим бир сафар,
кўрганлар қўрқувдан безарди, қотди:
«Пастга туш!
Иссиқда тентираш етар», —
деб қуёш юзига ҳайқириқ отдим.
Қуёшга ҳайқирдим:
«Сен бир текинхўр!
Булут эркалатган, юзларинг қирмиз,
ерда-чи, ёзу қиш меҳнат бўлар зўр,
ўрнашиб ўлтир-да плакатлар чиз!».
Ҳайқирдим:
«Гапимни тинглагин,
Шошилма, эй, олтинпешона,
Уйимга бекорга кирмагин,
Чой-пойимни қилгин баҳона».
Нима қилиб қўйдим?
Мен тамом!
Ёғду-оёқларин
дашт узра чўзиб,
қуёш одимларди
мен томон, —
ихтиёрин бериб келарди
ўзи!
Қўрқувни билдиргим келмайди,
бироқ
ортимга тисланаман.
Ана, унинг кўзи — боғ ичра чақноқ,
У ўтиб келмоқда чорбоғдан.
Деразадан,
эшикдан,
тирқишдан ўтиб,
Хонамга бостириб
киради офтоб;
нафасини ростлаб, ўзини тутиб
олару
дўриллаб гап бошлар шу тоб:
«Оловни ичимга ютиб турибман,
Яралгандан буён илк марта.
Мени чақирдингми?
Келтиргин чойдан,
шоир, мураббодан келтир, албатта!»
Ақлимдан оздирди
жазира — хумпар,
кўзларимдан милт-милт оқар ёш.
Мен барибир
қўйдим самовар,
дедим:
«Қани,
чойдан ол, қуёш!»
Журъаткорлик қилдим,
бақирдим нега? —
Шайтон-пайтон урдими йўлдан? —
омонат ўлтирдим бир четда —
яна бир гап бўлмасмикан?
Аммо бир ойдинлик
қуёшдан оқар,
жиддиятни
унутиб бир-бир,
гаплаша бошладим у билан,
гангир-тунгир.
У ҳақда,
бу ҳақда сўйладим,
дедим: «Қийнар РОСТА ҳам баттар».
У деди:
Хафаликни қўй,
тағин
нарсаларга жўнроқ сол назар.
Нур сочмоқ
осонми менга,
ўйлаб кўр,
бошингга тушсами — бўласан безор,
ўзинг бормоқдасан,
боряпсан базўр,
яна жон борича нур сочмоқ даркор!»
Биз шундай гаплашдик тушгунича тун
ҳа, айтгандай у собиқ тунда —
Ахир, қанақа тун бўлиши мумкин,
биз — иккимиз
«сен»лашиб турсак?
Энди елкасига сийлаб қоқаман,
дўстлигимиз тутмасдан пинҳон,
қуёш ҳам
кифтимга урар:
«Мену сан —
эй, ўртоқ, биз, ахир — икковлон!»
Юр, шоир,
қарайлик,
куйлайлик қараб,
Увада кўйлакли олам ёнидан.
Мен олтин нурларим тўкайин тараб,
Сен ҳам ўз нурингни —
Шеърларинг билан».
Кўлкалар девори,
тунлар зиндони,
қўшоғиз қуёшлар заптидан қулар.
Ёғду ва қўшиқнинг шонли тўфони,
дуч келганни ёрит —
порласин улар!
Чарчадим деб,
бир тун ухлаган —
дунёбехабар.
Мен жоним борича
ёғду сочсам гар
кундуз жаранглар.
Ҳар ён нур сочмоқ,
мудом нур сочмоқ,
сўнгги онга қадар
таратмоқ ёғду —
бошқа ниятимиз, аъмолимиз йўқ,
мен ва офтоб —
бизнинг
шиоримиз шу!

Усмон АЗИМОВ таржимаси

ЧАҚМОҚ — ҚЎШИҚ

Эй, пионер слётин
куйлаган қўшиқ-чақмоқ,
мовий денгиздан ўтиб
тарал,
жўшсин
сув,
тупроқ.
Миллион-миллион оғайни,
миллионлаб ўғил-қизга
бағримиз очиқ,
қани —
келсин гулханимизга!
Чин наҳанги,
сен
бу дам
жазавангни тўхтат
сал.
Рикша-ла
бўлсам
бирдам
наҳанг ҳоли бўлар ҳал.
Менинг жумҳуриятим —
эй, менинг катта онам,
бошла
иш,
жангга
доим
тик йўлдан,
борай шаҳдам.
Йилдан йилга ўсяпмиз,
қара, отахон-тупроқ,
чўлдан қолмади
бир из,
боғу корхона
ҳар ёқ
Қай томонга қарасанг
ҳамма кўрганинг азиз:
ишчи синфи
қилар жанг —
бизнинг катта дадамиз.
Саводсизлар!
Енма-ён
Тезроқ боринг ўқишга.
Бошланг,
ўртоқ бувижон,
Алифбени ўқишга.
Дўстлар!
кетдик мардона
Сафи зич лашкар каби!
Йўлбошчимиз ягона —
ўртоқ ВКП.

Миразиз АЪЗАМ
таржимаси

В. В. МАЯКОВСКИЙ

СЎЗ ҚЎШИНДАГИ АСКАРДЕК...

Шеърият ҳар куни янгидан севиладиган сўз.

✦

Ҳар бир сўз қўшиндаги аскардек бўлиши керак.

✦

Шоирнинг мақсади — сўз.

✦

Пьеса — бизнинг кураш қуролимиз.

✦

Бизга сўз ҳаёт учун керак. Биз бефойда санъатни тан олмаймиз.

✦

Яна бир марта жуда қатъий таъкидлайман: мен бирор кимсанинг шоир бўлиб шеър ёзиши учун ҳеч қандай **қоида** тақдим этолмайман. Бундай қоидалар умуман йўқ. Ана шу қоидаларни яратадиган одамнинг айнан ўзи шоир деб аталади.

✦

Шеърий асарда янгилик бўлиши зарурийдир. Шоир дуч келадиган сўз материали, сўз бирикмалари қайта ишланиши керак. Мабодо шеър бунёд этишда эскирган сўзлар истифода қилинган тақдирда янги материал ҳажми билан қатъий мутаносиб бўлиши лозим. Бундай қўтишманинг ярoқли бўлиш-бўлмаслиги ана шу янгининг сони ва савиясига боғлиқдир.

Янгилик, албатта, ҳориқулодда ҳақиқатларни ҳадеб аён этаверишни тақозо қилмайди. Ямб, эркин шеър, аллитерация, ассонанс ҳар куни яратилавермайди. Уларни давом эттириш, татбиқ қилиш, тарғиб этиш борасида ишлаш ҳам мумкин.

✦

Тенденция бор жойдан шеърият бошланади

✦

Ёзилган асарнинг тиниқиши учун... муайян вақт керак. Катта руҳий кўтаринкилик кайфиятида ёзилган, қоғозга тушаётганда ўзимга ёққан долзарб мавзулардаги барча шеърларим, бир кун ўтгач, менга арзимас, сайқал топмаган, бирёқлама туюлади. Ҳамиша ниманидир жуда-жуда қайта ишлагинг келади.

Шу сабабли, бирор асарни тугатар эканман, уни стол тортмасига бир неча кун бекитиб қўяман, вақт ўтказиб қўлга қайта олганимда аввал кўзга ташланмаган камчиликларини дарров сезаман.

✦

Ҳатто шошилинч ташвиқий асарни ҳам, масалан, эрталаб эмас, балки кечқурун қораламадан оққа кўчириб қўйиш керак. Шунда эрталаб асарга бир кўз ташлаш биланоқ осон тузатиладиган камчиликларни кўра оласан. Агар эрталаб кўчирсангиз, номақбул нарсаларнинг кўп қисми қолиб кетади.

✦

Ритм — бу шеърнинг асосий кучи, асосий қувватидир. Уни тушунтириб бериш қийин. У ҳақда фақат магнетизм ёки электр тўғрисида сўзлангандек гапириш мумкин. Магнетизм ва электр — булар қувват турлари. Кўпгина шеърларда, ҳатто шоирнинг бутун ишида ритм бир бўлиши мумкин ва бу ишни бирхиллаштириб қўймайди. Чунки ритм шу қадар мураккаб ва қийин шаклланадиган бўлиши мумкинки, бир неча катта поэма орқали ҳам уни аниқлаб ололмайсан, киши.

✦

Ўлчовларнинг бирontaсини билмайман. Мен ўзимча шунга ишонаманки, қаҳрамонона ёки улуғвор ифодалар учун кўп бўғинли узун ўлчовларни, шўхчан ифодалар учун эса қисқа бўғинли ўлчовларни олиш керак.

✦

...Қофия бўлмаса (қофияни кенг тушунган ҳолда) шеър тўкилиб кетади.

Қофия сизни аввалги сатрга қайтаради, уни эслашга мажбур қилади, ягона фикрни ташкил топтирадиган барча мисраларни баҳамжиҳат бўлишга мажбур этади.

✦

Шеър мўлжалланган аудиторияни ҳамма вақт кўз олдингда тутишинг керак.

✦

Шеърдаги жиддий жиҳатлардан бири, айниқса тенденциоз, декламацион шеърда, унинг хотимасидир. Хотимада, одатда, шеърнинг энг муваффақиятли сатри келтирилади. Баъзан шундай сатр алмаштириш ўринли бўлиши учун бутун шеърни қайта ишлаб чиқасан.

✦

Шеърий йўл билан сўзлашдан бошқа илож қолмаган тақдирдагина қўлга қалам олмоқ керак.

✦

Ижтимоий буюртмани тўғри тушунмоқ учун шоир воқеа-ҳодисаларнинг марказида бўлиши даркор.

✦

Ижтимоий буюртмани яхшироқ бажармоқ учун ўз синфининг илғор кишиси бўлиш, синф билан биргаликда барча жабҳаларда кураш олиб бориш керак.

✦

Халтура, шубҳасиз, ҳамма вақт принципсиздир. У мавзуга лоқайд муносабатни майдонга келтиради — мураккаб, нозик мавзудан ўзини олиб қочади.

Ҳақиқий шеърият ҳамиша, ҳеч бўлмаса бир соат, ҳаётдан ўзиб кетиши керак. Мен ҳозирги пайтда мураккаб ҳавода осилиб турган мансабпарастлик, бюрократизм, диққинафаслик, расмиятчилик каби масалаларни танлаб, мумкин қадар камроқ ёзишга ҳаракат қилмоқдаман.

✦

Ишончим комилки, келажак мактабларида сатирани арифметика қаторида ўқитадилар, ўқитганларида ҳам арифметикадек муваффақият билан ўқитадилар.

Айниқса, тинмас ва чўрткесар ўқувчилар кулгини ўзларига хос ихтисос қилиб оладилар. Олий кулги мактаби албатта бўлади, албатта.

✦

Шеър таржима қилиш — қийин иш, айниқса менинг шеърларимни...

Менинг шеърларимни таржима қилиш шунинг учун ҳам қийинки, мен шеърга одатдаги оғзаки нутқни киритаман (масалан, «светить — и никаких гвоздей», — қани, буни таржима қилиб кўринг-чи!), баъзан бутун шеър худди шу тахлит суҳбатдек жаранглайди.

✦

Мен қадам-бақадам олға боришни истайман.

Маҳмуд САЪДИЙ таржимаси

ДИЛКАШ СУҲБАТЛАР

1. Қайси асарингиз ёки яратган образингизни энг муваффақиятли чиққан, деб ҳисоблайсиз? Ана шу асар ёки образнинг дунёга келишига Сиз ҳаётда учратган қандай воқеа ёки одам туртки бўлган?

2. Танқидга муносабатингиз? Ижодий ишингизда танқид ёрдам берганми?

3. Ёзувчилар ҳам, санъат кишилари ҳам асосан икки хил бўлади: бир хилари нимаики ижодий маҳсулим экан, ҳаммаси нуқсондан холи, деб ўйлайди, баъзилари эса ўз ижодига танқидий, холис баҳо бера олади. Сиз ўзингизни шуларнинг қайси бирига мансуб деб биласиз?

4. Классик адабиёт ва санъат ижодкорлари учун ҳаётбахш манбалардан биридир. Шу билан бирга, ҳозирги замон адабиёти ва санъатида улкан ўзгаришлар, янги изланишлар содир бўлмоқда. Сиз бу жараёнга қандай қарайсиз?

Қуйида анкетамиз саволларига ёзувчи Саъдулла **КАРОМАТОВ** жавоб беради:

1. Бу савол чиндан ҳам ёзувчи қалбини қитиқлайди, ўзининггина эмас, салафлари, айни чоқда сафдошлари асарларига разм солишга, ўйлашга, мушоҳада юритишга мажбур этади. Бироқ ўз асарларини бошқаларникига нисбатан яхши деб ҳам, ожиз деб ҳам аташга журъат этолмайди. Эҳтимол бу ҳар биримизнинг маълум даражада табиатан худбинлигимиздандир. Балки ўз шахсини бошқалардан камситиш малол келишидандир. Чунки асар, ундаги ҳар бир образ—яхшидир, ёмондир —ёзувчининг ҳаёт воқеаларини узоқ йиллар давомида кузатиши, изланиши, уларни ўз нуқтаи назаридан идрок ва талқин этиши натижасида юрак қони билан дунёга келади. Бинобарин, бу саволга мендан олдин жавоб берган ҳамкасбларим фикрига қўшилмай иложим йўқ. Кўнғиз ҳам боласини оппоғим дейди. Аммо нима бўлсаям саволга жавоб бериш тақозоси билан ёзган нарсаларим, яратган образларимга фикран разм солдим. Кўз олдимда яққол гавдаланган образ —«Бир томчи қон» қиссамдаги Равшан бобо бўлди. Нега? Бу ижодимдаги биринчи қисса эмас. Бунгача «Тоғлар табассуми» номли ҳужжатли қисса, шу асосда яратилган «Тоғ гўзали» бадиий қиссам, бундан кейин ҳам бир неча қиссаларим нашр этилган эдику!

Хаёлимда салкам ўттиз йил олдинги воқеалар жонланди. 1957 йил. «Совет Ўзбекистони» газета редколлегияси Улуғ Октябрь ғалабасининг қирқ йиллиги арафасида республикамиздаги ҳар бир областга алоҳида-алоҳида номер бағишлашга қарор қилган эди. Газета ходими сифатида Сурхондарё ва Бухоро областларига бағишланган номерларни уюштириш менинг зиммамга тушди. Туғилган, ўспиринлик ва йигитлик йилларим ўтган қадимий шаҳар Бухоронинг жин кўчаларида танҳо кезаман. Беҳисоб масжиду мадрасалар, кошинлари ҳашамдор мовий гумбазлар хаёлимни тарих сари етаклайди. Бехосдан Бухоронинг совет ҳокимияти йилларидаги муваффақиятларини тўлароқ ифода этиш учун унинг ўтмишига қайтиш, икки давр, икки тузумни солиштириш зарурлигини ўйлаб, тарих музейига йўл олдим...

Равшан бобонинг бадиий образини яратиш истаги ана ўшанда туғилган эди. Музей ходимлари амир Саид Олимхоннинг етмиш даррасига маҳкум этилган Садриддин Айнийнинг мактубини кўрсатишди. Шу билан бирга, яна бир бегуноҳ жабрдийданинг номини айтишди. Бу Рустам бобо эди. Унинг тириклигини, Пешку районида истиқомат қилаётганини эшитиб, зудлик билан ўша томонга бордим. Саратоннинг айни авжига минган иссиқ кунлари эди. Рустам бобо қишлоқ гузарида бир дўсти билан суҳбатлашаётган экан. Ўзимни танитдим. Бобо сурп кўйлагини кўтариб, дарра тилган елкасини кўрсатди. Биргина савол бера олдим: Сабаб? «Э, бўлди-кетди-да! Томорқамизга ижозатсиз сув қўйгандим», —деб қўл силтади Рустам бобо. Ўтган ишга саловат қабилида. Ёнидаги чол: «Амир қарамидан севганимни олиб қочдим», дея қолмайсанми?» —деб кулди...

Ўша йили «Совет Ўзбекистони»да «Қора ўтмиш қиссаси» очерким босилиб чиққан бўлса-да, Рустам бобо сиймоси, унинг дарду аламлари мени қаттиқ изтиробга солиб қўйди. Орадан салкам ўн йил ўтди. Аммо бу воқеа қалбимга дард бўлиб қадалди. Амирлик салтанати, унинг қонли панжаси ҳақида раҳматлик бувим ва отамдан эшитганларим хаёл кўзгусида қалқиб, қайта жонланди. Шу воқеалар «Бир томчи қон» ва ундаги Равшан бобо образининг юзага келишига туртки бўлди.

Демоқчиманки, дард билан, зарурат билан ёзилган асар китобхон қалбида муҳрланиб қоларкан. Қисса, Равшан бобонинг тақдири борасида ўз вақтида кўплаб хатлар олганим бунинг далили.

Тўғри, Асқад Мухторнинг: «Ижодий жараёнда турткининг энг муҳим нуқта бўлиб кўринган пайтлари ҳам бўлади. Лекин китоб яралгандан сўнг, кўпинча, у нуқта жуда аҳамиятсиз нарсадай кўриниб, унутилиб ҳам кетади», —деган фикрига бир жиҳатдан қўшилиш мумкин. Чунки ёзувчи бадиий асар ёзилишига туртки бўлган воқеа атрофида чуқур фикр юритади, ўнлаб китобларни кўздан кечиради, қаламга олинажак воқеаларни атрофлича ўрганади, китобхонни ишонтириш учун янги далиллар излайди. Бироқ бу ишларнинг ҳаммаси бадиий асар яралишига туртки бўлган асосий воқеа атрофида олиб борилади. Шу жиҳатдан қараганда, туртки асар ёзилишини заруратга айлантирган омиллигича қолади ва бу, менимча, автор муваффақиятини таъминлашда маълум даражада далда беради. Турган гапки, ҳеч бир ёзувчи концепциясини рўёбга чиқаришда восита бўлган образлар тизмасидан лоақал биронтасини ажратиб олиб, «бу фалон кишининг айнан» ўзи деёлмайди ва бундай дейиш ноўрин ҳам. Ҳар қандай прототип шу типдаги кўплаб кишиларнинг инъикосидир. У асарда адибнинг дунёқараши, воқеаларга нисбатан муносабатини ифода этадиган шахс даражасига кўтарилади. Лекин прототип маълум бир образнинг яратилишига туртки бўлганини инкор этиш қийин, албатта.

2. КПСС Марказий Комитетининг 1983 йил июнь Пленуми совет адабиётининг халқ олдидаги хизматларини ардоқлаб, уни юксак баҳолагани ҳолда, олдимизда турган улкан вазифаларни аниқ белгилаб берган ҳозирги кунда адабий танқидчиликнинг беқиёс роли ва тутган ўрни нақадар зарурлиги ўз-ўзидан аён. Биз рус адабиёти тараққиётида танқиднинг, унинг Белинский, Чернишевский сингари толмас намояндаларининг хизматлари қанчалик бебаҳо бўлганини яхши биламиз. Бугун совет адабиётининг ҳам жаҳон миқёсидаги обрў-эътибори, таъсири йил сайин кучайиб бораётган экан, буни билимдон ва зукко танқидчиларимизнинг хизматисиз баҳолаш нотўғри бўлур эди. Бадиий жараённинг тинмай камол топишида адабий танқидчилигимизнинг улуши ва тутган ўрни, шубҳасиз, катта. Бироқ бу ўринда мен, умуман, танқидчилик эмас, айрим танқидчилар хусусида фикр юритиш жоиз деб биламан. Ўзбек танқидчилиги кейинги йилларда ўсиб улғайганини ҳаммамиз бирдай тан оламиз. Адабий жараён чуқур таҳлил этилиб, ўзбек совет адабиётининг равнақига хизмат қилаётган талайгина китоблар яратилди. Вақтли матбуотда ҳам ёзувчининг ижод маҳсулига ҳурмат билан қараб, бадиий асарни илмий нуқтаи назардан холисона баҳолаётган, фикр-мулоҳазалари теран тақризлар чиқаётганини тан олиш керак. Бироқ айни вақтда, на муаллифга озуқа берадиган, на адабий жараённинг камолига таъсир кўрсатадиган тақризлар ҳам борки, бунга лоқайд қараб бўлмайди. Бундай тақризларниг устомонлари бадиий асарнинг мазмунини узундан-узоқ такрорлаб, пировардида, асарни ҳеч қандай илмий далилсиз ё «яхши» ёки «ёмон» деб нуқта қўйишади. Маълумки, асарда ёзувчининг ўз тасвирига одамларни ишонтира олиши ғоят муҳим. Бу ёзувчининг катта санъати. Унинг маҳорати ҳам шунда. Хўш, бу мезон танқидчига ҳам тааллуқли эмасми? Одатда у ёки бу асарга баҳо берганда фикрини илмий тарзда далиллай билмаган, умумий сўзлар билан чегараланган танқидчи билан ёзувчи ўртасидагина ихтилоф пайдо бўлади. Бас шундай экан, танқидчи асарни хоҳ яхши, хоҳ ёмон десин ёзувчини ишонтира олиши керак. Баҳсда сўзлар тизмасидан таркиб топган умумий гаплар эмас, илмий асосланган фикрларгина ғолиб чиқади.

Танқидчи билан адибнинг мустаҳкам ҳамкорлиги жуда муҳим. Бунга катта имкониятлар ҳам бор. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг барча адабий жанрлар бўйича кенгашлари ишлаб турибди. Гап мана шу кенгашлар ишини янада жонлантириб, уларнинг атрофига ҳар қачонгидан кўра мустаҳкамроқ жипслашишда қолган. Чунончи, адабий танқид ва адабиётшунослик кенгашини олайлик. Бу кенгаш республиканинг энг йирик ва таниқли танқидчи-адабиётшуносларидан таркиб топган. Вақт-вақти билан кенгаш йиғилишларида ёш танқидчиларнинг тақриз ва мақолалари муҳокама қилиб турилса, уларга йўл-йўриқлар кўрсатадиган семинар-мунозаралар ўтказиб борилса, танқидчилигимизнинг янада равнақ топишига шубҳасиз катта ҳисса қўшган бўлур эди.

3. Бу саволга олдингисининг узвий давоми сифатида жавоб беришни истардим. Ёзилган асарни баҳолаш вазифасини, аввало, китобхонга, қолаверса, танқидчига ҳавола этган маъқулми дейман. Чунки яратган асари ҳақида адиб уни ёзиш жараёнида ҳам, китоб ҳолига келгандан кейин ҳам иккиланиб юради. «Аттанг, шу ўринда мана бундоқ йўл тутсам бўлар экан» деб ўйламайдиган ёзувчи бўлмаса керак. Чунончи, мен «Олтин қум» романини ёзиш жараёнида қаттиқ изтироб чекдим. Бир томондан қаламга олган мавзуим ўзбек адабиёти учун янги, ҳали айтилмаган гап эди. Иккинчидан, роман учун тўпланган материал шу қадар кўп, фикрлар шу қадар қарама-қарши эдики, узоқ муддат бир қарорга келолмай қолдим. Олтин —мамлакат бойлиги, халқимиз фаровонлиги, эл-юрт ободончилиги. Айни чоқда у саноатнинг жуда кўп тармоқлари учун, шунингдек, инсон саломатлигини сақлашда медицина учун ҳам жуда зарур. Ўзбекистон территориясида узоқ асрлардан буён олтин олиб келингани, бу маъданнинг жуда кўп қадимий конлари мавжудлиги ҳеч кимга сир бўлмаганидек, бизнинг давримизда ҳам республикамизда олтин запаслари борлиги олимларга аён бўлган. Ҳатто илмий асослаб берилган ишлар ҳам эллигинчи йиллардаёқ маълум бўлган. Бироқ сохта шуҳрат кетидан қувиш, ҳасад натижасида икки катта тўда ўртасидаги ўринсиз ва асоссиз тортишувлар олтин конларини очишни салкам йигирма йилга кечиктирган. Шахсий ҳис-туйғулару адоватларни бериш оқибатида чуқурроқ илдизларгача бориб тегиш аниқ эди. Ана шунда иккиландим. Бу—адабиёт учун типик воқеами? Бу савол мени қаттиқ ташвишлантирди. Ниҳоят, чекиндим. Орада беҳуда кетган йигирма йиллик муддатни қисқартириш эвазига— бу ёзувчининг ҳақи албатта — роман бир қадар шохлаб, динамика сусайди. Асар гарчанд республика матбуотида ҳам, Иттифоқда чиқаётган эътимодли газета ва журналларда ҳам мақтаб тилга олинган бўлса-да, юрагимдаги хижил барибир ёзилмади. Ҳали-ҳали баъзан ўйлайман— балки хато йўл тутдиммикин?

Бу орада янги романим — «Сўнгги бархан»ни ёзиб тугатдим. Бир қадар тинчигандай бўлдим. «Олтин қум»да тўғри йўл тутганимга энди кўника бошладим. Балки ноҳақдирман. Аммо адабиётнинг синфийлиги, партиявийлиги принципи нуқтаи назаридан ёндошганда, тўғри йўл тутганман. Чунки адабиёт ҳам тарих сингари авлодлар олдида масъулдир. У замонасининг иллат даражасига кўтарилган нуқсонларини рўй-рост айтиши мумкин. Бироқ айрим шахслар айби билан содир бўладиган типик бўлмаган нуқсонни иллат даражасига кўтарадиган адабиёт ўз синфига эмас, ўзга синфга хизмат қилиши мумкин. Худди ана шу масалаларда биз оқил танқидчиларимизнинг ҳакамлигига муҳтожмиз.

«Сўнгги бархан»да ҳам узоқ иккиланишлардан кейин ретро услубидан фойдаландим. Асар мавзуси нуқтаи назаридан қараганда, бунга ҳожат йўқдай кўринди бошда. Чунки роман ҳозирги кунларимизда бутун жаҳон олдида кўндаланг турган муаммо —катта сув учун кураш мавзуида ёзилган. Хўш, бу муаммони биз қайси замонда, қайси тузум туфайли ҳал қиляпмиз? Ўзаро курашлар авжига миниб, бегуноҳ одамлар қони тож-тахт талашлар туфайли дарё қилиб оқизилган феодал тузум шароитида бу муаммолар ҳал бўлармиди? Аксинча, ўша тузум боғ-бўстонларимизни, халқ ақл-заковати билан қурилган ноёб сув иншоотларини вайрон этмаганмиди? Хўш, нега энди романда илгари сурилган ғояни икки тузумни қиёслаш замирида талқин этиш имкониятидан ўзимни маҳрум этишим керак? Ретро услубини танладим. Бутун асар давомида тарих билан ҳозирги замон воқеалари чирмашиб кетди. Айтмоқчи бўлган фикрим яққолроқ намоён бўлди, назаримда. Бу—романнинг бош ғояси, асосий линиясига путур етказмади. Китобхоннинг, ҳам танқидчининг бу борадаги фикрига муҳтожман.

Хуллас, бу ўринда ҳам танқид адабиёт учун нақадар зарурлигини яна бир таъкидлаб ўтмоқчиман. Лекин ҳалол ва холис танқид, адибга ҳамдард, ҳаммаслак бўладиган, дардини, айтадиган фикрини тўғри тушунадиган танқид зарур.

4. Классик адабиёт ёзувчи учун катта мактаб. Яхши адиблар ижоди адабий анъаналар мисолида тобора ривож топади, камолот поғонасига кўтарилади. Шахсан мен ўн тўққизинчи аср рус адабиёти дурдоналарини ўқиганимда ҳар гал ҳайратланаман. Бу адиблар рус тупроғида мудҳиш воқеалар содир бўлган, инсон қадр-қиммати писта пўчоғичалик писанд қилинмаган, қашшоқлик ва очлик ҳукм сурган даврда ижод қилишган. Бироқ асарлардаги жозиба кучини, гўзалликка интилиш туйғуси нақадар чуқурлигини қаранг. Рус халқига эҳтиром, унинг матонатига, ақл-заковатига тасанно —XIX аср адабиётининг бош йўналиши бўлган. Бу давр адабиёти чинакам санъат асарлари мажмуасини ташкил этади. Буни бугун бутун жаҳон аҳли тан олмоқда. Тан олибгина қолмай, ундан ер куррасидаги жамики прогрессив адиблар ибрат ҳам олмоқдалар. Чинакам бадиий образларнинг ибрат доираси нақадар беқиёс қудратга эга эканлигини биз ҳам ана шу устозларимиздан ўрганмоқдамиз.

Мен ҳозирги замон адабий жараёнидаги беқарор оқимларга, айниқса, буржуа тарғиботчиларининг ялоғига бош эгиб, турли оҳангда йўрғалаётган тутуруқсиз ёзувчиларнинг халқдан йироқ асарларига ачиниб қарайман. Бутун давр ва замонлар синовига бардош бериб келаётган реалистик адабиёт бундан кейин ҳам яшаб, тантана қилишига имоним комил. Бу методнинг инсонни улуғлаш, гўзаллик ва эзгуликни тарғиб қилишда имкониятлари чексиз. Буни КПСС Марказий Комитетининг июнь Пленуми материаллари яна бир карра кўрсатиб турибди. Совет ёзувчисининг ўз халқи, Ватани, жонажон партияси, адолатли коммунистик ғояларни тарғиб этишдан кўра юксакроқ бурчи йўқ.

Адабий асар формаси масаласини эса ҳар бир ёзувчининг ўзи белгилаб олгани маъқул. Анкета саволларига мендан олдин жавоб берган Саид Аҳмад адабиётдаги «роман хроника, публицистик роман, сиёсий роман деган янгиликларни тан олгим келмайди. Менингча, бу маҳорат ожизлигини ниқоблашдек бир гап», дейди. Балки у ўзича ҳақдир. Аммо мен бу фикрга қўшилгим келмайди. Бизда сиёсий роман ҳам, публицистик романда ҳам катта муваффақиятлар қозонаётган адиблар бор. Уларнинг асарларида маҳорат етишмайди, деб бўлмайди. Халқ, танқидчилик бу асарларни юксак баҳоламоқда. Июнь Пленумида эса публицистика куч-қудратига юқори баҳо берилди. Шубҳасиз, публицистика деганда айрим газета ва журналларда босилаётган пала-партиш , саёз, одамлар шуурига, руҳига таъсир этмайдиган сийқа асарлар кўзда тутилаётгани йўқ, албатта. Мен буни украин ёзувчиси Виталий Коротичнинг яқиндагина «Правда» газетасидаги мақоласида айтган фикрлари билан далилламоқчиман.

«Шуни эслатиб ўтмоқчиманки, —деб ёзади Виталий Коротич, —жаҳон миқёсида номи машҳур бўлган колумбиялик Гарсиа Маркес, америкалик Норман Мейлер, инглиз Грехем Грин сингари адибларнинг бугунги шуҳратлари кўп жиҳатдан публицистика туфайлидир. Публицист ёзувчининг номи миллионлар оғзига тушади, чунки бундай асарлар эл учун қимматли, баъзида эса зарур, бу—юксак шарафдир».

Хуллас, адабиётда ёзувчи қайси шаклни танламасин, ўз ғоясига, эътиқоду имонига содиқ қолиб асар яратиши муҳим. Инсоният олдида турган бугунги долзарб масалалар биз адиблардан шуни талаб этмоқда.

ЯНГИ «РУСЧА-ЎЗБЕКЧА ЛУҒАТ»

ХАЛҚ маданиятини белгиловчи омиллар жуда кўп. Луғатларни шундай омиллардан бири дейиш мумкин. Зеро, луғатлар ҳам маданият маҳсули, ҳам унинг ривожланиш, тараққиёт босқичларини кўрсатувчи мезон ҳисобланади.

1981 йили икки жилдлик «Ўзбек тилининг изоҳли луғати» босилиб чиққан эди. Жамоатчилик уни маданий ва илмий аҳамиятига кўра халқимиз тарихида яратилган салмоқли асарлардан бири сифатида баҳолади.

ЎзФА Тил ва адабиёт институтининг луғатчи олимлари томонидан яратилган икки томлик «Русча-ўзбекча луғат»нинг биринчи жилдини оммавий нусхада босишга рухсат этилди. Маълумки, беш томлик «Русча-ўзбекча луғат» (Тошкент, 1950 — 1955) ва бир томлик «Русча-ўзбекча луғат» (Москва, 1954) маданий ҳаётимизда катта аҳамиятга эга бўлди.

Бу луғатлар 1935 — 1940 йиллар давомида Д. Ушаков таҳрири остида босилган «Рус тилининг изоҳли луғати» асосида тузилган эди. Янги луғат эса рус тили лексик таркибида кейинги 30—40 йил давомида юз берган ўзгаришларни ўзида акс эттирган янги лексикографик манбалар асосида, яъни 17 томлик ва 4 томлик рус тилининг изоҳли луғатлари, С. Ожеговнинг «Рус тили луғати», Н. Котелова таҳрири остида босилган «Янги сўз ва маънолар луғати»нинг 1973, 1980, 1981 йиллардаги тўлдирилган ва қайта ишланган нашрлари, шунингдек, русча-миллий ва русча-хорижий луғатларнинг кейинги 10—15 йил давомидаги нашрлари асосида тайёрланди. Эътиборли манбаларга таянган луғат тузувчилар мазкур русча-ўзбекча луғатни мукаммал чиқаришга интилдилар. Бу, аввало, луғат сўзлигининг ижтимоий ҳаётда, фан-техниканинг турли соҳаларида 50 — 70-йилларда вужудга келган янги сўз ва маънолар ҳисобига тўлдирилганлиги, рус тилидаги полисемантик сўзлар маъносини янада тўлиқ очиб берилганлиги, русча сўзларга мос равишда ўзбекча муқобил эквивалентлар топилганлиги, энг муҳими, улар тўғри таржима этилганлигида кўринади. Луғатнинг иллюстратив материалини янгилаш борасида ҳам катта ишлар бажарилган. Биринчидан, аввалги луғатлардаги иллюстратив материалларга танқидий ёндашишга, яъни уларнинг кўп қисмини эскирган, замон талабига мос келмайдиган фактлар сифатида тушириб қолдиришга, иккинчидан, луғатни шу куннинг талабларига тўлиқ жавоб берадиган янги мисоллар ҳисобига бойитишга ҳаракат қилинган.

Академик луғатларда илмийлик ва оммабоплик принципини бир йўла амалга ошириш қийин. Лекин луғатдан фақат мутахассисларгина эмас, балки кенг ўқувчилар оммаси ҳам фойдаланишини назарда тутиб, тузувчи ва муҳаррирлар мавжуд қийинчиликларни бартараф этишга алоҳида аҳамият берганлар. Бу русча сўзга ё ўзбекча эквивалентлар топиш, ёки филологик изоҳлар, тушунтиришлар бериш орқали амалга оширилган. Луғатга кирган сўзларнинг барчаси грамматик маълумотлар билан таъминланганлиги унинг илмий характерини янада кучайтирган ўзбек ўқувчисининг русча сўз шаклларини мукаммал эгаллашига имкон яратган.

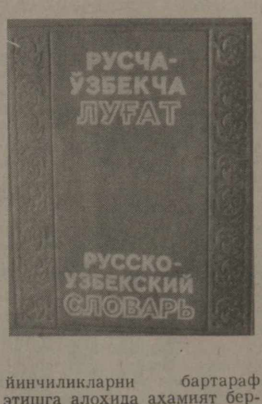

Мазкур луғатнинг 75.000 нусхада босилиб чиқарилаётганлиги, айниқса, қувонарлидир. Аввалги луғатлар: бир томлиги 30.000, беш томлиги 20.000 нусхада босилганлигини эътиборга олсак, бу луғатга бўлган эҳтиёж нақадар катта эканлигига ишонч ҳосил қиламиз. Бироқ бу асар тиражи тахминий белгиланмаган. Уни нашр этувчи ташкилотлар —Ўзбекистон ССР нашриёт, полиграфия ва китоб савдоси ишлари давлат комитети ва Ўзбек Совет Энциклопедиясининг Бош редакцияси 1982 йил кузидан бошлаб луғатга эълон қилган обуна натижалари —конкрет фактларни ҳисобга олганлар.

Шу йилнинг 28 майида КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюросида иттифоқдош республикалар умумтаълим мактаблари ва ўқув юртларида рус тили ўқитишни яхшилашга доир масала кўриб чиқилди.

Коммунистик қурилишнинг барча босқичларида Ўзбекистон партия ташкилоти республикамизда тил тараққиёти, жумладан, СССР халқларининг миллатлараро муносабатида асосий восита ҳисобланмиш рус тили, уни ўқитишнинг ташкилий шакл ва методларини такомиллаштириш масалаларига, республикамизда миллий-русча иккитиллиликни янада ривожлантириш проблемаларига катта аҳамият бериб келди. Айниқса, КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига кандидат, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари ўртоқ Ш. Р. Рашидовнинг кўпмиллатли социалистик давлат шароитида тил тараққиёти методологик проблемаларининг ишланишига қўшган улкан ҳиссасини алоҳида қайд этиш лозим.

Ўзбекистон партия ташкилоти 70-йилларнинг ўрталаридаёқ махсус қарор қабул қилиб, русча-ўзбекча янги фундаментал луғат яратиш ҳақида институтимиз луғатчиларига масъулиятли кўрсатма берган эди. Ўша йилларда бир йўла икки томлик «Ўзбек тилининг изоҳли луғати» ва икки томлик «Русча-ўзбекча луғат»лар бўйича самарали иш олиб борилди. Бугунги кунда институтимиз коллективи ёруғ юз билан Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий Комитетига партия топшириғи мамнуният билан бажарилди, деб бемалол айта олади.

Мазкур янги русча-ўзбекча филологик луғат, биринчидан, таржимонлар, матбуот, радио ва телевидение ходимлари учун асосий манбалардан ҳисобланса; иккинчидан, рус тилини ўрганувчи кенг китобхонлар оммаси учун муҳим қўлланма бўлиб хизмат қилади.

Русча-ўзбекча луғат ўрта мактаблар, олий ўқув юртлари, тил ва адабиёт ўқитувчилари, рус тили ва адабиётидан дарслик, қўлланмалар яратувчи авторлар учун қўл келишига ишончимиз комил. Янги луғат ўқув қўлланмалари — тематик луғатлар, икки тилли мактаб изоҳли луғатларини яратишда ҳам асосий манба бўлиши, шубҳасиздир.

Матёқуб ҚЎШЖОНОВ,
Луғат редколлегиясининг раиси, Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтининг директори, ЎзССР ФА мухбир аъзоси

Асад ДИЛМУРОДОВ

МЕРГАН

ҲИКОЯ

ЧАНГАЛЗОРДАН кўкраклари кулранг семиз какликлар тизилишиб учди. Маҳма бу гал бафуржа ўқ узди. Орқада бақ-бақлаб қанот қоқиб бораётган каклик арчалар устига шўнғиди.

Маҳма арчалар ён-верида анча ивирсиди. Ер ютгандай, ўлжани тополмади. Ҳафсаласи пир бўлиб, сўкинди, яна пича ғивирлагандан кейин қорни ёриб, юқорига юрди.

Қизучган этагида сариқ тулки учради. Тулки чиройли тумшуқчасини чўзиб, унга ҳадикли қаради-да, ура қочди. Хилват дўланазорда чап берди. Из йўқолди. Панд еган Маҳма тушлик қилиб олиш учун Қизучган биқинида қорайиб турган ғор томон бурилди.

Ғор оғзи торроқ, ичи кенггина, айлана, баландлиги ўрта бўйли одам баравар келади. Ўн қадамчадан кейин торайди, бора-бора адоғи нуқтага айланади.

Маҳма қорли-қировли кунда адашган, толиққан, совуқ еган йўловчидан тортиб кеч қолган чўпон-чўлиққача тузуккина бошпана бўладиган бу гўшада ора-сира қўнарди. Охирги марта бултур қишда ёввойи чўчқа овлаш учун шаҳардан келган рус йигит билан тунаганди.

Маҳма ўчоқни тозалади. Қуруқ шох-шабба, кундача йиғди. Чала-чулпа ёнган ирғай шохлари ичида ётган қумғонни чимчилоғига илдириб, сувга жўнади.

Ташқарида шамол увлайди, шамол эмас, совуққотган карахт қоялар бамисоли нажот тилаб ув тортади. У пўстин ёқаси билан юзини тўсиб, момиқ қорга оёқ қўйди. Эндигина иккинчи қадамни босганда нимадир бирдан гувиллаб кетди. Фақат зилзила чоғи ер тубидан шунақа овоз таралади.

Маҳма беихтиёр тепага қаради, қарадию ҳуши бошидан учди. Кўк билан бўйлашган чўққи ёнбағридан оппоқ қуюн, қутирган қоплон тўдасидек, шиддат билан бостириб келарди. «Э-эй, худо, қор кўчипти-ку!»

Худонинг номи кўнглидан кечар-кечмас қуюн нафаси юзига урилди. Қотма, чайир гавдасини ичкарига тортишга зўрға улгурди. Кўчки ғор оғзини тўсди. Вулқон каби узоқ ҳайқириб, гупириб ётди.

Каловланган Маҳма ғор деворини туртиб чиққан ғадир-будир тошга беҳол суянди. Ойсиз самонинг зимзиё бўшлиғида аста чайқалаётган беланчакда ўтиргандек жовдиради, кўзларини ишқалади, барибир, ҳеч нарсани кўрмади. Фақат қор анча ичкарига ёпириб кирганини пайқади.

Зимистонда узоқ тимирскиланди, ниҳоят, қулайроқ жойда чўкди. Кейин ҳуши ҳовлига оғди. Шундагина юраги тубидан алланечук қўрқув қалқиб чиқди. «Ҳалиям қилган яхшилигим бор экан, хотин!—дея пичирлади. —Ё сенинг пешананг, ёки чўкиртаклар ризқи бутун...»

Маҳма сувй қочган нонни кавшаб ўтириб, ғор димиқаётганини пайқади. Ҳаял ўтмай қўшга қўшилган ҳўкиздек терлаб, пўстинини ечди. Буям хотиндай нарса, нокераклигида жудаям оғирлик қилиб кетади, деган фикрни дилидан ўтказаркан, ғашлиги ортди.

Иссиқда мум каби юмшаган баданини лоҳаслик чулғади. Кўзларини чирт юмди, назарида, ғор адоғида алланарса қалдиради. «Қоронғи уйда қоплон гулдирайди...» Бемаврид ёдига келган топишмоқ таранг тортилган асабига ўқдай тегди, аччиқма-аччиқ жавобини қидирди, тополмади, бағри хун бўлиб, сапчиб турди.

Ялпайиб ўтиришдан нима фойда? Қимирлаш, ҳа, нима бўлганда ҳам қимирлаш керак! Ана шунда кутилмаганда оёғига урилган кишандан қутилади. Бола-чақаси бошига эсон-омон етиб олади. Хотини уйига кетган эди, қайтдимикан? Кетган хотиннинг ўзидан ҳам аразн азиз, деб бежиз айтмаганлар.

Ажаб, умрида араз кўчасидан ўтмаган Ҳадича, чамаси, бугун шайтон васвасасига учди. Салга гап тушиб кетаверадиган оғзи тандирдай қизиди. Эрини дадарга чиқарди, мени ёмон десангиз кўзингиз оқиб тушади, уволим тутади, деб сочини юлди. Шунча силаб-сийпаб, ювиб-тараса, айиқ одамга ўрганарди, сиз ўрганмадингиз, деганда Маҳма куйиб кетди.

«Эҳ, Ҳадича! Айиқфеъл дединг-а!? Тоғда мол кетидан тезак босиб, кирга ботиб юрганларимни юзимга солдинг-а? Ювиб-тараганингни...»

Унақа одат Ҳадичага бегона эди. Бугун билиб-билмай оламча нарсани миннат қилди. У ҳадеб чарсиллайвергандан кейин Маҳманинг ичидаги ҳам тилига кўчди, юрагининг энг чуқур жойидан бир хўрсиниқ, йўқ, бир дард ўт аралаш отилиб чиқди. Э-э, бор-е, манжалақи, ит сарқити, деб юборди.

Қаҳрини тўкишга тўкдию ўша заҳоти кўмирдай қорайди. Неча йил ичида болалаб ётган гапни ниманинг касрига бехосдан айтиб қўйганига ҳайрон эди. Сира айтмоқчи эмасди, ўзи билан қабрга олиб кетиш илинжида эди. Ҳай, аттанг, уддалолмади, тили қичиб, қовун туширди.

«Вой, шўргинам қурсин! —Ҳадича бор оғирлиги билан ўзини ерга отди. —Илгари оппоққина эдим! Энди қора бўп қолдимми? Дод, оппоғини топинг, сарқит эмасини топинг! Мен бу уйда турмаганим бўлсин!»

Бўрон лайлак қорни тўзитиб қутирарди. Ҳадича совуқдан ҳам, қорбўрондан ҳам чўчимади. Сафарни етакладию пиқирлаб жўнади. Тариқдай титилган, иззат-нафси тупроққа қоришган Маҳма файз-баракаси қочган уйда анграйганча қолаверди.

Мана, энди ёқимсиз сукунат қамраган ғорда қамалганча дарди дунёси қоронғи ўтирибди. Хаёлидан ҳовли бир лаҳза кетмайди. Эҳтимол, шу маҳал Ширинoй мактабдан қайтди. Юраги хўрсиниққа тўла, лаблари, ёноқлари учкарган, онаси билан укасини жовдираб излайди. «Энажон, укажон!» —деб наридан-берига зир қатнайди. Отасини ҳатто эсламайди.

Девор-дармиён қўшнилари — Салим бангининг хотини можарони оқизмай -томизмай сўзлаб бергандан кейин Ширинoй бувисиникига чопади. Ҳадича қовоқлари шишган қизини бағрига босади, «Худоё худовондо, отангни ўлиги тоғда қолиб, қузғунларга ем бўлсин!» —деб қарғанади.

«Оббо, Ҳадича-ей! Биламан, ичингдан чиқариб эмас, шунчаки тил учида қарғайсан. Ёлғондакам... Бунақа қарғиш тегмайди. Ўзинг ҳам иш қилиб тегмасин деб тургандирсан!»

Лаҳза сайин димиқаётган ғорни алланечук жонсиз, забонсиз сукунат қамради. У, нафаси қайтиб, ғор деворига суянганча ўйлайди. Ҳадича илгари бирор марта бетига қайрилиб қарамаганини, аччиқ-чучукка бирдай чидаб келганини ғилтиллаб ўйлайди. Овдан ёки колхоз даласидан силласи қуриб қайтганда тагига қават-қават кўрпача тўшаганлари, айланиб-ўргилишлари, мулойим боқишлари хаёлида жонланганда ўпкаси тўлиб, томоғига нимадир тикандай қадалди.

Аҳвол деярли ҳар кун бир хил эди. Маҳма айвондан гурс-гурс ўтиб, таги лой кирза этик билан уйга булутдай бостириб киради. Мусичадай жовдираб, елиб-югураётган хотинига кўз қирини ҳам ташламайди, бошини косага тиққудек бўлиб, иссиққина шўрвани ҳўриллатиб ичади.

Қорни тўяди, ғами кетади. Ҳовлига чиқиб, у-бу юмушга уринган бўлади. Ногоҳ кўзи ардоқдаги бедазорга кириб дамлаб кетган бузоққа тушади. Баҳона тайёрлигини қаранг! Маҳма бунга остонада ифринди тўдалаб қўйилганини, қатиқ чучук уюмаганини, нони ҳадеб гуллаётганини қўшадида, кекирдагига зўр беради. Ҳадича, кўзлари жиққа ёш, эрига кулимсираб қарайди: «Бўл-ди, дадаси, қўйинг энди, гўдаккиналар қўрқади!»

Ҳадича, илгари оғзи куйган, қатиқни пуфлаб ичади. Дардини ичига ютади. Бугун нияти дарз еди, ногоҳ сабр косаси тўлди, борлиғи ўтда қоврилиб, бир ҳовуч кулга айланаёзди.

Маҳма ҳалиги қочирим хотини бағрига тиғ каби санчилганини билмас эди. У димиққан ғор оғзини очишга киришган чоғда ўша гапни эслади. Сўнг, эрталаб иззат-нафсини ловуллатган кучни

УВАЙСИЙ КЕЧАСИ

Ўзбекистон адабий жамоатчилиги яқинда ўзбек шоираси Жаҳонотин Увайсийнинг 200 йиллигини нишонлади.

«Баҳор» концерт залига партия ходимлари, Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг раҳбарлари, адабий жамоатчилик вакиллари, шоира ғазалиётининг кўпдан кўп мухлислари тўпландилар.

Адабий анжуманни Ўзбекистон халқ шоири Зулфия кириш сўзи билан очди ва бошқариб борди.

Филология фанлари доктори Маҳбуба Қодирова Увайсийнинг ижодиёти ҳақида сўз айтди.

Гулчеҳра Нуруллаева, Ойдин Хожиева, Ҳалима Худойбердиева, Нилуфар, Мукаррама Ғаффорова, Суюма Ғаниева, Эътибор Иброҳимова Увайсийга бағишланган шеърларини ўқидилар, у ҳақдаги дил сўзларини айтдилар.

Ўзбекистон радиоси мақомчилар ансамблининг солистлари, Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтининг талантли талаба қизлари Увайсий ғазалларини куйга солиб ижро этдлар. Шеърият ва санъат мухлисларини, айниқса, СССР халқ артисти Ҳалима Носированинг шогирди Мақсад Қурбонова фортепьяно жўрлигида ижро этган «Зебонингни кетургил» қўшиғи қаттиқ тўлқинлантирди. Шунингдек, Гулжаҳон Отақулова, Комила Аминова, Муножат Тешабоева ва бошқа санъаткор қизларнинг қўшиқлари ҳам ижронинг гўзаллиги, ёрқинлиги, нафислиги билан ўзига мафтун этди.

Шеър ва санъат байрамига айланган кечани шоира Зулфия якунлади ҳамда Увайсийнинг бахтли авлодга қарата замоналар оша айтиши мумкин бўлган сўзларини шеърий сатрларга нақшлаб ўқиди.

Кечада Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети Маданият бўлимининг мудири А. О. Тўраев, Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретари С. О. Азимов қатнашдилар.

ЗУЛФИЯ

КЎНГИЛ ТОҒ ЎЛДИ, ТОҒ ЎЛДИ

Аё дўстлар, бу не даврон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди,
Асрлик зулм уйи вайрон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.
Улус обод, ҳама шодон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди,
Ки ҳайрат ҳам ўзи ҳайрон, кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди,
Бу янглиғ бахт-саодатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Билурмен, ҳасрату ғам тах-батах бизнинг ғазалларда,
Нечунким, эл учун зиндон эди дунё азалларда,
Ҳақиқат ҳам, адолат ҳам очарди юз масалларда,
Жафо тахт йўқ, қаро бахт йўқ, ҳамма офтоб назарларда,
Бу тенглик, бу камолатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Синибдур гумбази зулмат, ҳуррият барқарор охир,
Тасанно, биз аёл аҳлига шаън-иқбол шиор охир,
Саодат шеваси солмиш кўнгилга шавқ-шароб охир,
Яловдир шеър, кел эй, хушнуд дилингни эт нисор охир,
Бу эҳсондан, бу давлатдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Икки юз йил суронидан омон чиққан саботдирман,
Ватан бир бахт, менам бир бахт, икки нурли қанотдирман,
Ажаб толеъ ичра тағин бул кун ҳаётдирман,
Каломим бирла номим парпироқ мангу баётдирман,
Бу эъзозу бу ҳимматдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Дилимни шамъ қилиб эрдим, бу даврон минг чароғ ўлди,
Ўғил-қиздан жудо эрдим, менга авлод қароғ ўлди,
Ки рўзғорим хароб эрди, элим бошга паноҳ ўлди,
Не сўз айтдим, қаро ўтмишни фош этган яроғ ўлди,
Замон берган бу қудратдан кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Бу ёнда Нодирабегим, бу ён Маҳзуна лутф этса,
Назмгўйлик тузар бўлсак, кўнгил торин қувонч чертса,
Умидни шеър этиб сочсак, туман дилга бориб етса,
Неча Гулчеҳралар озод, куйингга жўр бўлиб кетса,
Бу хил мумтоз шуҳратдин кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Увайсий, боқ бугун юртда назм — толеъ, зако қонун,
Муҳаббатга адо қонун, садоқатга вафо қонун,
Ки булбул чаҳчаҳи янглиғ қўшиқларга садо қонун,
Ташаккур, қадру ардоғга, сенга умри бақо қонун,
Ажаб камёб бу қисматдин кўнгил тоғ ўлди, тоғ ўлди.

Ҳабиб САЪДУЛЛА

ҲАЗИЛ

«Ёшликда берган кўнгил
айрилмас бало» экан,
Унинг радди балоси
Висол ва вафо экан.
Ёшлик-ку берар бардош
Ҳар қандай балоларга,
Улғайгач, кўнгил берсанг,
бу дард бедаво экан.

БОЛАЛАР

Қўй,
уришма, ўғлимни, эркам,
Бу шўхликлар боладикка хос.
Уйни қий-чув тўлдирса не ғам,
Не ташвишдир чанг бўлса палос.
Ирғишласа, сакраса тойдай,
Ё қувлашса тенгдошлар билан.
Кураш тушса акаси қўймай,
Майли, кучга тўлгай ёш билак.
Майли, бўлсин шўх, ўйинқароқ,

Ташвишланма, лат еса эти,
Пешанаси ғурра бўлса гоҳ,
Жароҳати битар вақт ўтиб.

Таъқиб этиб ҳар қадамини,
Болалигин қўйма жиловлаб.
Асрайман, деб кесма дамини,
Юрагида ёнсин оловлар.

Қўй, уришма, эркам, боламни,
Болалигин қилсин болалар,
Болаликдан жудо оламни
Тутиб кетар қайғу нолалар.

ИЛҲОМ ПАРИСИГА

Сенга таъзимдаман, моҳим,
Эгиб қошингда бошимни,
Менга сен қайта бахш этдинг
Олов ўн етти ёшимни.

Сенга ўн етти ёш янглиғ
Асир бўлдим, асирингман,
Менга ноз айлабон кўрдинг
Синаб сабримни, дошимни.

Сенга қалбимни тутдим мен
Мисоли лахча чўғ, жонон,
Менга сен ҳадя этдинг
Ишқ аталмиш бир қуёшимни.
Сенга ишқимни бахш этдим
Йўқ эрди ўзга бир ганжим,
Менга сен илтифот қилдинг —
Санаб гавҳарга тошимни.

Сенга арз айлаган эрдим
Висолингдан умид боғлаб,
Менга васлинг насиб этдинг,
Оқизмай кўзда ёшимни.

Сенга боғланганим боис,
Ҳабиб, лаззатлидир умрим,
Менга ҳажринг раво айлаб,
Заҳарлаб кетма ошимни.

ШЕЪРИЯТ

Дугоналар. Ф. АБДУНАЗАРОВ фотоси.

ТАҚРИЗ

АДИБНИНГ ИЖОДИЙ ЙЎЛИ

Пирмат Шермуҳамедов. Пиримқул Қодиров. Адабий портрет. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент — 1983.

ПИРИМҚУЛ Қодировнинг деярли барча қисса ва романлари китобхонларнинг қизғин муҳокамасига сабаб бўлган. У яратган кўпгина образлар жозибадорлиги, ҳаётий интилишлари ва инсоний тақдирлари билан ҳақли суратда китобхонлар меҳрини қозонган.

П. Шермуҳамедов рисоласида адиб босиб ўтган ижодий йўл, энг муҳим асарлари таҳлил қилинган. Рисола композицион қурилиши жиҳатидан бирмунча ўзига хос. Чунончи, асар авторнинг ёзувчи туғилган Кенгкўл қишлоғига биргаликдаги сафари таассуротлари билан бошланади. Бўлажак адибда адабиётга меҳрнинг пайдо бўлиши, ижоддаги илк ташвиш ва қувончлар йўл-йўлакай суҳбат шаклида ўртага тушади. Автор китобхонни ёзувчи вояга етган қишлоқ —«Қора кўзлар»да тасвирланган воқеалар юз берган Кенгкўл билан таништиради. Дарҳақиқат, ёзувчининг ижодини яхшироқ англамоқ учун у ўсган юртни кўрмоқ керак. Унинг яхши кўрган қаҳрамонлари, албатта, ўша жойда яшайдилар. Ҳеч бўлмаганда, ўша жойнинг кўчаларидан, йўлларидан ўтган, терак ё чинор, булоқ ё анҳор, ўнгир ё адирга бир кўз ташлаган бўладилар. Шу жиҳатдан, Кенгкўлга саёҳат ўзини тўла оқлайди ва ёзувчи асарларининг мазмун-моҳиятини теранроқ англашда, шубҳасиз, ёрдам беради. Бунда рисола муаллифининг услубда образли ифодага мойиллиги қўл келган.

П. Қодировнинг ўзи, бундай айтганда, олим ёзувчи, ёзувчи олимлардан. Аслида бадиий тафаккур билан илмий фикрлаш ўртасида қанчалик фарқ бўлмасин, уларни яқинлаштирадиган муштараклик ҳам бор. Уларнинг ҳар иккиси ҳам ҳаёт ҳодисаларини англайди ва англатади. Шунга кўра, уларнинг бири мавжуд жойда, кўпинча иккинчиси ҳам бўлади. П. Қодиров ана шу яхши анъанага мансуб, бадиий ижод билан бирга илмий фаолиятга ҳам жиддий эътибор бериб келаётган адиб. Бу ҳол ёзувчининг бадиий асарларида ҳам изини қолдирган. Ленин мукофоти лауреати академик ёзувчи Мухтор Авезовнинг «Уч илдиз» ҳақида: «мен учун бу китобда энг муҳими шундаки, унинг қаҳрамонлари интеллектуал, фикрловчи кишилардир», деганлиги бежиз эмас. Рисолада гарчи бир кишида тажассум топган ёзувчилик ва олимликнинг ижодий-психологик жиҳатлари қаламга олинмаса-да, таниқли адиб истеъдодининг бу икки қирраси ҳамкорлиги хусусида мулоҳазалар бор.

П. Қодиров —йирик прозаик. Айниқса, бугунги ўзбек романчилиги тараққиётини унинг роман ва қиссаларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Адибнинг «Уч илдиз», «Қора кўзлар», «Юлдузли тунлар» романлари адабиётимизни бир қанча янги образлар билан бойитди, тарихнинг руҳий-маънавий муаммоларига дадил кира олди, «романчиликнинг уфқлари»ни сезиларли кенгайтирди. П. Шермуҳамедов адиб романларини кўздан кечирар экан, уларга умумсовет адабиёти контекстидан келиб чиқиб ёндашади ва бир қанча масалаларни ўртага қўяди. Масалан, ёзувчи қаҳрамонларнинг интим дунёси ҳақида сўз очиб, муҳаббат мавзуининг, хотин-қизлар образларини яратишнинг умумсовет адабиётидаги бугунги умумий аҳволи ҳақида ўз фикр-қарашларини айтади. Биз совет адабиётида сўнгги йилларда яратилган ва тилга тушган асарларнинг бугунги тараққиёт, ИТР, ахлоқ билан боғлиқ талқинларига дуч келамиз. Умуман, муаллифнинг П. Қодиров асарлари баҳонасида ўзбек совет адабиёти, гоҳо умумсовет прозасининг тараққиёт йўналишлари ҳақида фикр билдириши ва масалалар қўйиши, шубҳасиз, рисоланинг илмий қимматини оширади. Айниқса, китобнинг «Юлдузли тунлар» таҳлилига бағишланган «Тарихнинг руҳий-маънавий муаммоси» боби юксак илмий-назарий савияда ёзилган. Муаллиф «Юлдузли тунлар»ни Ўрта Осиё ва Қозоғистон адибларининг бугунги кунда яратган романларига қиёсан таҳлил қилади. Бу соҳадаги ютуқ ва камчиликларни кенг кўламда белгилашга уринади. Чунончи И. Есенберлиннинг «Қаҳр», Т. Қосимбековнинг «Синган қилич», шунингдек, грузин адиби Г. Абашидзенинг «Ялдо кеча» романларидаги тарихий ҳақиқатдан чекиниш каби айрим камчиликларни танқид қилади. Мазкур регионда майдонга келаётган тарихий асарларни кўздан кечириб, романга хос етук мушоҳада худди шу тарихий романларда теранроқ қарор топаётир, деб ҳисоблайди. Шуларга асосланиб, бу адабиётлар тажрибалари «романчиликда янги йўналишни бошлаб берди» деган фикрни илгари суради. «Юлдузли тунлар»даги тарихий ҳақиқат ва бадиий образ масаласининг ҳал қилиниши нуқтаи назаридан И. Брагинский, З. Кедрина, В. Викткович фикрларини қўллаб-қувватлайди. Айниқса, муаллифнинг роман таҳлилидаги тарихий факт ва бадиий тўқима муносабатлари тадқиқига, Бобурнинг зиддиятли шахси ва саросар тақдири тасвирига оид синчков кузатишларини, муҳим назарий умумлашмаларини алоҳида таъкидлаш керак. Айни пайтда рисолада, адибнинг бошқа асарларидаги сингари, мазкур романида ҳам гоҳо учраб қоладиган баёнчилик, баъзи ўринларда психологик далилларнинг етишмаслиги каби камчиликлар назардан қочирилмаган.

Тўғри, бу жиҳатдан муаллифнинг барча фикрларига ҳам қўшилавериш қийин. Улар орасида баҳсталаблари йўқ эмас. Гоҳо конкрет фикр, таҳлил ўрнини умумий мулоҳазалар эгаллайди. Масалан, «романга хос мушоҳада нима?» деган савол нинг безовта олами, инсон қўйилади-да, «бу санъаткор тақдири тўғрисидаги ўйлари, юрак тўғёнларидир. Дастлабки саҳифаларданоқ юксак санъаткорона маҳорат билан қудратли фалсафий тафаккурнинг уйғунлашиб кетишидир» (43-бет), деган бадиий ижоднинг барча турига бемалол қўлласа бўладиган умумий гап айтилади. Шунингдек. П. Қодиров ижодининг яна бир муҳим қисми — таржималари ҳақида негадир ҳеч нарса дейилмайди. Шуларга қарамай, адабий портрет савияси китобхонда яхши таассурот қолдиради. Негаки, таниқли танқидчи В. Шошин таъкидлаганидек, П. Шермуҳамедовда «муҳим адабий ҳодисаларни тўғри баҳолаш, адабий оқимлар ва жанрларни теран тушуниш ижоднинг турли соҳаларига мансуб асарлардаги муштарак жиҳатларни илғаб ола билиш иқтидори билан уйғунлашиб» кетади. Бу ҳол танқидчининг мазкур асарида ҳам равшан акс этган.

Бегали ҚОСИМОВ,
филология фанлари кандидати

ПРОЗА

бошқатдан туйгиси келди. Афсус, кўкси бўм-бўш эди. Ҳар замонда юрагининг аллаеридадир қўзғалаётган оғриқ жонсиз учқундай аста сўнарди.

Нима бундай қаттиқ исканжага олаётганини Маҳма англамасди, сўқир қоронғилик англашга қўймасди. Қаршисида гўё кимдир, ажаб, хотини ранг-қути учиб турар, терисини кир совун тириштирган қўлларини белига тираб, уни жимгина кузатарди. Хадича, дадаси, туринг, келинг энди, шўрвангиз совиб қолди, дегандай бўлди. Юмшоқ, ширин овози шундоққина қулоқлари остида жаранглади.

Маҳма энтикди. Бир ёстиққа бош қўйгандан бери Хадичага эсда қоладиган илиқ гап айтган-айтмаганини эслашга уринди. У ўз устидан кулаётганди. Тўққиз йил ичида бунга улгурмади. Бир жиҳати бу қўлидан келмади. Бошқа жиҳати хотин зотига айтилган хоҳ юмшоқ, хоҳ чучук гап мўлжалга тегмай бекор кетган ўқдан фарқ қилмайди, деган ақидага ўзини ишонтирганди.

«Сен интиқ бўлган нарсага ожиз эдим. Ўшани армон билдинг. Бошқа армонинг йўқ эди...»

Унинг кўксидан узилган хўрсиниқ нам, ғадир-будир деворларга сингди. Сўқир қоронғиликка ҳануз кўниколмади, терлаб-пишди, бўғилди, тарс ёрилаёзди, зимзиё тўсиқ кўз олдидан сира жилмади. Кўршапалакка ўхшаб қолди: Шарпасиз, имиллаб, ҳадиксираб қимирларди. Овоз чиқаришдан қўрқарди, гўё тубсиз бўшлиқда бирдан йўқолар, ногоҳ пайдо бўлар, ғор оғзига судралиб келарди.

ЗИЧЛАШГАН қорни гоҳ қўл, гоҳ пичоқ билан нуратиш, ғор томон суриш осон эмасди. Маҳма чарчади.

Қора терга ботган Маҳма тирноқлари кўчгани, панжалари, кафтлари шилинганига эътибор қилмади. Эти туз сепгандек ачишар, танасини чулғаган оғриқ аралаш мадорсизлик уни аллақандай чоҳ сари итарарди.

У билади: Қизучган бир қўзғалса ёмон қўзғалади, елкасидаги юкни енгиллатмагунча қўймайди. Эй, худо, у юк қанчайкин? Озми, кўпми, фарқсиз, бир чўққини эгаллаб ётган нарсани ёриб чиқишга фил ҳам ожизлик қилади.

Маҳма фил эмас, чумчуқникича жони борлиги гумон эканми, демак, шўрига шўрва тўкилди. Энди тамом, икки қўли тепасида кетади. Йўғ-е, мерган унча тез тоб ташламайди, унча осон тиз чўкмайди. Лаънати қор деворни бир амаллаб қўпоради, каламушдек ғажийди, ўяди, туйнук очади, ҳа, туйнук очади.

Хотиржам бўлишга тиришган сайин баданига кирган титроқ аста-секин кучайиб борарди. Мана шуниси чатоқ-да, худди тирноқлари ўткир махлуқ ичини таталаётганга ўхшайди. Ичи ачишади, йўқ, ёнади, оғриқ миясига, сўнг ток каби томирларига тарқалади.

Кўзлари боғлангандай ҳамон ҳеч нарсани илғамайди. Жин чалгур қоронғилик идрокини бутунлай жиловлаган-а! Агар соч толасидайгина шуъла тушиб турса бунчалик довдирамасди, бунчалик фиғон чекмасди. Тош келса кемирарди, сув келса симирарди, ишқилиб, бу зимистон гўрдан аллақачон жуфтакни ростларди.

Ҳозирча чорасиз. Бу аҳволини Хадича кўрса нима дейди: ё йиғлайди, ё ичаги узилгудай кулади ёки масхаралайди. Унга доим ўзини тоғни урса талқон айлайдиган алп қилиб кўрсатарди, тегирмон дўлига тушсам бутун чиқаман, деб керилади. Энди билса, фақат хотини олдида шунақа шер бўлиб кетаркан, йўқса, икки ҳовуч қор қаршисида мунақа шалвираб ўтирмасди.

Кўчкидан ҳам ёлғизлик ваҳимали туюларди. Ёлғизлик қоронғилик қўли билан томоғидан ғиппа бўғиб турар, бошидаги ғубор қуюқлашар, қадди ёғоч каби ўзига бўйсинмай қўйганди. Шу лаҳза... Хадича ёнида бўлганда танҳолик ҳам, қор тўсиқ ҳам — ҳеч нарса писанд эмасди. Эру хотин қўш ҳўкиз бўлиб, қор тўсиқни бир пасда даф этишарди.

«Ҳай, аттанг! Кўр эканман!...».

Ғор тўрида яна алланарса қалдиради. Бефайз зимзиё бўшлиқ йўл ваъда қилиб эмас, шунчаки ғашга тегиш учун, ёки шунчаки эрмак учун гулдиради. У тарафдан нажот кутиш девоналик, ҳа, бориб турган девоналик! Нажот олдинда, эвоҳ, у ҳам юз бураётганга ўхшайди. Қўллари толиқиб, пичоқ иш бермай қўйгандан кейин бошқа нима ҳам бўлиши мумкин?

Маҳма билакдан йўғонроқ узун ходача топди. Учини йўнди, ўткирлади. Ирғай навдаларидан паншахага ўхшаш «курак» ясади. Энди, қор нуратиш ва суриш пича осон кўчди.

«Хотин, шу топда дунё мен учун сариқ чақага арзийдими? Умуман, мен дунё нималигини ҳанузгача билган эмасман. Ўзинг бир дунё экансан, Хадича! Сен жамийки нарсалар мағзини меҳр деган нарсадан қидирганингда нуқул хуноб бўлардим. Эҳтимол, шу боис бошингга қаҳр ёғдирганман?! Ажабо, мен қаҳр билан нимани, наҳотки бахтимни ниқобладим?».

Негадир, худди шу жойи мерганни ўртади. Хадича билан қовушиб, тақдир бу аёлни менга эрмак учун топиб берди, деган фикрга борганларини эслаганда ёмон ўртанди.

У, асли, эл назарида зиғирчалик қадр топмаган етим эди. Болалигида пода боқиб, қўтир орттирди. Бўйи чўзилиб, қўтирдан қутилиб, мўйлаби сабза уриб қолди ҳамки, биров бери кел демади, гап-гаштакка қўшмади. Тўй-пўйга итнинг орқа оёғи бўлиб судралиб боради. Бир бурчакка якка ўзига товоқ қўйишади. Ҳамон қўтири юқишидан чўчишгани учун у билан ҳеч ким бир товоқдан ош емайди.

Маҳна тақдирга кўникди. Шу боис ўксимади, қайғурмади, эски милтиғини елкасига осиб, тоғда санқиб юраверди. Кунлардан бир кун дўпписини ерга олиб қўйиб ўйлаб қараса, нақ ўттизни уриб қўйибди. Ана шуниси, нашъа қилди. «Эй, фалак!» — дея пешанасига шапатилаб, биттаю битта жигари — тўридан гўри яқин аммаси оёғига бош уриб борди. Бечора амма бўйдоқ жиянининг оғирига ярадн. Эшикма-эшик ҳасса дўқирлатиб, бева Хадичани топди, кўр-қутини қоқиштириб, иккаласини унаштирди.

«Бева экан!...» Кутилмаганда бўйнига ола хуржун осилган Маҳманинг кўксини ачитиб ўтган дастлабки гап ана шу бўлди. Уттизга кириб оғир-енгилдан ҳеч ўксимаган йигит бирдан ўксиб кетди. Тўйда орзиқиш, қувониш ўрнига армони қўзиди. Жўраларига дардини ёрди. Қишлоқдан бош олиб кетмоқчи бўлиб ҳиқиллади. «Бева бўлса нима қипти? —деб кимдир этини ўлдирди.—Тенгтенги билан, тезак қопи билан... Жой-жалоли, ётиш-туриши нотайин сендай саёққа қайси нодон қизини берарди?» Маҳма танасига ўйлаб қаради: ўша мўмин банда унинг наъфига куйиниб сўзлабди. Бўйдоқлик жонидан ўтган эмасми, обидийдани бас қила қолди, ўзини чимилдиққа урди. Хадича эрдан ёлчиди, ўша йили қиз туғди.

«Эсингдами, Ширинои туғилганида бошинг кўкка етди. Ражаб ҳисобчи бепушт деб сўкканларини хотирлаб йиғладинг. Сенга қараб мениям ўпкам тўлиб кетувди. Мендай дийдаси қаттиқ одам...».

Маҳма кўкрагини ушлади. Юраги безовта гурсиллаб урарди. Ўшанда, туғруқхона йўлагида Хадичанинг кўзи ёришини пойлаб ўтирганда юраги шунақа нотинч тепганди.

Хадича эсон-омон қутилди. Бола кўргани қишлоққа зув тарқалди. Олди-қочди кўпайди. Кимнингдир охирати йўқлиги, кимнингдир умри хазон бўлаётгани, аллакимнинг лаб-даҳанини совуқ урганини пуфлаб шиширишарди.

Чуваланган гаплар эгасини топди. Туғмас хотиндан қутилиб, кўча тўлдириб юрган Ражаб ҳисобчи пича ҳовурини пасайтирди. Фақат қайсидир даврада, ҳамма хотин зоти ўшанақа бўлса, дунёдан тоқ ўтишини айтибди. Бу гапни Салим бангги ёйди.

Чойхонадан, Ражабнинг пинжидан жилмайдиган Салим тошни тарозининг оғир палласига қўядиган одати борлигини Маҳма сал-пал билади. Баъзилар орқаворотдан гўрига ғишт қалашади, ҳатто у уйқусида ҳам посанги бузишини оғиздан қўйишмайди. Бунақа гапларни Салим қадамида эшитади, аммо ўзини карликка солади.

Пешин ё кечқурун у Маҳмани искович тозидай излаб топади. Мастми, ҳушёрми, фарқсиз, гапни Хадичага тақайди. Агар ўша таги паст кавушини ўнгласа, онаси ўпмаганини топиб бериш учун шартлашади. Бангида ҳуш бўладими, ҳуш бўлса шунақа суюладими, деб мерган кулади...

«Ҳаҳ, қўшни-я! Ичинг манови ғорнинг ўзгинасийди. Ражабнинг ноғорасига ўйнамай кетгур, бор-йўғи бир пиёла макруҳ нарса гадоси эдинг!...»

Бир кун димоғида минғирлаб нима деди, ҳа, эслади: «Ҳой, мерган, ит сарқитини бошингга ёстиқ қилиб ётаверасанми?» Маҳма уни бўғиб ташлаш учун хезланди, қараса, ғирт маст, шайтонга ҳай берди.

Салим андишанинг отини қўрқоқ қўйди. Қайсидир шанбада олдини тўсди. Шалвираган қўллари чўнтагида, юм-юмалоқ бошини тор елкалари ичига тортган, навдадай чайқалади. Изида Ражаб, у ҳам ширакайф, ҳадеб мўйсиз калта иягини силайди, лаб-даҳанини йиғиштиролмай иржаяди.

— Эшитяпмиз! — Салим чирт тупурди.

—Нима демоқчисан, аблаҳ! —Маҳма унинг ёқасига ёпишди. — Тезроқ гапирмасанг кекирдагингни узиб ташлайман!

— Сенам эркаксан-е! — Салим бир силтаниб ёқасини бўшатди, сўнг, одатича, ишшайди. — Хадичадан эски тўшагининг иси келмайдими?

Орқада ер шохлаб турган Ражаб иржайди. Унга ногоҳ қадаган Маҳма муз бўлиб кетди. Ражабнинг қўнғиртоб қорачиқлари бояги саволни яширган каби совуқ ялтирарди.

Алам юрак-бағрини тешиб ўтди. Муштумини тошдай қилиб тугди. Жойидан гиз бўлиб жилганда муюлишда чойхўрлар кўринди. Маҳма тайсалланди, сувга тушган латтадай бўшашди. Агар сал қўл чўзса, ичкилик шер қилган Салим, аввал хотинингни тий, деб одамлар кўзича аюҳаннос солишини англади. Кейин Маҳма қишлоқда бош кўтариб юролмайди. Ундан кўра ўлгани минг марта авло!

Беихтиёр кўрсаткич бармоғини лабларига тегизди, гўё, жим бўл, ошна, дея ўтинди. Сўнг, Салим ишшайиб, Ражабга кўз қисганига эътибор бермай, уйга шошилди.

Хадича айвонда Сафарни қип-яланғочлаб чўмилтираётганди. Орқаси билан битта майда ўрилган сочини индамай билагига ўради, қўй судрагандек, ичкарига судради. Қорнига тушган бир тепки Хадичанинг ишини қилди. У аста ингради, букчайиб йиқилди. Касалхонада боласи тушди. Дўхтирларга, ўлгур, ҳўкизимиз шохлади, деб айтди.

«Хадича-ей, дўхтирларни алдаб, мени аядинг. Обрўси тўкилмасин деган бўлсанг керак. Обрўйим бўлса тўкиларди-да! Ёки қамалиб кетишимдан қўрқдингми? Бекор қилгансан! Бекор!...».

УШАНДА Ширинои билан Сафарни тоза мунқиллаб қолган аммасига топшириб, тоғ сари улоққан Маҳма ўн кун қорасини кўрсатмади. Хотини юраги тагида илиқ-илиқ нафас олиб турган жондан ажралганини ўйлаб, зерикарли вақтни кутиш билан ўтказаётганидан бехабар юраверди.

Қишлоққа Салим билан Ражаб масиққан бўриларга ем бўлгани ҳақидаги миш-миш оралаган куни Хадичани йўқлаб келди. Маҳма хотинидан ҳам баттар озганди. Чилла шамоли ялаб, тарашадай қотирган серсоқол башарасини таниш мушкул эди. Фақат хиёл киртайган кўзларигина аввалгидай кескин чақнарди.

Хонага шарпадай кирган Маҳма каравот ёнидаги суянчиқсиз курсига аста чўкди. Тили танглайига ёпишган каби миқ этмади. Назарида, сездирмай ўтган дақиқа йилдан узун туюлди.

Каравот ғижирлади. Маҳма ҳушини йиғиб, хотинига кўз қирини ташлади. Соғинч тўла ҳорғин нигоҳлар тўқнашди. Хадича, ёноқларига сал қон югурган, анча тетик, қорачиқларида меҳрга ўхшаш нарса нурланарди.

— Сиздан хавотирдаман! — деди бир оздан сўнг паст товушда. — Ҳалиги... Эшитдингизми?

Хотини шаъмасини тушунса ҳам Маҳма ҳовоқ очмади. Бепарволик билан деразага ўгирилди. Деразадан кўриниб турган қорли адрларни пича кузатиб ўтиргач, шартта ўрнидан туриб, оғиз очмай чиқиб кетди.

«Ушанда ҳам.... Тилим тош эди, тош! Сут билан кирган жон билан чиқар экан!».

Тутақиб кетган Маҳма ходачани қор деворга жони борича урди. Ходача деярли ботмаган бўлса ҳам бошмолдоқдай-бошмолдоқдай парчалар қўпорилди. Шу аллозда ярим соат тинмай ишлади. Толиқса ҳам, нафаси қайтса ҳам ҳордиқ чиқаришни хаёлига келтирмади. Йўлак анча чўзилиб қолди. Фақат у дим ва тор, зўрға эмаклаб юрса бўларди.

Назарида, тепада нималардир қисирлар, шитирлар, шовдираб тўкиларди. Чўққи учидан ҳамон қор кўчаётгандай эди. Наҳотки, йўлак босиб қолади? Бу жуда аламли, хотини, болаларига охирги гапни айтолмай кетиши ўлимдан оғир эди.

«Хадича, аччиқ-чучукни бирга тотиб кўрдик. Тирноқ топганимизда баравар қувондик, иссиқ жонлари оғриганда бирга қайғурдик. Қўш ҳўкиз бўлдик, рўзғор тебратдик. Эл олдига дастурхон ёзиб, бир бурда нон қўйган бўлсак, савоби иккаламизга ҳам тегишли эди...».

Калта-калта нафас олаётган Маҳма юмшатилган қорни сурганча ғорга қайтди. Энди ходача ҳам, «курак» ҳам зил-замбил эди. Бошқа ишлолмаслигига кўзи етди. Толиққан билакларини уқаларкан, вақтни тахминан ярим оқшом деб белгилади. Бугунча бошқа чиранмайди. Эрталабгача кутади, куч йиғади. Бу орада кўчки бутунлай зичлашади, музлайди. Босиб қолиш хавфи йўқолади.

Маҳма пўстинга чўзилди. Дим ва қаттиқ жойда ухлаш ноўнғай эди. Киприклари илинган заҳоти устунлари баланд айвон тагида додлаб, ўзини ерга отган хотинини, нарироқда жовдираётган ўғлини кўрди.

Терлаб кетган Маҳма сапчиб турди. Кураклари ораси санчиб оғрирди. Намиққан пўстинни тўрга улоқтириб, йўлак сари эмаклади. Йўлакда ҳаво сийраклиги дарҳол сезилди. Орқага қайтиш мумкин эмасди. Тиззалаб ўн минутча қазиди, сўнг, юмшатилган қорни оёқлари ва «курак» билан суриб, ғорга интилди.

Кейинги гал Маҳма етти минутча дош берди. Ғорга қайтганда тилини чўллаган итникидек осилтириб ҳарсилларди. Ғор аввалгидай эмасди, ғорда ҳам нафас олиш тобора оғирлашиб борарди. У ҳатто яна қанчага чидаши мумкинлигини чамалашдан чўчирди.

«Энди нима бўлади? Рози бўл, дея олмай кетишдан оғири йўқдир. Мендан кўп ўтган, хотин!..».

Маҳма хўрсинди. Ёноқларини иссиқ ёш юваётганини пайқамади. Аста-секин ғор ёмон димиқди, йўлакдан фарқи қолмади. Кўйлагини ечди, енгил тортмади. Ёвуз панжалар томоғига чангак каби ботарди. Ўша чангакни қайириб ташламоқчи бўлган каби томирлари ўқлоғидай бўртган бўйнини силади, сўнг, бирдан терисини сўйирди. Қон оқди, оғриқни сезмади.

Яна арғамчи бўйидан ошиб қолган йўлак томон судралди. Ходача оғир, қор тошдай қаттиқ, мерган маст каби гаранг эди. Темирчи босқонидай тез ура бошлаган юраги ҳайдаган дарё-дарё қон миясини қоқ ёраёзди. Бу ҳақда ўйламасликка тиришиб, дам олмай ишлади. Кўчки ҳали-вери туйнук раво кўрадиганга ўхшамасди.

Бутун умиди эса туйнукдан... Ана, ҳадемай девор тешилади. Нур билан баравар муздайгина тоза ҳаво ёпирилиб киради. Маҳма кўзлари қамашади, тўйиб-тўйиб нафас олади.

Тоза ҳавони эслаган заҳоти кўнгли озди. Маъносини йўқотган ходачани аста ташлади. «Тамом шекилли, хотин!» — дея пичирларкан томоғи куйишгани, нимадир борлиғини тарк этаётганини хотиржамлик билан ҳис этди. «Кечир!..» — деди секин ва хумдай оғирлашган бошини қорга қўйди.

Олисда, онасиникида болаларини ғужиллатиб, хомуш ўтирган Хадича узрини эшитганига негадир ишонди. Гўё хотини ҳаммасидан огоҳ эди, ҳаммасини кўриб-эшитиб турарди. Фақат нега у ёрдамини дариғ тутмоқда?

«Хадича, дунё шу экан. Биров зуғум ўтказаркан, биров зуғум ютаркан. Бу нималигини инсон боласи англамай ўтса...».

Қорни ёстиқ қилиб анча ётди. Сал ҳушини ўнглаганда нигоҳлари яна қоронғилик билан тўқнашди. Хира тасаввурида Хадича ҳозир бўлди. У, кўзлари жиққа ёш, маъюс кулимсиради: «Қўйинг, адаси, қўйинг, болалар қўрқади».

Хадича шундай дея чимирилди, аста-аста тисарилиб, йироқлашиб кетди. Маҳна яна бир ўзига келганда хотини шундоқ тепасида болалари билан қўлтиқлашиб турганини кўрди. У Ширинои билан Сафарга ниманидир уқтирар, ҳадеб қоқсуяк қўлини силкирди.

«Пешанада битилгани шу экан: дийдор маҳшарга қолди. Сенга айтолмаган гапларимни ўзим билан олиб кетяпман. Фақат биттасини ҳеч бўлмаса виждоним олдида тан олай: ҳалигиларни тоғда чавақлаган, чиллада масиққан бўриларга талатган мен эдим. Нега бундай қилганимни айтмай қўя қолай, очиғи, бу ўзимга ҳам, худога ҳам аён эмас!..».

ЙЎЛАК тандирдай ёнарди. Аланга зўрайди, у нурсиз, кўмир тусида, ингичка тили бурала-бурала унинг бўйнига чирмашди. Маҳма бўйни оққушникидек ингичка ва нозиклигини бир лаҳза ҳис этиб турди.

Кейин ҳаммаёқ бирдан совиди. Маҳма мерган жон ҳолатда эмаклай кетди. Охири, торгина туйнукка рўпара келди. Истагига етишди. Нигоҳлари туйнук аро бир оламни илғади: сершовқин бу олам ҳадсиз, осмони ҳам ҳадсиз, ўнгирлари, ялангликларини шамол емиради, сел емиради. Кулранг булутлар ўраган чўққиларидан эрта-кеч гувиллаб қор кўчади.

ЭНГ ЯХШИ РОЛЛАР—ОЛДИНДА

Сиз бугун Ҳамза номидаги Ленин орденли Ўзбек давлат академик драма театрининг актёри, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Гулчеҳра ЖАМИЛОВА билан учрашасиз.

Мухбир: Сиз актёр бўлгунингизча анча изланиш йўлларини босиб ўтгансиз. Тўғрими?

Г. Жамилова: Шундай. Биласизми театрда қўним топгунимга қадар осон бўлгани йўқ. Учинчи синфдан бошлаб балет мактабига қатнаганман. Бўлмади: дадам рухсат бермадилар. Успенский номидаги музика мактабининг вокал бўлимида пича таҳсил кўрдим, айни чоқда, республика пионерлар саройининг драма тўгарагида ҳам иштирок этардим. Ҳатто «Морозко» болалар операсида Дунечка образини ўйнаганман. Эсимда, биз уни мактаб ўқувчиларининг қишки таътил кунларида Свердлов номидаги театр саҳнасида намойиш этгандик. Маълум вақтгача параллель равишда рақс ва драма тўгараклари, музика ва умумтаълим мактаблари машғулотларига баравар улгуришга тўғри келди. Бунинг устига, маҳалла қизларининг онабошиси эдим. Буларнинг ҳаммасига қандай вақт топардим — ҳозир тасаввур ҳам қилолмайман. Фармацевт оиласида туғилганим учунми, тағин врач бўлгим ҳам келарди, денг. Бир неча ишнинг бошини баравар тутиб бўлмаслигини сездим. Устигаустак, бу борада ота-онамдан ҳам дакки эшитганман.

1959 йили республика пионерлар саройи қошида бир юз саксон кишилик болалар ансамбли тузилиб, бу коллектив Бутуниттифоқ халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмасида концерт берди. Шу ансамбль составида мен ҳам бор эдим. Кўргазма дипломи билан тақдирландим. Шундан кейин дадам катта санъат йўлидаги интилишларимга хайрихоҳлик билан қарайдиган бўлдилар. Орадан икки йил ўтиб, Тошкент Хореография билим юртида таҳсил кўра бошладим. Рақсларим «Баҳор» ансамбли бадиий раҳбари Мукаррам Турғунбоевага манзур бўлганидан, билим юртида ўқиш билан бирга, шу коллективда уч йил ишладим. Репертуаримда якка рақслар мавжудлиги, ансамбль билан бирга хорижий мамлакатларда бўлишимга қарамасдан, қалбимда айтилмай қолаётган гаплар кўплигини бир куни сезиб қолдим.

Театр актёри бўлгим келганидан А. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институти актёрлик бўлимида таълим олдим. Устозларим — Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби Н. Тимофеева, Ўзбекистон ССР халқ артисти Назира Алиева, Ўзбекистон ССР халқ артисти Шоҳида Маъзумова, педагоглар — Турсунбой Исроилов, Иза Исаева мени «актёрлик қолипи»га солгунларича, албатта, роса қийналишди... Йигирма ёшимда Ҳамза номидаги театрга актёр сифатида қабул қилиндим. Ана шунда адиблардан бири айтганидек, санъат тушунарлилик ва аниқликдан ақл бовар қилмас яширинлик сари қўйилган қадам эканлиги тобора равшанлаш борди.

М: Биринчи ролингиз?

Г. Ж: Шекспирнинг «Вероналик икки йигит» асари асосида сеҳналаштирилган спектаклдаги Сильве роли менинг бу борадаги илк уринишим эди.

М: Санъат соҳасидаги маънавий устозларингиз?

Г. Ж: Марҳум санъаткорлар Тошхўжа Хўжаев, Олим Хўжаевдан бир умр миннатдорман. Улар менинг актёр сифатида шаклланишимга катта ҳисса қўшганлар. Сора Эшонтўраева, Шукур Бурҳонов, Наби Раҳимов, Замира Ҳидоятова, Зайнаб Садриева сингари талантли актёрлар билан елкама-елка туриб ишлаётганимдан беҳад мамнунман. Маънавий устозларим — шулар.

М: Гулчеҳра Манноновна, қадимги юнонлар: «Театр — жамият инъикоси» дейишган экан. Шу фикрни Сиз қандай изоҳлайсиз?

Г. Ж: Театр ҳамиша ўзида энг илғор ғояларни ташийдиган муқаддас даргоҳ бўлиб келган, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолаверади. Бинобарин, жамият тараққий этгани сари театрга қизиқиш оша боради. Бундан келиб чиқадики, одамлар ўша узоқ ўтмишда ҳам фақат шунчаки «саҳна ҳавоси»дан баҳраманд бўлиш учунгина эмас, балки худди ҳозиргидек, ўзларининг замон билан ҳамнафас эканликларини билдириш, даврнинг долзарб муаммоларига жавоб излаш, актёр билан фикран мулоқат қилиш учун театрга борганлар. Санъатнинг бу тури томошабин учун саҳнада содир бўлаётган воқеаларни кўриш, эшитиш ва мушоҳада қилиш имконини беради. Менингча, шунинг учун ҳам театрнинг умри боқийдир.

М: Бир пайтда ҳам театр, ҳам кинода роллар ижро этиш қийинлик қилмайдими? Ҳар ҳолда, санъатнинг бу икки тури ўзининг табиатига кўра бир-биридан жиддий фарқ қилади.

Г. Ж: Театрда ҳам, кинода ҳам роллар ижро этиш, бошқаларни билмадиму, мен учун бирдай қувончлидир. Тўғри, қаҳрамон ички дунёсини, унинг нутқий характеристикасини очиб беришда кино ва театрда турлича воситалар қўлланилади, лекин булар тажрибали актёр учун тўсиқ бўлолмайди. Шу жиҳатдан қараганда, кино ва театр бир-бири билан рақиб эмас, иттифоқчи деб ҳисоблардим.

Иккинчидан, театр актёри учун кинода роль ўйнашнинг аҳамияти катта. Кинода қаҳрамон характеридаги ташқи товланишларни юзага чиқариш, сохталикдан «қочиб қутулиш» қийин. Бошқача қилиб гапирганда, кино — актёр учун катта мактаб. Аммо бундан театр сеҳнасида туриб, истаганча халтура қилиш мумкин эканда, деган хулоса келиб чиқмасин.

М: Очиқ айтиш керакки, бизда ҳам «Мукофот», «Москва кўз ёшларга ишонмайди», «Видо» каби кўламли ва теран фильмлар яратилиши керак. Республикамизда яхши фильмлар ратиш учун Сиз актёр сифатида нималар қилиш керак, деб ҳисоблайсиз?

Г. Ж: «Ўзбекфильм» киностудияси «Тоҳир ва Зуҳра», «Алишер Навоий», «Сен етим эмассан» каби муваффақиятли полотнолар яратган. Аммо замонавий, хусусан, қишлоқ мавзусидаги фильмларимиз билан мақтана олмаймиз. Асосий иллат, фикримча, картиналаримизда миллий колоритнинг бўртиб турмаслигидадир. Ахир, актёрнинг бошига чуст дўппи қўндириб, эгнига тўн кийгизиб, белига белбоғ боғлаб қўйиш билан иш битмайди-да. Режиссёрларнинг халқ тарихи, этнографиясини яхши билмаслиги, ҳаётнинг ич-ичига кириб бора олмаётганликлари яхши фильмлар яратилишига монелик қилмоқда. Фильм ижодкорлари кўпинча яхши сценарий йўқлигини рўкач қилишади. Қимирлаган қир ошар, дейди халқимиз. Кўпроқ изланиш керак. Мана, «Мосфильм» киностудияси ижодий коллективи «Умид ва таянч» картинаси орқали қишлоқ мавзусида янги гап айта олди-ку?! Қолаверса, республикамизда яратилган фильмлар орасида ибратли замондош аёл образи йўқ. Мен шундай аёл ролини ўйнашни орзу қиламан.

М: Аммо телефильмларда замондошлар образини яратиш борасида табриклашга арзирли ишлар қилинмоқда. Бунга Сиз яратган роллар яхшигина мисол бўлиши мумкин.

Г. Ж: Бунинг сабаби шундаки, телефильмда роль ижро этаркан, актёр режиссёр билан бақамти ўтириб, бамаслаҳат иш кўради ва беихтиёр фильмнинг ҳамрежиссёри бўлиб қолади. Эҳтимол, шунинг учун ҳам, «Алишер Навоий», «Қутлуғ қон», «Тўлқинлар», «Гирдоб», «Нур ва соялар» телевидеофильмларида ўйнаган ролларим ўзимга ҳам ёқади.

М: Сиз театр саҳнасида қирқдан ошиқ роль яратгансиз. Уларнинг кўпчилиги томошабин қалбидан чуқур жой олган. Айтинг-чи, роль устида қандай ишлайсиз?

Г. Ж: Аввало, пьеса тексти билан танишаман. Уни бирор ҳафтача ташлаб қўйгач, устма-уст ўқиб чиқаман. Кейин кўзимни юмсам, қаҳрамоним бутун бўй-басти, ҳатто кийинишлари, юриш-туришларигача хаёл кўзгусида қалқиб чиқади. Булар, назаримда, муваффақиятни таъминловчи бош омиллар. Текстни тўла равишда хотирда сақлаб қоламан, айни вақтда унга сайқал бериш ҳам бошланади. Авторлар маъзур тутсинлар, баъзан қаҳрамон характерига мос бўлмаган, унинг табиатидан келиб чиқмайдиган сўз, жумлаларни текстдан олиб ташлашга ёки унинг ўрнига мувофиқларини киритишга тўғри келади. Қаҳрамон «шундай қиласан» деб ундаб тургач, нима ҳам дея оласиз?

М: Ҳозир қайси роллар устида иш олиб бормоқдасиз?

Г. Ж: Куни кеча режиссёр Латиф Файзиевнинг Жиззах қўзғолонига бағишланган икки сериялн «Уйғониш» (ҳозирча шартли номи шундай) фильмини суратга олиш ишлари тугади. Мазкур картинада мен она образини яратдим. Роль кичик бўлса-да, аммо унда инсоннинг ички оламини кўрсатиш учун «майдон» кенг эди. Олдимга қўйилган вазифани қандай уддаладим, бу энди томошабинлар ҳукмига ҳавола. Бундан ташқари театримизнинг «Нодирабегим», «Зебуннисо» ва «Абай» спектаклларида канизак, Зебуннисо ва Моҳира ролларини тайёрладим.

М: Яратган ролларингиз ичида ўзингизга энг маъқуллари қайсилар?

Г. Ж: Энг яхши ролларим ҳали яратилмаган, деб ишонгим келади. Шундай бўлса-да, саҳнада яратилган Жамила, Шакунтала, Нисо, Зумрад, Умида, Гулчеҳра; экранда яратилган Кумуш, Гири, Нозима, Маҳбуба, Зулайхо образлари мен учун қадрли.

М: Ўзингиз ишлаётган театрда қандай спектакль қўйилишини орзу қиласиз?

Г. Ж: Гоҳо қани энди саҳнамизда инсонга хос қудрат ва ожизликни яққол кўрсатувчи, ҳаётни бутун мураккаблиги билан акс эттирувчи салмоқли асарлар қўйилса, деб қоламан. Дарвоқе, яқинда А. Арбузовнинг «Хотиралар» деган янги пьесасини ўқиб қолдим. Аломат асар. Бизнинг драматургларимиз ҳам ана шундай ёрқин асарлар ёзишса, нур устига аъло нур бўларди-я.

М: Ижодингизда муваффақиятсиз роллар ҳам бўлганми?

Г. Ж: Бўлган. Эсласам, уяламан. Начора? Ҳеч ким ролни ёмон ижро этишни истамайди. Ҳамма ҳам баҳоли қудрат ёрқин образлар яратишга ҳаракат қилади, мукаммалликка интилади. Аммо шунга қарамай, бари бир муваффақиятсизлик юз бериши мумкин экан-да...

М: Инсонлардаги қайси сифатларни юксак қадрлайсиз?

Г. Ж: Камтарлик, садоқат, ҳалоллик, эътиқодлилик, самимийлик, хайрихоҳлик каби фазилатлар йиғиндиси — одамийлик мен учун энг қадрли.

М: Касбингизнинг ўзингиз учун ёқимли томони нимадан иборат?

Г. Ж: Ўзимга ишониб топширилган ролни кўнгилдагидай ижро этган кунларим негадир йиғлаган кўйи уйимга пиёда қайтиш мен учун ёқимлидир.

М: Бўш вақтингиздан қандай фойдаланасиз?

Г. Ж: Бундай пайт бўлиши билан мазали таомлар пиширишга ошиқаман. Уйни тартибга келтираман. Болачақа ташвиши ҳам зиммамда. Аммо мана ўн беш йилки, ҳақиқий маънода дам олганим йўқ. Ундан кейин район Советн депутати сифатида ҳам кўп вақт сарфлашга тўғри келади.

М: Оилангизда Сиздан бошқа санъаткорлар борми?

Г. Ж: Турмуш ўртоғим санъатга дахлдор. Икки қизим бор: Асал — 7 синфда ўқийди, врач бўлмоқчи; буни, албатта, келажак кўрсатади. Кенжатойим Навал эса иккинчи синфда ўқияпти.

Суҳбатни **Шерали СОКИН** олиб борди.

ЎЗИГА ХОСЛИК ЙЎЛИДА

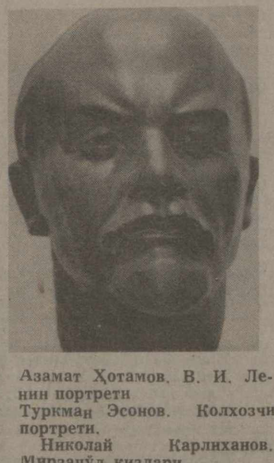

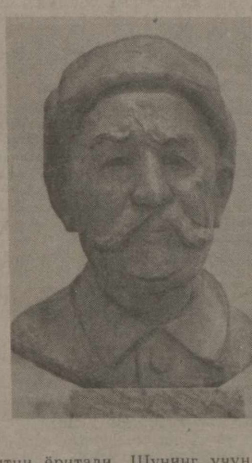

Азамат Ҳотамов. В. И. Ленин портрети
Туркман Эсонов. Колхозчи портрети.
Николай Карлиханов. Мирзачўл қизлари

Ўзбекистон Рассомлар союзининг Марказий кўргазмалар залида республика ёш рассомлари асарларининг намойиши бўлди. Бундай кўргазмалар кенг жамоатчилик эътиборини жалб этиши табиий. Зотан, ёш рассомлар ижодининг бугунги кундаги савияси тасвирий санъатимизнинг эртанги истиқболини белгилаб беради. Бадиий ифодавийликнинг янги усулларини топишга интилиш, воқеликни жуда нозик ва романтик ҳис этиш кўргазмада қатнашган ёшлар ижодининг асосий хусусиятлариданднр.

Ҳайкалтарошлик кўргазмадаги энг қизиқарли бўлимлардан бири. Ўзбекистонлик ҳайкалтарошларнинг Бутуниттифоқ ёшлар кўргазмаларида, шунингдек Ўрта Осиё республикалари ҳайкалтарошларининг I зоналараро кўргазмасида эришган ютуқлари бунга замин ҳозирлади.

Биринчидан, кўргазма асарлари асосида Ўзбекистон ёшлар тасвирий пластикасининг ёрқин ифодаланган бир неча йўналиши аниқланди.

Иккинчидан, бу кўргазма, ёшлардаги хомашёнинг янги турларини излаш ва ўзлаштиришга интилишни кенг намойиш этди. Бронза, тош, дарахт каби узоқ вақтгача ўз қимматини йўқотмайдиган материаллардан ишланган асарлар сони сезиларли даражада кўпайган. Ғоят эгилувчан ва зарур сифатга эга бўлган шамотдан хомашё сифатида кенг фойдаланиш ўзбекистонлик ёш ижодкорларга хос характерли хусусиятдир.

Пишитилган лой ва шамотдан ишланган станокли ҳайкалтарошликнинг вужудга келиши, манзарали пластика асарларида образлар системасининг мураккаблашиши бу икки йўналишнинг ўзига хос тарзда уйғунлашиб, ўзаро бойиши ва ривожланишини таъминлади. Шу тариқа станокли ва манзарали ҳайкалтарошлик оралиғидаги «чегара» деб атаса бўладиган асарлар дунёга келди. Шундай кичик ҳажмдаги асарлардан «Бир чашка кофе» (Светлана Карлиханова), «Афросиёб устаси», «Шалола», «Абадий белги» (Сергей Алибеков), «Композиция» (Геннадий Дергач) кабиларни таъкидлаб ўтмоқчимиз.

Республика ёш рассомлари ижодида «интеллектуаллик» ортиб бораётганлигини қайд этиб ўтиш лозим. Вақт, космос, ҳаёт, тафаккур ғоялари моҳиятини акс эттириш учун ифодавий метафора излаш, образларни турли ҳолатлар билан бойитиш тенденцияси кучайиб бормоқда. Шу жиҳатдан С. Черепанованинг (Андижон) «Вақт», Т. Тожихўжаевнинг (Тошкент) «Яратувчи», «Шарқ меъмори», «Юлдузларга» каби асарлари ажралиб туради.

А. Ҳотамов, М. Раҳмонбердиев ва Т. Эсоновнинг ҳайкал портретлари биз шартли равишда «психологик» деб атаган группага киради. Санъатда ҳамфикр бўлган бу ижодкорларни бирлаштириб турувчи асосий хусусият ўз қаҳрамонларини қандай бўлса, шундайлигича, табиий, ортиқча бўёқларсиз тасвирлашдир. Улар танлаган объектларини жиддий ўрганиб, иложи борича ҳаққоний, образ яратишга ҳаракат қиладилар.

Ёшларнинг меҳнат кишилари образини яратишга бўлган иштиёқлари бизни мамнун қилди. Т. Эсонов, А. Ҳотамов, М. Раҳмонбердиев асарларининг ташқи жимжимадан холи бўлган қаҳрамонлари ички барқарорлиги, характерларининг кучли ва аниқ мақсадга йўналганлиги билан диққатни жалб этади. «Нуроталик чўпон портрети», «Тракторчи Бўрибой портрети» (Т. Эсонов), «Колхозчи портрети» (А. Ҳотамов), «Жўрабой ака портрети» (М. Раҳмонбердиев) асарларидаги образлар ўзида миллий характерни ҳаққоний акс эттирганлиги учун ҳам умумлашма даражасига кўтарилган.

Ҳайкалтарошларнинг алоҳида шахс психологиясига ва унинг бошқа одамлар орасида тутган ижтимоий ўрнига жиддий қизиқишлари ҳозирги кунда ҳажман унча катта бўлмаган мураккаб кўпқиёфали композицияларнинг вужудга келишига сабаб бўлди.

Тошкентлик ёш ҳайкалтарош В. Гамбаров шу йўлда муваффақият билан ижод қилмоқда. Унинг «Хор», «Мақом» ва «Шоҳимардонда байрам» каби ишлари кўпқиёфали композиция принципи асосида яратилган. У ўз қаҳрамонлари образларини умумлаштириб беради ва бунда биринчи галда уларни боғлаб турувчи миллий характер ва маънавиятни ёритади. Шунинг учун ҳам, мақомчилар группаси ва дорбозлар ўйинини томоша қилаётган шоҳимардонликлар яхлит ҳайкалтарошлик асари сифатида таассурот қолдиради.

Н. Карлиханов (Тошкент), А. Алиев (Фарғона), О. Сальников (Андижон), Ж. Тўлаганов (Нукус) ўз олдиларига ўзгачароқ мақсадни қўйганлар. Бу ижодкорларни, биринчи навбатда, пластик характердаги масалалар: ҳажмнинг текис йўналиши ва шаклнинг ривожланиши, инсон танасининг мувофиқлиги ва пластикаси қизиқтиради. Масалан, А. Алиевнинг «Анор ушлаган қиз» асари кўп жиҳатлари билан Дамир Рўзибоев ҳайкалларидаги образларга ҳамоҳангдир: у ўзининг яширин маъноси, ҳаракатнинг тугалланмаган ҳолдаги ҳайратли ифодаси билан томошабинни ҳаяжонга солади. Н. Карлихановнинг «Қуш тутувчи» ва Ж. Тўлагановнинг «Уйқудаги қиз» асарида шаклларнинг ҳажми атайин оғирлаштирилган. О. Сальниковнинг «чиройли» ҳайкалида эса шаклларнинг ташқи кўриниши гротеск даражасида ихчамлаштирилган.

Бироқ ифодавийликнинг янги усулларини излаш доимо ҳам кўнгилдагидек самара беравермайди. Пластикага ҳаддан зиёд эътибор бериш баъзан ишни маънавий бойликдан маҳрум этиб қўяди. (Л. Нестерович «Ушиганинг портрети»), геометрик деталларнинг, архитектура элементларининг ҳаддан зиёд кўплиги эса томошабин диққатини санъатнинг асосий предмети бўлган инсон образидан чалғитади (Ерметов «Авлодлар», Д. Миртожиев «Илҳом парисини кутиб»). Андижонлик ҳайкалтарош Дилмурод Миртожиевнинг, умуман олганда, яхши таассурот қолдирадиган асарларида шакл таяниб турган архитектура қурилмаси нозикроқ ишланганда, анча дуруст бўларди. Ўйлаймизки, ҳозирча изланиш палласида бўлган бу умидли ҳайкалтарош вақт ўтиши билан камчиликлардан қутулиб етук ижодкорлар сафидан ўрин олади.

Кўргазмада яна шу нарса яққол кўзга ташландики, ёшларда монументал шакл ва композиция яратишга иштиёқ кучайган. Бу йўналиш Ленинград Бадиий академиясининг битирувчиси Азамат Ҳотамов ижодида ёрқин кўзга ташланади. Унинг гипсдан ишланган ва бронзадан сайқал берилган асарлари бемалол замонавий архитектура комплекслари билан уйғунлашиб кета оладиган монументал ва парк ҳайкалтарошлигига ишланган эскизлардек таассурот қолдиради. «Курашчи», «Болалик», «Ёш оила» кабилар монументал жанр асарларига хос образнинг ишонарлилиги ва қудрати, мутаносибликнинг лўнда ва тугаллиги каби хусусиятларни ўзида мужассамлаштирган. А. Ҳотамовнинг монументал образлар яратишга бўлган интилиши доҳий В. И. Ленин образи устидаги ишида яққол кўринади.

Кўргазма муваффақиятлар билан бирга, ёш ижодкорлар дуч келаётган қийинчиликларни ҳам кўрсатиб берди. Лекин кўпчилик ёшларнинг ижод қийинчиликларини енгиб, ўзига хос асарлар яратиш йўлида тинмай изланаётганликлари ҳаммани қувонтиради.

Светлана МАМЕДОВА

ХАЛҚ ТАЛАНТЛАРИ

ТАШАББУСКОР ҚЎШИҚЧИ

Тонг ва оқшом пайтлари Ургут районидаги Ғўс қишлоғини кезсангиз, ўзингизни қўшиқлар оғушида ҳис қиласиз. Бу ёқимли, дилрабо қўшиқ-куйларни тинглар экансиз, қишлоқда азалдан санъаткорлар сулоласи борлигига ишонч ҳосил қиласиз.

Мажид Саидов ана шу сулолани ўз куй ва қўшиқларида давом эттираётган хушовоз хонандалардан бири. У кўпдан буён санъатга ихлос қўйиб, ўз қўшиқлари билан эл назарига тушган.

Мажид синфдоши Баён Қодиров билан район маданият уйи қошида тузилган «Бешқарсак» ансамблини қайтадан ташкил этишга киришди. Тез орада турли касб эгаларидан иборат қўшиқчилар, талантли раққосалар келиб қўшилиши билан ансамбль янгидан ташкил топди. Уларнинг концерт программасидан ўзбек халқ термалари, тожикча, озарбойжонча қўшиқлар кенг ўрин олди. Ансамбль 1974 йилда Ўзбекистон телевидениесининг ташаббуси билан ўтказилган «Марҳабо, талантлар!» республика телевизион фестивалида актив қатнашиб, иккинчи ўринни олди. Фестивалда хонанда Мажид Саидов томонидан куйланган қўшиқларга жюри аъзолари юқори баҳо беришди.

Қўшиқ шинавандаларининг талабларига мувофиқ 1979 йилда «Бешқарсак» ансамбли аъзолари яна республика телевидениесига таклиф этилиб, улар ижросида махсус концерт программаси намойиш қилинди. Бу концертда Мажид ҳам ўз қўшиқлари билан қатнашди. Ўша йили «Бешқарсак» Москвада ўтказилган халқаро «Камалак» телевизион кўрсатувида ҳам муваффақиятли қатнашди. Айниқса, Улуғ Ватан уруши ветерани, почтальон Маҳкам Гадоев ижро этган йигитлар рақси, Мамажон Сафоев, Холиддин Маъруповнинг қўшиқ ва куйлари тингловчиларда катта таассурот қолдирди. Уларга талантли қўшиқчи Мажид Саидов бадиий раҳбарлик қилди.

Бу ансамбль 1982 йили Тошкентда ўтказилган областлараро «Даврамизга марҳабо» республика телевизион конкурсида қатнашиб, фахрли ўринни эгаллади. Ўтган йили эса «Деҳқонлар жасоратини шарафлаймиз» телевизион кўрсатувида қатнашиш шарафига муяссар бўлди.

Ансамблнинг тез орада шуҳрат қозонишида хонанда ва раққосалардан Нигора Усмонова, Ҳамза Мансуров, Назира Хушвақтова, Расулжон Жабборов, Рўзи Рафиқовнинг қўшаётган ҳиссалари салмоқли бўлаётир. Улар Мажид Саидов раҳбарлигида ўз репертуарларини халқимиз севган қўшиқлар билан бойитиб бормоқдалар. Ансамбль ташкил этилганидан буён ўтган қисқа давр ичида томошабинларга 140 марта концерт қўйиб берилди. Бу ишларнинг барчасига бош-қош бўлган Мажид Саидов республикамиз таниқли санъаткорларининг ижрочилик маҳоратларини қунт билан ўрганиб, ўз репертуарини ҳам ранг-баранг қўшиқлар билан янада бойитмоқда. У жўшиб ижро этаётган «Тожик қизи», «Бозиргон», «Жонон қани», «Алвон гулларим», «Самарқанд навосидан», «Гулизорим» ва бошқа қўшиқлар мухлислар томонидан қизғин кутиб олинмоқда.

Е. ЙЎЛДОШЕВ,
М. ҲАСАНОВ

САНЪАТ

ҒУЛҒУЛА ШАҲРИ МАСКАРОНИ

Республикамиз территориясидаги қадимий шаҳар ва қўрғонлардан археологларимиз ҳар йили ажойиб осор-атиқаларни топадилар. Ана шундай жойлардан бири Сурхондарё область, Қумқўрғон район Гагарин номидаги совхоз ерларининг Жанубий Сурхон сув омборига туташган ерида жойлашган қадимий шаҳарлардан бири Ғулғуладир. Шаҳар қолдиқлари бўлган тепаликлар ҳозир сув остида қолиб кетган. Кузга бориб сув қайтгач, ер устига сопол идиш-товоқлар, ҳумлар, биноларнинг ғиштлари чиқиб қолади. Шу ердан қадимий театр актёри ниқоби услубидаги маскарон ҳам топилди. Бу маскаронни ерли қариялардан Қодир бобо Наврўзов учратиб қолган ва қадимий Далварзинтепада археологик қазилма олиб бораётган ушбу сатрлар муаллифига келтирди. Бу топилма учратилган ерга дарҳол бориб, археологик қазиш ишларини олиб бордик. У ердан биз топган уй-рўзғор асбоблари ва бошқа ҳайкалчалар эрамизнинг I-III асрларига оид бўлиб чиқди.

Маскарон ним пушти ранг мармардан тайёрланган. Унинг шакли бироз узунчоқ, ҳажми: баландлиги 8 сантиметр, эни 5 сантиметр ва қалинлиги 4 сантиметр. Маскаронни тайёрлаган уста кичкинагина мармар бўлагида одам калласининг барча анатомик белгиларини: кенг очилган оғзи, маржондек тизилган тишлари, тиришган пешанаси, қайрилма қошлари, тўғрига қараб турган кўзлари ва хиёл сезилиб турган кўз қорачиқлари, бурни, ияк чуқурчасини яхши ишлаган.

Пешанасининг устидаги ток новдаси шаклидаги гулчамбари иккала қулоғига туташиб кетади. Маскарон — ҳайкалчанинг чакка соқоли бўртиб турибди.

Хўш, маскарон нима ва қаерда ишлатилган? Нима сабабдан уни Ўзбекистоннинг жанубидаги қадимий шаҳарлардан бирида учратиб қолдик?

«Маскарон» итальянча сўз бўлиб, «катта ниқоб» маъносини билдириб, қадимий Юнон-Рим санъатида кенг қўлланилган. Илк бор маскаронлар ҳаётдаги таниқли театр актёрларининг маскасини ифодалаган бўлса, кейинчалик у йирик архитектура қурилишларининг манзарали қисмига ишлатила бошланди. Масалан, инсон боши акс эттирилган бу ҳайкалтарошлик безаги деворлар, деразалар, эшиклар, шифтларга ва устун қошларига ўрнатилган. Худди шу услубда Тошкент Давлат консерваториясига кираверишдаги устунларнинг юқори қисми ишланганини кўрамиз.

Кўпинча ундан фонтанларнинг сув оқиб турадиган жойларини бўрттириб ишлашда қўлланилади, ўйиб ёки махсус тайёрлаб, кейин ўрнатилади. Амалий санъат асарларида ҳам учрайди.

Театр маскалари намуналарининг ўзгариши билан маскаронлар ҳам ривожланди. Масалан, ёзги грек театрларида актёрлар овозининг жаранглаб чиқишини таъминлаш уучн оғзи катта очилган ниқоблардан фойдаланилган. Ўйналаётган ролнинг трагик ёки комиклигига қараб маскароннинг нусхалари ҳар хил тайёрланган.

Сурхон маскарони шундай мақсадларда фойдаланилган деб бўлмайди, албатта. Чунки унинг ҳажми кичик ва орқа томони ҳам очиқ эмас. Фикримизча, у бирор нарсанинг ичига ўрнатилган бўлиб, чамаси тўртдан уч қисмигина кўриниб турган. Балки Дионисга, яъни театрни яратган эллинларнинг худосига бағишланган кичик, кўчирма меҳробга ўрнатилган бўлиши ҳам мумкин.

Республикамиз жанубига бу маскарон Ўртаер денгизи бўйларидан Кушонлар империяси даврида (бу империя милоддан аввалги I ва янги эрамизнинг III асрларида Ўзбекистоннинг жанубий районларини ҳам ўз ичига олган) келтирилган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Маълумки, Кушонлар империяси Рим билан савдо-сотиқ ишларини олиб борган. Рим императорларининг тангалари, қимматбаҳо буюмлари Сурхон воҳасидаги қадимий ёдгорликларда кўплаб учрайди. Ундан ташқари бу ердаги ёдгорликларда биз кўплаб Рим санъатига хос суратлар, ҳайкал ва кичик ҳажмдаги терракота-ҳайкалчаларни учратдик.

Масхарабоз ниқоблари шу пайтгача Кушонлар империясига қўшни Парфиён давлатининг пойтахти Нисо (милоддан аввалги I аср) ва қадимий Хоразмнинг пойтахти Тупроққалъадан (эрамизнинг III асри) топилган эди.

Сурхон маскарони ўзининг оригиналлиги билан улардан ажралиб туради ва ҳозирча Кушон даври театри ҳақидаги анча мураккаб тарихий жумбоқларни ечишда қимматли топилма ҳисобланади.

Баҳодир ТУРҒУНОВ

ЯНГИ СПЕКТАКЛЬ

«НАВРЎЗ»

Яқиндагина ўзининг ярим асрлик юбилейини нишонлаган Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон ССР давлат академик Катта театрининг ижодий коллективи ўз мухлисларини янги балет спектакли билан хушнуд этди. Композитор Икром Акбаров ижодига мансуб бу балет «Наврўз» деб аталади. Унинг либреттосини СССР халқ артисти Галия Измайлова билан Ўзбекистон Ленин комсомоли мукофоти лауреати, шоир Раим Фарҳодий биргаликда ёзган. Спектаклни театрнинг бош балетмейстери Галия Измайлова саҳнага қўйди. Саҳна безакларини Ўзбекистон ССР халқ рассоми, Ҳамза мукофоти лауреати Э. Калонтаров ва рассом А. Жибоедов ишлади. Оркестрга талантли ёш дирижёр, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артист Ҳамид Шамсуддинов дирижёрлик қилмоқда.

Балет спектаклидаги бош партияларни — Гулчеҳра ва Ботир ролларини Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган артистлар Феруза Саъдуллаева ва Ҳасан Бозоров ижро этмоқдалар. Қолган ролларда Ўзбекистон ССР халқ артисти Г. Ҳамроева ва бошқа артистлар чиқмоқдалар.

Суратда: шу балет спектаклидан бир кўриниш.

Т. КАРИМОВ фотоси

Ҳурматли редакция!

Қадимий Тошкентни сув билан таъминлаш ҳозиргидан нима билан фарқ қилган? Бўзсув, Солор ва бошқа ариқ ҳамда каналлар, уларнинг тарихи тўғрисида маълумот беришингизни сўраймиз.

О. НИЁЗОВ

Тошкент

ҚАДИМИЙ ВА НАВҚИРОН ШАҲАР ОБ-ҲАЁТИ

ТОШКЕНТ воҳасининг табиий шароити талайгина афзалликлари, тупроғининг унумдорлиги билан Ўрта Осиёнинг энг баҳаво ва ҳосилдор райони — Фарғона водийсидан қолишмайди. Эрамиздан аввалги 1 асрда Тошкент воҳаси территорияси бўйлаб Шарқни Ғарб билан боғлаган машҳур «ипак йўли» ўтган. Ана шу йўл бўйида жойлашган ўтроқ ва кўчманчи кишилар яшайдиган районлар чегарасида Чоч шаҳри бунёдга келган. Тошкент таваллуди худди ана шу даврдан бошланади.

Қадимги юнон олими Клавдий Птоломей ўзининг машҳур «География бўйича қўлланма» асарида «Тошли минора» ёки «Тош қалъа» шаҳри тўғрисида маълумот келтиради. Птоломей асарлари билан танишиб чиққан энциклопедист олим Абу Райҳон Беруний «Бинкат—Кент—Шошнинг пойтахтидир, туркча бу Тошкент, юнончасига «Тошли минора» ёки «Тош қалъа»дир», деб таърифлайди. Эрамизнинг VII асрида Шош деҳқончилик маданияти юксак даражада ривож топган йирик воҳага айлантирилганлиги, бу жойда янги шаҳарларнинг пайдо бўлиши пойтахтнинг эса «Чоч» —«Минг шаҳар мамлакати» номини олишига ва шаҳарнинг анча кенгайишига имкон берди.

Тошкент воҳасини Сирдарёнинг уч асосий ирмоғи: Чирчиқ, Оҳангарон ва Калас дарёлари сув билан таъминлайди. Чирчиқдан биринчи бош олган канал Искандардир. Сўнг ўнг соҳилдаги энг йирик каналлардан бири — Захариқ ҳисобланади. Захариқ тарихи анча мураккаб. Ерли аҳоли уни Кўҳна Золариқ ҳам дейишади. Тарихчи Муҳаммедовнинг фикрича, бу ариқ 636 йили араблар билан урушда қаҳрамонларча ҳалок бўлган Рустами достон томонидан қурилган. Академик Я. Ғуломов фикрига кўра эса бу ариқнинг «ёши» Тошкент ёши билан тенг. У археологик материаллар воситасида бу ариқнинг қазилганига 2000 йил бўлганлигини исботлаган. Ҳозиргача ҳам ушбу канал Захариқ ва Золариқ деб юритилади.

Чирчиқ ўнг қирғоқ суғориш системасидаги энг йирик канал Бўзсув ҳисобланади. Бўзсув ўз сувини икки жойдан Бўзсув — Зах магистралидан ҳамда Чирчиқ шаҳрининг Бўзсув-боши маҳалласи яқинида Чирчиқ дарёсидан олади. Ўзбекистон ССР Фанлар академияси Археология илмий-тадқиқот институти бир группа илмий ходимларининг академик Я. Ғуломов раҳбарлигида олиб борган узоқ йиллик археологик текширишлари натижасида маълум бўлишича, бундан 2000 йил муқаддам аждодларимиз ариқ қазиб Чирчиқдан сув чиқаришган. Ҳозирги Бўзсув канали худди ўша замонда кавланган дастлабки ва асосий сунъий сув йўлидир.

Бу ариқ Тошкентдан 40 километр юқорида — Ниёзбек тепалиги яқинида Чирчиқдан сув олади. Ўнқўрғонга келганда Бўзсувдан чап томонга Солор ариғи айрилиб чиқади. Бўзсув эса шаҳар ичига кириб, ҳозирги Семашко номидаги шифохона ёнида ғарбга —Кайковус номи билан, жанубга — Анҳор номи билан бўлиниб кетади. Кайковус ва Анҳор эса Бўзсувга нисбатан кейинроқ эранинг V-VI асрлари мобайнида қазилган. Воҳа меҳнаткашлари ўша даврлардан бошлаб шу ариқларнинг суви билан суғорма деҳқончиликни ривожлантирганлар.

Солор—Бўзсув магистрал каналидан Ўнқўрғон яқинида бош олади. Солор деярли Тошкент шаҳрининг ярмини айланиб ўтади. Солор номининг келиб чиқишини ҳар ким ҳар хил тахмин қилади. Айрим кишилар сипоҳ солор, яъни «Бош қўмондон» номи билан аталган бўлса керак, деб тахмин қилишса, бошқалар эса солор ариқ — бош ариқ дейишади. Шуни айтиш керакки, Солор ариғи вақф ҳужжатларида Рўдак шаклида ҳам қайд қилинган. Академик Я. Ғуломов бу ариқ эрамизнинг бошларида қазилган, аммо Солор, Кайковус номлари ҳалига қадар маълум эмаслиги, Афросиёб, Золариқ номлари ҳам кейинги асрларда «Шоҳнома» китоби таъсири остида майдонга келган бўлса керак, деган фикрни айтган.

Тошкент шаҳрининг яна бир сув манбаи Қорасув каналидир. У Бўзсув магистрал каналидан сув олиб шаҳарнинг ўн уч минг гектардан кўпроқ майдонни сув билан таъминлайди. Тошкент воҳасида иккита—ўнг ва чап қирғоқдаги Қорасувлар мавжуд. Бундан ташқари Тошкентда Шопайзиқулоқ, Лабзак, Бўржар, Анҳор, Тахтапул, Дамаччи каби ариқ ва ташламалар бор. Улар орасида Дархонариқ аа Оқтепа ташламаси тарихийлиги билан диққатга сазовордир. Дархонариқ —мўғулча дархон сўзидан таркиб топган бўлиб, маъноси «мажбуриятлардан тўла озод қилинган» демакдир. Бу сўз ўзбек тилида кўпроқ тархон шаклида ишлатилади. Тархонлар хоҳлаган нарсасини қила оладиган, бутунлай мустақил, ҳарбий хизматдан озод кишилар бўлишган.

Хўш, ана шу дарё, канал, ташламалардан Тошкент ва унинг атрофида яшовчи кишилар қандай фойдаланишган? Тошкент шаҳрининг биқинида жойлашган Калинин районидаги Қонқус қишлоғида истиқомат қилувчи кекса мироб Холмат ота Хидиров бир суҳбатда шундай деган эди: «Отам Раҳимбойнинг ерида коранда эди. Кунлардан бир кун у Қонқус ариғидан сув очаётганида Бурҳон бой келиб қолади. У отамни: нега сўроқсиз сув очаяпсан, ялангоёқ? — дея ҳақоратлаб, қамчи билан савай кетади. Ҳеч ким мингбоши қўлидан отамни ажратиб ололмайди. Мингбоши обдан калтаклаб чарчагач, сўкина- сўкина кетади. Чала ўлик бўлиб ётган отам бир кун ётиб оламдан ўтади. Инқилобга қадар бу ариқдан сув бойлайман, деб отамга ўхшаб, ўнлаб бегуноҳ одамларнинг ўлганини ўз кўзим билан кўрганман. Шунинг учун ҳам ота-боболаримиз мазкур ариққа «Қонқус» деб ном қўйган бўлсалар ажаб эмас...»

Ўтмишда оддий деҳқон экинига бесўроқ бир қатра ҳам сув боғлай олмаган. Сув тақсимлашнинг «Кетмон навбати» усули Тошкент воҳасида узоқ йиллар қўлланган. Мироб деҳқон сув бойлайдиган ариқ бошига эрталабдан кетмонни тиклаб қўяди. Кетмон сояси тиккага келгунча деҳқон ерини суғоради. Кетмон сояси тиккадан ошиши билан сув иккинчи деҳқонга очилади. Шу вақт ичида биринчи деҳқон ўз ерини суғориб бўлса хўп-хўп, борди-ю, суғоролмаса, яна навбат келгунча экинлари қурийди. Шундай бўлгач, деҳқонлар ўртасида сув талашиб кўпдан-кўп жанжаллар чиқар, баъзан бундай можаролар фожеага айланиб кетарди.

Бундан ташқари, тўғонлар, ариқ ва каналларнинг бош қулоқлари жуда содда усулда қурилиб, улардан етарли сув боғлаш жуда мушкул эди. Ана шундай усуллардан бири «сепоя усули»дир. Бунда учта ёғоч юқори қисмидан бир-бирига боғланарди-да, сўнг паст томони уч ёққа керилиб, дарёга маҳкам қоқилар эди. Қатор қилиб қоқилган ана шундай сепояларга тўғон солинарди.

Ўлка Чор Россиясига қўшиб олингандан сўнг ҳам Тошкент воҳаси ирригация тармоқларини қайта қуриш ва кенгайтиришга етарли аҳамият берилмади. 1913 йилда профессор И. Г. Александров раҳбарлигида бир гуруҳ ирригаторлар Тошкент воҳасига юборилади, аммо уларнинг ишидан бирон натижа чиқмади. 1916 йилгача қидирув ишлари олиб борилиб, воҳа ирригациясини қайта қуриш лойиҳаси тузиб чиқилди. Бу лойиҳада кўрсатилган қурилиш ишлари ва харажатлар чор ҳукумати амалдорларини ва бу ишга қўшилган йирик ер эгаларини чўчитиб юборди. Шундай қилиб, чор Россияси Туркистонда ўзининг 53 йиллик ҳукмронлик даврида Тошкент воҳаси сув тармоқларини қайта қуриш учун ҳеч қандай маблағ ажратмади ва бирор йирик гидротехник иншоот барпо қилмади. Аксинча, халқнинг янги каналлар қазиш борасидаги ташаббусларини бўғиб келди.

Масалан, Қовунчидан ўн олти-ўн саккиз чақирим наридаги —ҳозирги Ҳ. Турсунқулов номидаги колхоз территориясида Қўриқ деган қишлоқда ўтроқ қозоқлар яшарди. Қишлоқнинг тупроғи жуда ҳосилдор бўлса-да, сув йўқ эди. Халқ 1904—1905 йилларда Бўзсувдан обҳает чиқариб, 500 гектар ерни суғоришга бел боғлайди. Ердам сўраб Тошкент генерал-губернатори номига ариза ёзилади. Лекин губернатордан садо чиқмайди. Шундан кейин халқ оқ подшо номига ариза йўллайди. Орадан ойлар, йиллар ўтади. Оқ подшодан ҳам жавоб бўлмагач, қишлоқ йигитлари тўпланишиб, ўзлари ариқ қазишга отланишади. Сувни пастдан — Бўзсувдан чиқариш лозим эди. Бунинг учун ҳар 15—20 метр жойда қудуқ қазиш ва уларни ер остидан бир-бирига туташтириш, шу тариқа, сувни юқорига чиқариш мўлжалланган эди. Азаматлар ўз ишларини охирига етказишга тиришиб, астойдил ишлайдилар. Бироқ канал қазувчиларга озиқ-овқат етишмайди. Очлик бошланади. 1905 йилнинг баҳорига бориб, барча канал қазувчилар очликдан қирилиб кетади, Қўриқ қишлоғи очлик ва сувсизликдан хароб бўлади. Қишлоқ аҳолиси томонидан қазилган қудуқ излари ўтмишдан аламли бир ёдгорлик сифатида ҳанузгача сақланиб келмоқда.

ЎЛКАДА совет ҳокимияти ўрнатилгач. Тошкент воҳасининг суғориш тармоқларини тубдан яхшилашга киришилди. Жумладан, 1918 йилда Чирчиқ—Оҳангарон қидирув партияси ташкил қилиниб, бу борада лойиҳалар ишлаб чиқилди.

Қишлоқ хўжалигини коллективлаштириш муносабати билан суғориш тармоқларини механизациялаш ишлари амалга оширилди. Сувдан планли равишда фойдаланиш усули жорий қилинди, сув ҳавзаларини илмий ўрганиш, сув хўжалигини замонавий техника билан таъминлаш ва ирригация кадрлари тайёрлашга киришилди.

Кейинчалик Чирчиқ дарёсига Ғазалкент тўғони қурилди. Халқнинг сув тўғрисидаги асрий орзу-умиди ниҳоят ушалди: ўжар Чирчиқ жиловланди. Ғазалкент тўғони қурилиши натижасида Чирчиқнинг ўнг ва сўл қирғоғидан сув олиб келган 100 дан ортиқ ариқ ва каналларнинг боши битта йирик Бўзсув—Зах магистралидан сув оладиган бўлди.

Чорвоқ гидроузели тўлиқ ишга туширилса, Тошкент воҳаси тўла-тўкис суғориладиган бўлади. Бу ерда ўнлаб янги колхоз ва совхоз ташкил этилади. Аҳолининг дам олиши учун кўплаб истироҳат боғлари, дам олиш уйлари, санаторийлар ташкил топади.

Абдуғафур НАБИЕВ,
тарих фанлари кандидати,
доцент

«САЛОМ ТОҒЛАР!» ҚОРАҚАЛПОҚ ТИЛИДА

Қорақалпоғистон АССРнинг «Қарақалпақстан» нашриёти кейинги йилларда ўз китобхонларига қатор ўзбек ёзувчи ва шоирларининг асарларини тортиқ қилди. Замонавий ўзбек адабиётининг ғоявий-бадиий бақувват намуналари қардош тилга таржима қилиниб, чоп этилиб турибди. Фақат кейинги йилларда отахон адибимиз Назир Сафаровнинг «Наврўз», Раҳмат Файзийнинг «Хазрати инсон», Жуманиёз Шариповнинг «Хоразм» романлари, Омон Матжон, Маъруф Жалил ва бошқа шоирларнинг шеърий тўпламлари қорақалпоқ тилида китобхонлар қўлига бориб тегди.

Яқинда «Қарақалпақстан» нашриёти истеъдодли адиб Нурали Қобулнинг «Салом, тоғлар!» қиссасини қорақалпоқ тилида чоп этди. Асарни қорақалпоқ тилига шоира Ширин Холмуротова ўгирган.

Китобга рассом И. Хидиров чиройли расмлар ишлаган

Б. ҚУРБОНБОЕВ

«ЧИМЁН»ГА МАРҲАБО!

Ҳурматли редакция! Биз Жиззах область Дўстлик район Ленин номидаги совхозда ишлаймиз. Ҳозир болаларимиз таътилда. Уларни уйда ёлғиз қолдиришга кўнглимиз бўлмайди.

Республикамизда ота-оналарни болалари билан қабул қиладиган дам олиш уйлари ёки санторийлар борми? Биз шу ҳақда билишни истардик.

**Ф. ЭГАМНАЗАРОВА,
А. УМАРОВА**

КПСС Марказий Комитети Сиёсий бюроси аъзолигига кандидат. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети биринчи секретари Ш. Р. Рашидов раислигида аҳолининг турмуш маданиятини ошириш республика кенгашининг мажлиси бўлиб ўтганлиги маданий ҳаётимизда муҳим воқеа бўлди. Кенгашда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш проблемалари медицина ходимлари билан соғлиқни сақлаш муассасаларигагина тааллуқли бўлиб қолмай, партия, совет, хўжалик органлари, жамоат ташкилотлари фаолиятининг энг муҳим қисми эканлиги алоҳида уқтирилди.

Айни кунда бу борада ҳар бир хўжалик, район ва областларда самарали ишлар олиб борилаяпти. Фарғонадаги «Чимён» санаторийси республикада энг навқирон шифохоналардан. Бу ерда бир йўла минг киши ҳордиқ чиқариб, даволанади. Санаторий уч юз ўринли оила туриш учун махсус қурилган корпусга эга.

Яна бир қулай томони, санаторийда дам олувчиларнинг олтмиш проценти колхозчилар, совхоз ишчиларидир. Улар учун мумкин қадар маданий-маиший шароитлар — медицина, спорт, кўкаламзорлаштирилган майдончалар, сув иншоотлари ташкил этилган. Даволаниш корпуслари юқори малакали ва маданиятли ёш мутахассислар билан таъминланган

Санаторийда бўлганимизда «Таклифлар ва мулоҳазалар» дафтарини кўздан кечирдик. Унда юзлаб дам олувчиларнинг дилдан айтилган сўзларини ўқиш мумкин. Қувадаги «Коммунизм» колхозининг аъзоси Қундузхон Йўлдошева бундай деб ёзади: «Мен бу ерга биринчи марта 1980 йилда келган эдим. Сурункали оёқ оғриғидан қутулгач, ҳар йил дам олаяпман».

Самарқанд районидаги 87-ўрта мактаб ўқитувчиси, Улуғ Ватан уруши қатнашчиси Маҳмуд Аҳроров, қашқадарёлик Бобониёз Қиличев ҳам тоғ ҳавоси, шифобахш сув, санаторийнинг врач ва ҳамширалари ёрдамида меҳнат қобилиятларини қайта тиклаганликлари ҳақида ёзишади. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Муҳими, санаторийнинг аҳил коллективи инсонга ғамхўрлик ҳамиша биринчи галдаги вазифа ва бурчлари эканлигини англаб ишламоқдалар. Шунинг учун ҳам «Чимён»га йўлланма олиш, ҳордиқ чиқариш, даволаниш ихлосмандлари ортяпти. Санаторийни дўстлик маскани дейишларига ҳам асос бор. Чунки, «Чимён»нинг шифобахш сувидан қозоқ ғаллакори, қирғиз чўпонлари, узоқ Шарқ балиқчиси, барча қардошларимиз баҳраманд бўлишмоқда.

«Чимён» санаторийси яқин икки-уч йил ичида янада бой имкониятларга эга бўлади. Кенгаяди.

Санаторий бу йилги ёз мавсумини ҳам муваффақиятли бошлади. Кўпчилик газетхонлар «Чимён»га йўлланма олишга қизиққанлар. Йўлланма барча колхоз ва совхозлар, район касаба союзлари томонидан берилади.

Республикамизда яна саккиз жойда «Оналар ва болалар санаторийси» қуриляпти. Бухоро, Жиззах, Қашқадарё ва Тошкентда қад тиклаётган шифохоналар шулар жумласидандир. Улар беш йилликнинг охирига бориб ишга туширилади.

Салимжон МАҲКАМОВ

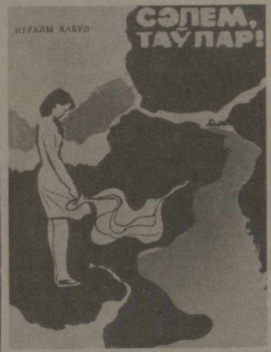

ЯНГИ КИТОБЛАР

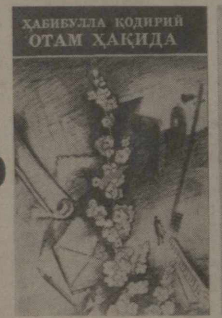

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти ўқувчилар эътиборига қуйидаги янги китобларни ҳавола қилади.

«Отам ҳақида» —Ҳабибулло Қодирийнинг ўзбек совет адабиётининг асосчиларидан бири Абдулла Қодирийнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақидаги хотираларидан иборат бўлган китобининг тўлдирилган иккинчи нашридир. Маълумки, китобнинг биринчи нашри китобхонларда катта қизиқиш уйғотган эди. Китобнинг бу нашрига Абдулла Қодирий ижодий фаолияти ва ҳаёти саҳифаларини тўлдирувчи янги боблар киритилган ҳамда олдинги боблар янги фактлар ва фикрлар билан бойитилган. Шунингдек, китобда адиб ҳақида маълумот берилибгина қолмай, йигирманчи-ўттизинчи йилларда ижод этган кўпгина ижодкорлар, ўша даврдаги адабий муҳит, рус ёзувчилари билан дўстона алоқалар хусусида ҳам сўз юритилган.

Китобга ёзувчининг турли давр ва давралардаги фотосуратларидан намуналар илова қилинган.

«Ёлғончи фариштолар ёхуд елвизак феълу суваракмижоз Баширжон Зайнишев ҳаётидан қўш ҳисса» —ҳажвчи ёзувчи Неъмат Аминовнинг янги китоби. Унинг номланишиданоқ мазмуни, мундарижаси ва жанрини белгилаб олиш мумкин. Дарҳақиқат, китоб икки қисмдан —«Елвизак» ва «Суварак»дан иборат. Автор икки асарни бирлаштириб турган «Баширжон Зайнишев сингари «эътиқодли» одамлар устидан кулар экан, кулгисини бошқаларга ҳам юқтиради.

Китобга сўнгсўзни Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси, Ҳамза мукофоти лауреати Саид Аҳмад ёзган.

Масалчи шоир Ямин Қурбоннинг 50 ёшга тўлиши муносабати билан чоп этилган **«Ўткир асал»** китобига унинг аввал нашр қилинган «Қизиқ ҳангомалар», «Меҳрим ва қаҳрим», «Пуфаклар», «Гул ва тиканак», «Масаллар», «Лайлак ва қарға» тўпламларидаги яхши масаллар танлаб олинган. Шунингдек, китобдан иттифоқдош республикалар шоирларининг масалларидан қилинган таржималар ҳам ўрин олган.

Тўпламга адабиётшунос А. Шаропов сўзбоши ёзган.

«Қирқ тўртинчи йил августида...» —рус ёзувчиси Владимир Богомоловнинг ўзбек китобхонлари ҳукмига ҳавола этилаётган биринчи йирик асари. Романдаги воқеалар китоб сарлавҳасида кўрсатилган пайтда кечади. Ғарбий Белоруссия ва Болтиқбўйи фронти орқасида фашист жосуслари қўпорувчилик ишлари олиб борадилар. Ана шу ичкаридаги душманларга қарши курашда совет чекистларининг кўрсатган қаҳрамонона кураши аниқ фактлар асосида бадиий ифодасини топган.

Сўнг сўз автори ёзувчи, Ленин мукофоти лауреати С. Смирнов уруш ветерани бўлган адибнинг романи ва ижоди билан ўқувчиларни яқиндан таништиради.

Китобни рус тилидан Қодир Мирмуҳамедов таржима қилган.

МЕКСИКА БЎЙЛАБ

МОСКВАДАН кўтарилган ҳаво лайнери бизни тўрт соатдан кейин Ирландияга олиб келди. Орадан икки соат ўтгач, яна самолёт кўкка парвоз қилди. Беш соатдан кейин озодлик ороли Кубанинг пойтахти Гаванага етиб келдик. Атлантик океани устида ўн соат учгандан сўнг Мексика пойтахти Мехикога тушдик.

Мексика анча ривожланган капиталистик мамлакатлардан бири. У ўзининг гўзал табиати, ороллари, меҳнаткаш кишилари, қолаверса, ҳилма-хил спорт ўйинлари, шўх музика ва қўшиқлари билан жаҳонга машҳур.

Мехикода 16 миллион киши яшайди. Испан тили — давлат тилидир.

Биз сафарнинг биринчи куни Сокол деб аталувчи майдон тарихи, президент саройи, унинг ўтмиши билан танишдик. Қизиқ жойи шундаки, Мексика давлат байроғи ҳар куни эрта билан соат 6 да тантанали равишда кўтарилади ва кеч соат 20 да музика садолари остида туширилади. Биз бу маросимлар сирини сўраганимизда, ерлик кишилар Мексика байроғи туширилгач, бутун Мексика дам олади, деб айтдилар.

Мехико марказидаги президент саройи меҳробларига ишланган расмлар таниқли рассом Риверро қаламига мансуб бўлиб, бунда бутун бир Мексиканинг тарихи ўз ифодасини топган. Бу асарларда қадимги Мексиканинг туб эгалари бўлган ҳиндиларнинг ибтидоий ҳаётидан тортиб, мамлакатга испанлар босиб келган даврга қадар ва испан қироли Дўкки Картезнинг Мексика халқига ўтказган жабр-зулмлари, халқ маданияти ва тарихини йўқ қилишга интилгани, унинг испанлаштириш сиёсати тўлалигича ифодасини топган.

Мексика ўттиз бир штат ва битта федератив округдан иборат бўлиб, штатлар ва округларда уч даврни кўриш мумкин. Мексика пойтахти Мехикода ривожланган капитализмни, бошқа шаҳарларида энди ривожланаётган феодализмни, қишлоқларда эса феодализмнинг дастлабки кўринишларини кузатдик. Тоғ ва ўрмонлар билан ўралган баъзи қишлоқларда одамлар чиғириқда сув чиқариб, омоч билан ер ҳайдаётганини ҳам кўрдик.

Мексика — асосан қишлоқ хўжалиги ривожланган мамлакат. Бу ерда пахта, шакарқамиш, шоли, буғдой, маккажўхори, арпа, қовун, тарвуз экилади. Бир қарашда бу юрт жуда гўзал, яшиллик билан бурканганкдек бўлса-да, сув масаласи мамлакатнинг ҳамма жойида, айниқса, марказий шаҳарларида ғоят танқис.

1968 йили Мехикода Олимпияда ўйинлари бўлган. Бизни қизиқтирган нарсалар Олимпиада шаҳарчаси эди. Биз сафаримизнинг учинчи куни 1950—60 йиллари барпо этилган бу шаҳарчага бордик. Шаҳар Мехикодан 30 километр чамаси шарқ томонда жойлашган бўлиб, Астик деб аталади. 108 минг футбол ишқибозига мўлжалланган стадион катта таассурот қолдирди. Ҳозир ҳам бу Олимпиада стадионида спортнинг кўпгина турлари бўйича мамлакатлар ва шаҳарлараро дўстлик учрашувлари бўлиб туради.

Ҳозир Олимпиада шаҳарчаси Мехико университети студентлари ихтиёрига берилган.

МЕКСИКАДА НАВРЎЗ

21 мартда 22 мартга ўтар кечаси Мексикада ҳам Наврўз байрами бошланади. Наврўз оқшоми шаҳарда ҳам, қишлоқда ҳам барча ухламайди. Хурсандчиликлар, ўйин-кулги, шодликлар бўлади. Кўчаларда, очиқ стадионларда тонг отгунча ва эртасига кун бўйи сайил давом этади. Одамлар юзларига ниқоблар тутиб, миллий ўйинлар мусобақаларида қатнашадилар.

Наврўз байрамини биз гуллар шаҳри бўлган Таскода кутиб олдик. Таско саноат шаҳарларидан бири. Испанлар бу ердан қачонлардир порох қидирганлар. Мексикаликлар эса XVIII асрдан бошлаб кўмир ва кумуш конларини излаб топдилар. Бу ҳақда Мигел Гапридо деган рассомнинг Санта Приско деб аталувчи монастирнинг олтита меҳробига қўйилган расмларида ҳикоя қилинади.

22 март куни Тинч океан қирғоғига жойлашган Акапулко шаҳрига жўнаб кетдик. Акапулко курорт шаҳри ҳисобланади. Бу ерда дунёнинг барча қитъаларидан келган кишиларни учратиш мумкин. Акапулко шаҳри яқинидаги оролларга жойлашган Американинг марҳум президенти Жон Кеннеди қароргоҳи. Эрон шоҳи Ризо Паҳлавийнинг ҳозир оила аъзолари яшаётган қасрини ва бошқаларни кўрдик. Акапулко марказидаги миллий боғда биз, совет сайёҳлари шарафига катта концерт берилди. Бу концертда, айниқса, жафокаш Мексика халқининг ўтмиши, ҳиндуларнинг жасорати пантомималар орқали ифодаланиши барчамизни ҳаяжонга солди. Мексикаликларнинг қувноқдиги, уларнинг рақслари, хаёлларни узоқ-узоқларга олиб кетувчи қўшиқлари бир умр ёдимиздан чиқмагай.

Акапулкода, айниқса, спорт ўйинлари ривожланган. Бу ерда ниқоб кийиб олган эркаклар ва аёллар бокслари фожиа билан тугалланиши, океан қирғоғига жойлашган делфинларнинг ўйинлари ҳақида тўлқинланмай гапириб бўлмайди. Фанда делфин одамга дўст, меҳрибон дейилади. Биз бу ерда бунинг чинакам гувоҳи бўлдик. Акапулко яқинидаги эллик метрдан океанга сакраш спорт ўйини томошасини бориб кўрдик. Қизиғи шундаки, сакровчилар бир метр хато қилса, у океан сувига эмас, балки қиррали тошлар устига тушиб чил-парчин бўлиши мумкин. Бу жуда хавфли ўйиндир. Шаҳарда океанга сакровчилар махсус клуби бор. Ҳар сафар клубнинг янги-янги йигитлари ўз маҳоратларини кўрсатадилар.

Яна шундай спорт ўйинларидан бир ўта қалтис бўлиб соатига 100 километр тезликда келаётган енгил автомашиналарга қарама-қарши чопиб келиш ва унинг устидан сакраб ўтишдир. Бу машқлар кетаётганида томошабин спортчи билан ажалнинг юзма-юз тўқнашаётганини ўз кўзи билан кўра олади.

ҚИСМАТ

Таско шаҳри билан Акапулко оралиғи тоғлик ва ўрмонзордан иборат бўлиб, машинада олти соатлик йўлдир. Биз тоғлик ҳиндиларни кўриш ва суҳбатлашиш шарафига муяссар бўлдик.

Ҳиндулар қадди-қомати келишган, бақувват, жасур кишилардир. Уйланиш ва турмушга чиқиш масаласи мураккаб, турмуш қурганлар бир-бирларидан ажралиши черков томонидан қатъий таъқиқланган. Ҳинди қизлари ва йигитлари бошқа миллат кишилари билан турмуш қурмайдилар. Агар бу қонунни кимки бузса, бир умр бадарға этилади.

Бу ўринда Жон деган бир тоғлик йигитнинг бошидан кечирган қисматини ҳикоя қилмоқчимиз:

Жон тоғда ўсди, отаси камбағал деҳқон. У ёшликдан меҳнатда чиниқди ва тенгдошлари билан тоғ йўлларида футбол тўпи тепиб катта бўлди. Унинг довруғи шаҳарликлар қулоғига ҳам бориб етади. Бир куни футбол компаниясининг бошлиғи Жонни Акапулко шаҳрига таклиф қилади. Жон аввал рад этади. Бой унга катта пул ваъда қилади. Жон барча синовлардан ўтгач, командага қабул этилади. Кўп ўтмай унинг номи футбол мухлисларининг оғзига тушади. У ҳақда газеталар такрор-такрор ёза бошлайдилар.

Футбол компанияси бошлиғининг ёлғиз қизи Марио Жонни севиб қолади. Жон рад этади.

—Мен қора танли —ҳиндуман, сен эса оқ танли, ўртада темир қонунлар бор. Бу мумкин эмас!

—Йўқ, мен сенсиз яшай олмайман, бошимга не балолар ёғилса ҳам сен билан бўламан, истасанг, сен билан тоққа кетаман. Одамлар нима деса десинлар, фақат сен мени қувмасанг бўлди, —дейди Марио қатъий.

Шундай қилиб, қиз Жонга турмушга чиқади. Жон футбол майдонида ўйинни давом эттиради. Оқ танлилар орасида «шов-шув» бошланади. Йигитнинг рақиблари орта боради. Энди ўйинчилар дарвозани эмас, Жоннинг оёғини мўлжалга ола бошлайдилар. Нима қилиб бўлса-да, уни сафдан чиқариш керак эди. Аммо, Жонга ҳеч ким зарар етказа олмайди. Ниҳоят, томошабинлардан кимдир унинг чап оёғини нишонга олиб тўппончадан ўқ узади. Жон майдон ўртасида қолади. Ўйин тўхтайди, тўс-тўполон бошланади...

Жон футболни тарк этганига анча бўлган. У ҳозир тоғда ўз қариндошлари ҳиндилар орасида ёлғиз, Мариосиз, яшаяпти.

Капиталистик дунёда бундай фожиалар ҳар бир киши билан исталган вақтда рўй бериши мумкин.

АЛҚИССА

Сафаримизнинг охирида Мехикода Совет—Мексика дўстлиги жамиятининг президенти Павло Сопотоэлло бизни қабул қилди. Жамият аъзолари рус тилига қизиқувчи ёшлар бўлиб, биз улар билан илиқ суҳбатлашдик. Шуни айтиш керакки, Мексика ёшлари жаҳонга, умуман капитализмга бошқача қарайдилар. Улар бизнинг ватанимиз ёшлари турмушига ҳавас қиладилар. Улардан бири Москвада ўқиганини гапирса, бошқа бирови Тошкент, Самарқанд, Бухорода бўлганини ҳаяжон билан гапириб беради. Бу кечада Мексикадаги Совет Иттифоқининг элчиси ўртоқ М. Сергеев қатнашди ва юртдошларимизга илиқ саломлар айтди.

Мексикага қилган сафаримиз бир умр эсдан чиқмайди.

Олимжон ХОЛДОР

АНСАМБЛЬ САФАРИ

Тошкент шаҳар, Октябрь район маданият уйи қошидаги «Баёт» вокал-хореографик халқ ансамбли концерт репертуарининг бой ва ранг-баранглиги ҳамда ижрочилик маҳоратининг юксаклиги билан кўплаб томошабинлар эътиборини қозонмоқда. Ансамбль қатнашчилари ижросидаги жўшқин қўшиқлар ва жозибали рақслардан республикамиз томошабинларидан ташқари Москва, Иваново, Псков ва Новгород, Болтиқбўйи республикалари, шаҳарларининг меҳнат аҳли ҳам баҳраманд бўлишди. Шунингдек, ансамбль Польша ва Германия Демократик Республикасида бўлиб, ўзбек миллий санъатини намойиш этди.

Айни кунларда ансамблнинг 40 кишидан иборат коллективи Волгоградда навбатдаги гастролини қизғин давом эттирмоқда. «Баёт» репертуаридан ўзбек куй ва қўшиқларидан бўлак пойтахтимиз Тошкентнинг 2000 йиллигига бағишланган «Тошкент —гуллар водийси» номли вокал-хореографик композиция ҳам ўрин олган.

БИЛДИРИШ

18 июль куни соат 10.00 да Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида «КПСС Марказий Комитети июнь Пленуми ҳамда ижодкор ёшлар олдида турган муҳим вазифалар» мавзуида йиғилиш бўлади. Йиғилишга қизиққан барча ўртоқлар таклиф қилинади.

Докладчи: Иброҳим Ғафуров.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ АДАБИЙ ТАНҚИД ВА АДАБИЁТШУНОСЛИК СОВЕТИ

Ҳабибулло ОЛИМЖОНОВ

ЖАҲОЛАТ

ҚОТИЛ ВА ГУВОҲ ⊙ «БОЛАМНИНГ БОЛАЛАРИ ЕТИМ ҚОЛМАСИН ДЕДИМ» ⊙ «БОШИДА ХАТО ҚИЛДИК»

АЛИЖОН отанинг саккиз фарзанди — тўрт қиз ва тўрт ўғли бор эди. Энди эса еттита қолди — тўнғичи Ҳалима ҳаётдан эрта, жуда эрта кўз юмди...

Қизи бўйга етганда, Алижон отанинг остонасидан совчилар аримай қолди. Қизлик уй сарой, тенги чиқса текинга бер, дейишади. Ота-она шу нақлга амал қилишиб, қизини турмушга чиқаришди. Қизнинг кўнгли билан ортиқча қизиқишмади. Ҳалима ҳам ота-онасининг раъйига қарши боролмади. Эътироз билдиришига сабаб ҳам йўқ эди: ҳали бирон йигитни севмаган, бунинг устига қизлик андишаси устун келди.

Шундай экан, кимга турмушга чиқса ҳам унга барибир эмасми? «Кўпчилик шундай қилади-ку, балки тўйдан сўнг кўнгил қўйиб кетарман», деб ўйлади қиз... Йўқ, кўпларга насиб этган бу туйғу унга насиб қилмади — аввал-бошдан илимаган кўнгил кейин ҳам исимади. Уч йил шу тариқа кечди. Бу орада қиз кўришди, исмини Нодира қўйишди. Фарзанд ҳам эр-хотин ўртасидаги муносабатларни илитолмади.

Бундай шароит ва руҳиятда арзимаган бир баҳона катта сабабга айланади. Эрининг биттагина тарсакиси сабаб бўлди-ю, отасиникига аразлаб кетди.

Фарзанд—азиз. Ким ўз фарзандини бировга хор қилиб қўйгиси келади?... Ўн саккиз-йигирма йил фарзанд, деб тунлари уйқудан, кундузлари ҳаловатдан кечдилар. «Кўчага ташлаб қўйган болам йўқ, қайтиб борма ўша нонкўр эрингникига!».

Бу гапни ҳозир Меҳринисо ая алам, ўкинч, кўзда ёш билан гапиради...

Ҳалима мактабгача тарбия педагогика билим юртини тугатиб, боғча мудираси бўлиб ишлаб юрди. Ёш, келишгангина жувон Эгамбердининг диққатини тортди. Эгамберди хотини билан уч йил турмуш қуриб, ажрашган эди.

Ҳалимага совчи юборди. Қизлари беш йилдан бери бева, ҳали ўттизга ҳам бормади, умр бўйи тоқ ўтмайди-ку, ахир. Майли-да, пешонасидан кўради — ота-она ортиқча сўраб-суриштиришни ўзларига эп

Давоми саккизинчи бетда

Ўзбекистон Театр жамияти ва Республика ёш томошабинлар театри коллективи театрнинг бош рассоми А. С. Черновга онаси
Евдокия Ивановна ЧЕРНОВА
вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қиладилар.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси, Қорақалпоғистон АССР Ёзувчилар союзи праленииеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзи аъзоси
Евгений Петрович ЕМЕЛЬЯНОВ
бевақт вафот этганлиги муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор қиладилар.

СССР Ёзувчилар союзи правлениеси ҳамда СССР Адабий фондининг Ўзбекистон бўлими шоира Марям Турдиевага онаси
Рисолат АҲМЕДОВА
вафот этганлиги муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Сами АБДУҚАҲҲОР

МЕҲМОНДАЯМ ШУ ГАП...

Яқинда бир дўстим айтди меҳмонга,
Сой бўйи, жой қилган сўлим айвонга.
Ранго-ранг ноз-неъмат — қамашади кўз,
Илиқ кутиб олди мезбон ширин сўз...
Ичганимда бир пиёла чой қониб,
Имо қилди ўғли — шахматни олиб.
Шахмат столию иккита стул,
Ўйнаймиз дейдию имлаб турар ул.
Бутун вужуди дер: — Сурайлик дона,
Ўйинлар ичида шоҳи — ягона.
— Ке, қўй, ука! — дедим, — йўқдир ҳафсалам,
Жонга тегиб кетди шахмат аввалам...
Ишхонада — ўйин, уйда ҳам шахмат,
Меҳмондаям шу гап—қўй, ука, раҳмат!

ШАРТ БИЛАН

Икки дўст кўчада қолди учрашиб,
Савол-жавоб қизир, борар гаплашиб...
— Салом, ошна, аҳволинг қалай?
— Бари соз, кўчяпман. Ишлар бир талай...
— Ия, беришдими сенга янги уй?
— Бўлмасам-чи, янги уйда қилай энди тўй.
— Биздан бўшовдинг-ку, кўрмайман ишда?..
— Худди шу шарт билан уй беришган-да...

Олег СЕИН
(Украина)

ЙЎЛИНИ ТОПДИ

Қуёш аёвсиз қиздирарди. Обдон қизиган йўлакда киевча котлет қовуриш мумкин эди. Жигули пивоси худди Ниагара шаршарасидай шовиллаётган дўконча соясигина бирдан бир жон сақлайдиган жой эди. Узун бўғма илонни эслатувчи навбатчилар қатори асабий ғимирлаб қўяди. Чидаб бўлмайдиган бир ташналик мени дўконга шиддат билан ҳужум қилишга ундади. Олдинги қатордагилар дағдаға қилишди:

— Қаёққа суқиляпсан? Ҳайданглар уни!

— Менинг вақтим йўқ, — дедим бамайлихотир ва нозикроқ, зиёлинамо нусхалардан бир нечасини туртиб-суртиб олдинга интилдим.

— Мен юриб турган дастгоҳимни ташлаб келиб турибман-ку, у бўлса вақтим йўқ дейди-я!

— Мен гастрономнинг колбаса бўлимини шундоқ қолдириб келаверган эдим.

— Сиз-чи, — дедим оқ халатли кишига мурожаат қилиб, — сиз ҳам ҳойнаҳой гастроном ходимидирсиз?

— Бундай дейишга қандай тилингиз борди, — норози бўлди у. — Мен «Тез ёрдам»да врачман, касаллар кутиб ётишибди.

— Сен-чи, — дедим олифтанамо, ёшгина йигитга қараб. — Балки лекциядан қуён бўлган студентдирсан!

— Қанақасига студент эканман, — деди хафа бўлиб. — Мен темирйўлда кассирман.

— Ўртоқлар! — деб қичқирдим. Орангизда иш жойини ташлаб келмаган бironта кимса борми? Эҳтимол, кимдир отпускададир, дам олишдадир ёки вақтинча ишдан бўшагандир?

Ҳеч кимдан садо чиқмади.

— Бундай одам йўқми? Наҳотки битта ҳам бўлмаса?

— Йўқ, — деган овозлар эшитилди. — Бу ерда ҳамманинг иши зарур, ҳамма шошиляпти.

— Унда масала равшан, — дедим заҳарханда билан. — Мана, сизлар бу ерда турибсизлар, иш вақти эса ўтяпти. Иш вақти деганимиз, бу — пул демак. Хуллас, азиз ўртоқлар, бу ерда пивога илҳақ бўлиб турганингизда сизларга иш ҳақи, ҳар хил мукофотлар тўланяпти, яна айримларга шундай иссиқда ишлагани учун қўшимча даромад ҳам ажратилади. Вақт сизларга ишлаяпти, узлуксиз иш стажи ҳам, бошқа имтиёзлар ҳам сизларнинг фойдангиз. Гапнинг пўсткалласини айтганда, сизлар бу ерда бекорга турганингиз йўқ. Мен бўлсам, ҳурматли шоввозлар, навбатда ғўдайиб туришдан бирон наф кўрмайман, чунки мен эркин касб эгасиман, соддароқ қилиб айтсам, бекорчиман. Сизлар билан уч соат ғирт текинга навбатда туриш зарур кептими менга! Модомики орангизда менга ўхшаган бошқа одам йўқ экан, мени навбатсиз ўтказиб юборишингизни сўрайман.

Навбатдагилар жонланиб қолишди, ғалағовур аралаш жўяли маслаҳат берувчилар ҳам топилиб қолди:

— Ўтказворинглар уни, майли олсин. Боёқиш ишсиз юриб анча азият чеккандир.

Мен икки кружка муздек пиво олдим ва газагига навбатдагилар сийлашган шўрбалиқдан тамадди қилиб, идишни бўшатдим.

Кейин, бардам ва кўтаринки кайфиятда қолган вақтни ўтказиш учун заводга йўл олдим. Ҳар ҳолда, икки соат иш вақтимни тежаб қолдим. Айрим такасалтанглар эса ҳалиям навбатда туришибди.

А. ЭРГАШЕВ
таржимаси

ШУМ БОЛАГА МАКТУБЛАР

ТАКСОПАРКНИНГ «ДАРДИ»

Ҳурматли Шум бола, укагинам, жиғарим!

Бу дунёда санамай саккиз дейдиган, оғзига кучи етмаганлар кўп экан. Оқшом маҳалладаги чойхонага чиқсам, Султон вағ-вағ бир чойхона одамни оғзига қаратиб ўтирибди: «Маза таксичиники бўлиб қолди, — дейди падари қусур. — Экмайди, чопмайди, тагини тозаламайди, ем-хашакни қаердан топсам экан демайди. Баъзиларга ўхшаб икки кун маош бўлмаса ҳассага таяниб қолмайди. Давлат машинасини гумбурлатиб ҳайдаб, говмиш сигирдай соғади...»

Гапини қара! Бу вағ-вағ таксини говмиш сигирдай соғиб, тўрт беш танга топиш ловиллаб турган тандирдаги нонни узиб олишдай мушкул эканлигини, машина қуруқдан қуруққа гумбурламаслигини билармикан? Мана мен таксопаркда таксичи ҳам эмас, оддийгина слесарман. Бу ишга қандай кирганимни гапириб берсам, ҳайрон қоласан. Гапни чўзиб ўтирмайман. Дадам жамики катта-кичик таниш-билишларни, «тиргович»ларни ишга солиб, мени таксопаркка жойлаб қўйди.

Енг шимариб ишга киришиб кетдим.

Паркимиз ҳовлиси гир айланаси томи шиферли узун бостирмалардан иборат. Унинг остига қатор ҳандақлар қазилган. Йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, ҳамшаҳарларнинг узоғини яқин, оғирини енгил қилиб, тинка-мадори қурилган, мойсираган, ремонтталаб таксиларни биз шу ҳандақларда созлаймиз.

Ҳар бир таксичи машинасини ҳандақ устига қўйишдан аввал албатта, бригадиримиз Сотиболди ака билан ҳоли жойда учрашиши шарт. Шундан кейин у киши секин эшикдан бош чиқариб бизга «Ремонтни бошлайверинглар» деган маънода кўз қисадилар. Таксичи ҳам машинасини тортинмай ҳандақ устига қўяди. Акс ҳолда машина «қантарилиб» ётаверади ёки ремонт қилган тақдиримизда ҳам эртаси куни кўчадан шатакка олиниб қайтиб келади. Бизда тартиб шунақа.

Сотиболди ака тегирмонга тушса бутун чиқадиган одам. Илгари олис жойларга юк ташийдиган автобазада устаси фаранг ҳайдовчи бўлган. Икки ҳафтага командировка олиб, икки-уч ой йўқ бўлиб кетаркан. Шаҳарма-шаҳар изғийдиган мағизфуруш, ер ёнғоқфурушларнинг ҳожатини чиқараркан. Ҳеч нарса бесабаб бўлмайди, Олис шаҳарлардан бошлиқларига совғани аямагани учун биров пишагини пишт демаган.

Бир куни кимдир редакцияга хабар беради. Мухбир келиб, Сотиболди акани боплаб фельетон қилибди. Кейин текшир-текшир бошланибди. Буни қарангки, охирида ҳамма нарса чаппасига айланиб кетибди. Муҳокама пайтида Сотиболди ака: «Менинг отам «Иштирокиюн» газетасини ўқиган, Паркентдаги босмачилар билан уришгани кетаётган тўртинчиларнинг отларини икки марта Чирчиқдан ўтказиб қўйган. Ўзим совет автобазасида ишлаётган совет шофёри бўлсам, автомобиль пойгасида бешинчи ўринни олганимда министр «маладес» деган. Нима ҳаққи бор бу тирранча мухбирнинг мени фельетон қилишга», — деб шаллақилик қилибди.

Икки-уч одам унга ачинган, қўллаб-қувватлаган бўлибди. Шундан кейин Сотиболди ака шаҳарнинг энг зўр таксопаркига ремонтчилар бригадири бўлиб кўтарилиб кетади. Шундан бери у кишининг қаноти остида ишлаб, еб-ичиб, қўлимизнинг мойини этигимизга суркаб юрибмиз. Кўнглимиз тусаган куни ўзинг кўрган Толзордаги чойхонада улфатчилик. Ҳозир қовурма паловни ўрмалатиб юборадиган бўлганман. Сотиболди акам менинг ошимни нуқул мақтаб ейдилар.

Кунора чойхонада ошхўрлик, коньякхўрлик бўлса, маошингиз ҳам чумчуқ чўқигандек бебарака бўлаётгандир, бунақада қирққа кириб қировингиз тўкилганида ҳам уйлана олмайсиз-ку, дейсанми? Ёшсан-да, Шум бола, ука! Ғўрсан! Биз анойи эмасмиз. Маош мурти синмай, тўлалигича уйга боради. Чойхонадаги улфатчиликлар, кўчадаги жамики юриш-туриш бригададаги умумий «доход» ҳисобидан.

Бир куни эсимни еб, Сотиболди ака «левий»ни тақсимлашда ҳамиша ҳам одил эмаслигини, бизга беш-олти сўмдан бериб, ўзи қизил червонни чўнтакка уришини уйда гурунглашиб ўтириб дадамга айтаманми! Ҳассалари билан бошимга туширишларига оз қолди: «Бу гапингни бир айтдинг, иккинчи эшитмай! — дедилар ғазаблари тошиб. — Бошлиғидан нолиган ходим ўсмайди, бири икки бўлмайди. Кўп олаётган бўлса, у ҳам бир ўзи емайди, бўлишадиганлари бор. Дунёда теша бўлиб эмас, арра бўлиб яшагин. Теша қириндини бир ёққа, арра икки ёққа чиқаради».

Дадам менга насиҳат қилган бўладилар-ку, кетидан яна: «Ўғлим, таксопаркингда ҳам гап кўп, дарди зўр эканку», дейдилар. Мен эса: «Ҳа, шунақа, таксопаркимизнинг дарди оғир. Таксичиларимизга ҳам қийин, худди касалманд, инжиқ хотин билан яшаётган эркакка ўхшашади бечоралар. Шунинг учун, мабодо, шаҳарда таксига мингудай бўлсангиз, счётчиги уч ярим сўм урса, рози бўлиб, беш сўм тўлаб, тушиб кетаверинг, таксичи ҳам бир ўз емайди» дейман.

Рассом Р. РАЖАБОВ

Дадам томса ялайман дейдиган, ҳамёнидан бир тийин беҳуда чиқса, сочи тикка бўладиганлардан эмасми, бу гапимдан кўз соққалари ғилт-ғилт ўйнаб, зўрғагина «тўғри айтасан», дейдилар.

Ана шунақа гаплар, Шум бола, укам. Энди чойхонангга таксичилар кирса, ёвқараш қилиб, олдига чойнакни дўққиллатиб қўйиб кетмагин, ҳурматларини жойига қўйган, ука. Уларга ҳам осон эмас.

Автослесарь шикоятини оққа кўчирувчи
Алиназар ЭГАМНАЗАРОВ

ХАНДАЛАР

Бошлиқ: Ука, ҳадеб ишдан ишга сакрайверманг, дарахт бир жойда кўкаради.

Ходим: Ундай бўлса серсувроқ жойга ўтқазинг-да, ака!

Т. ТУСНАЗАРОВ

* * *

Кўргазма залида расмларни мароқ билан кузатиб юрган мухлислардан бири аёл портретига кўзи тушдию ҳушидан кетиб, йиқилди. Атрофдагилар дарров сув сепиб, уни ҳушига келтиришди ва қизиқиб сўрашди:

— Нима сабабдан бунчалик қўрқиб кетдингиз?

— Чақчайиб қарашлари ажрашиб кетган хотинимнинг худди ўзи-я! — деди у ҳалиги портретга ишора қилиб.

М. ҲАЙДАРОВ

ИКИР-ФИКРЛАР

Яхши ният билан олган китобидан унга фақат бир нарса манзур бўлди: муқоваси чиройли ишланибди.

* * *

Музикасини ўзгартириб ялла қилишибди, аттанг, яхшигина алла эди-я.

* * *

Улар ит билан мушукдек иноқ яшардилар.

Ҳ. СИДДИҚОВ.

Рассом С. САЛОҲИДДИНОВ

Рассом Ҳ. СОДИҚОВ

КУЛГИСЕВАРЛАР МУЛОҲАЗАСИ

ИСТАГИМИЗ

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шу йил 3 июнь сонида босилган «Кулги музейи очилса» мақоласи диққатимизни тортди. Мақолада кулги музейи ташкил этиш фурсати келди, деб эътироф этилган.

Саломатлик учун табассум, беғубор кулгудан аъло дори йўқ. Юсуфжон қизиқ Шакаржонов «Кулинг, дўстлар! Умрингиз узоқ бўлади», деб бекорга айтмаган.

Одам руҳиятининг икки қутби бор: кулги ва йиғи. Кулги яшартирса, йиғи—қаритади. Жомий айтганидек:

Сиқилган кишига кулги бахш этмоқ,
Билгилки, бир ботмон қанддан яхшироқ.

Кулги тиббий жиҳатдан организмга ижобий таъсир этиб, соф ҳаво, шабададек ёқимлидир. Кулган юзнинг истараси иссиқ бўлади, кўзга жон киритади, қон томирлари кенгайганлиги туфайли киши юрак санчиғига дучор бўлмайди.

Шундай қилиб, кулги музейига ташриф буюрган каттаю кичикнинг саломатлигидан чўчимаса ҳам бўлади. Кулги музейини қасрнамо улкан иншоот, деб тасаввур қиламиз. Истардикки, қаср пештоқида елкасида ҳуржунни билан эшагига тескари миниб олган Насриддин Афанди ҳаётбахш кулгиси билан кўриниб турса...

Залларнинг бирида машҳур аскиябозлар, комик актёрларнинг ҳайкаллари ёки суратлари ўрнатилса...

Иккинчи зал «Муштум» журналига бағишланса... Катта ва кичик карикатуралар кишини табассумга мойил қилади.

Учинчи залда экран орқали телеминиатюралар, кулгили томошалар намойиш этилса... Булар биз мухлисларнинг орзу-ўйларимиз, холос. Архитекторлар, адабиётшунослар, санъаткорлар, умуман табассум мухлислари йиғилишиб, бирор қарорга келадилар деган умиддамиз.

Давримизнинг оташин шоири В. Маяковский «Коммунизмда олий кулги мактаблари бўлади», деган эди. Биз буни ривожланган социалистик жамиятнинг кулги музейидан бошласак, вақти келиб у кулги мактабларига уланиб кетса ажаб эмас...

З. ЭГАМБЕРДИЕВ,
З. ЭГАМБЕРДИЕВА,
медицина фанлари кандидатлари

ЖАҲОЛАТ

Боши еттинчи бетда

кўрмай, рози бўлишди. Кўриниши туппа-тузук, муомалани ўрнига қўядиган, тайинли, тузуккина ишда ишлайдиган йигит ўзига ҳам маъқул тушди... Тўйдан сўнг, орадан кўп ўтмай эри билан онасиникига келишди. Йўлда Ҳалиманинг бир ўқитувчиси учраб, ҳол-аҳвол сўрашиб, янги турмуши билан табриклаган эди.

Уйларига қайтиб келиши билан эри дағдаға қилди: «Ким эди у, нега сен билан илжайиб гаплашди?!».

Ҳалима жавоб беришга улгурмади, тарсакидан йиқилиб тушди...

Ичига ютди. Ютишга мажбур эди. Яна ота-онасига югуриб борсинми, қайси юз билан боради?

Бир йил ўтгач, 1976 йилда, фарзанд кўришди, исмини Алишер қўйдилар. Эри, Ҳалима кутганичалик, ўғил билан элакишиб, уриш – тепишни унутиб юбормади. Тўнғич қизи Нодира бувиси билан қолган, баъзан онасини кўргани келиб турарди. Бир кун келганида укаси Алишерни ўйнатиб юриб, қўлидан тушириб юборди. Ўгай отаси уйда эди. Нодиранинг қулоқ-чаккасига тарсаки урди. Она аралашди: муштдек болани нега урасиз, эҳтиётлаб қилмади-ку? Эгамберди Ҳалимага яна мушт туширди, тепди...

Ҳалима ҳаммасини сас-садосиз ичига ютаверди. Яна ажрашсинми, қайси юз билан? Одамлар нима дейди?

Она сезиб юрарди. Қизининг дарди-аламини ичидалигини онаизор биларди, ҳис этарди. Бироқ.. У бир кун қизини кўргани келса Ҳалиманинг кўзи аралаш чаккаси кўкарган.

— Ҳа, нима бўлди қизим?
— Ўтин тегиб кетди.

Онанинг юрак-бағри зирқиради: битта шапалоқни кўтаролмаган қизи, мана энди ҳаммасига чидаб ўтирибди, бу не кўргулик?

Она сўзсиз қизига тикилди, Ҳалима нигоҳини олиб қочди, яна бир қур онасига қаради-ю, ҳаммасига тушунганлигини пайқаб, ўкраб йиғлаганча ўзини она бағрига отди!..

— Йўқ, сени бу аҳволда ташлаб кетмайман, — деди Меҳринисо ая суҳбатга якун ясаб. — Эл оғзига элак тутиб бўлмайди, оғзига кучи етмаганлар гапирса гапирар, ахир бир кун чарчайди. Эринг сени бир нима қилиб қўйиши турган гап.

Отланиб туришганда Эгамберди ишдан келиб қолди. Кечирим сўради, ялиниб-ёлворди. У кўпроқ хотинини шу турқи-тароватда — моматалоқ башараси, яъни «ашёвий далил» билан онасиникига жўнатишдан чўчиётган эди. Хотини ҳам, қайнонаси ҳам буни бошқача, Эгамберди кутганча тушундилар — қилмишига афсусланяпти, деб ўйладилар. Шундан сўнг анча юмшаган онанинг миясига яна ўша фикр келди: «Иккинчи эри, боласи иккита бўлди, одамлар нима дейди?»

Она ёлғиз ўзи қайтди.

Орадан кўп ўтмади, навбатдаги калтакни еган Ҳалима чидолмай ота уйига йиғлаб кириб келди...

Олиб кетмоқчи бўлиб эри келди. Дарров етаклатиб юбора қолмадилар. Чунки эр-хотин муносабати анча жиддий, ҳатто хавфли даражага бориб етганди. Бўлар-бўлмасга уриб-тепкилайверса, бир кунмас бир кун ногирон қилиб қўйиши ҳеч гап эмас-ку. Ишлашга рухсат бермаса, қўни-қўшниларникига ҳам берухсат чиқармаса. Булар ҳам майли, шу шароитда уйда кўмилиб ўтирган хотинини турли баҳоналар билан хўрлаб, муштини ишга солаверса. Бундай турмушнинг боридан йўғи яхши эмасми?

Эгамберди обрўли одамларни ишга солди, ўртага қўйди. Уларнинг айримлари «Турмуш бўлгандан кейин уриш бўлади», «Қарс икки қўлдан» деган гапларни айтишди. Алижон ота юмшаб, боз устига қизига ҳам «Бир гапдан қолишни, эридан паст келса, муроса бўлишини» насиҳат қилиб, жўнатди...

Фарзандлари учта бўлди.

Букрини гўр ҳам тузатолмайди, дейишади.

1981 йил 14 март шанба куни фожиа рўй берганда Алишер олти ёшда, кенжаси эса саккиз ойлик чақалоқ эди.

Эгамберди 13 март куни Тошкентга — қайниси Комилжоннинг уйига келди.

Ҳарна қилса ҳам поччаси, Комилжон унинг кўнглини овлашга ҳаракат қилиб, борини олдига қўйди.

Кун кеч бўлган эди, Эгамберди тунаб қолди.

Эртасига Комилжон бошқа зарур ишларини ташлаб, поччаси билан бирга бозорга борди. Чунки... унинг кўнглини олмаса бу ҳам опасининг калтак ейишига сабаб бўлиши мумкинлигини у яхши биларди. Поччасига машинанинг эҳтиёт қисми керак экан, харид қилишди. Яна уйга келишди. Овқат тайёр экан. Поччасининг раъйига қараб, яна бир шиша ароқ очди. Ўзи кўнгил учун бир қултум ичди, қолганини поччаси «урди».

Кун пешиндан оққанда Эгамберди уйига кириб келди. У хотинига харид қилган кўйлакни берди. У кийиб кўрган эди, калта келди. Тутоққан Эгамберди қоғоз халтадаги олмаларни сочиб юборди. Хотини қовурдоқ келтирди. Унинг кўзи токчадаги бир коса лағмонга тушди. Овқат кеча пиширилган, Эгамбердининг насибаси эди. Эри ўшқирди: «Нега уйда икки хил овқат, қайси хушомадгўйинг опчиқди лағмонни?» У рашк қиларди. Ҳа, одатдагидек, ниҳоятда сунъий рашк. У ароқ ичди, ўрнидан туриб хотинига ташланмоқчи бўлди, Ҳалима қочди, Алишер ва укасининг кўзлари ола-кула бўлиб бақрайиб туришарди.

Эгамберди хотинини бор кучи билан уч-тўрт туширди: у чўзилиб қолди, ҳушини йўқотди. Эри уни «ўлди» деб, ўйлаб қўрқиб кетди. «Нима қилиш керак?» Хотинини кўтариб, ташқарига олиб чиқди. Алишер отаси онасини қўйхонага осганини кўриб турди. Дадаси унга уқтирди:

— Агар бировга айтсанг, сени ҳам шундай осиб қўяман...

Кейин дадаси уйга кириб кетди, у билан иши бўлмади.

Эшик тагида юпун кўйлакда йиғлаб турган Алишердан ўтиб кетаётган бир ўсмир сўраб қолди:

— Нега йиғлаяпсан, Алишер? — бола гапиролмасди. Нуқул ичкарига —дарвозасиз қўйхона томонга қарарди. Йигитча у томонга қаради-ю... қўрқиб кетди:

— Ия, ким бор уйда, отанг уйдами?

Алишер «ҳа» ишорасини қилди.

— Чақир! — йигитча бақириб юборди.

Уйдан Эгамберди майкачан отилиб чиқди. У гўё, «ухлаётган» эди.

— Ие, осиб қўйибдими ўзини?!

У тезда пичоқ олиб чиқиб, арқонни кесиб юборди...

...СУДДА Алишернинг (гувоҳ) сўроқ далилларидан:

— Дадаси аянгни уйдан судраб олиб чиқдими?

— Йўқ, кўтариб.
— Нега кўтариб?
— Аям ўлиб қолганди-да.
— Ойинг ароқ ичдими?
— Йўқ...

Қабиҳликнинг давоми шу охирги савол билан боғлиқ. Область суд—медицина экспертизасида мурдани текширилганда, у ароқ ичгани, қонида 4,8 промилл алкоголь миқдори борлиги аниқланди.

Худди шу нарса Ҳалима тарафдагиларда шубҳа уйғотди. Бунгача улар ўзини ўзи осиб ўлдирганидан бошқа ҳеч нарсани билмас эдилар. Ҳалима ҳатто шампан виноси ҳам ичмасди-ку, қандай қилиб...

Бир ойдан сўнг гўр очилиб, комиссион экспертиза қилинди: ўша алкоголь миқдори тасдиқланди.

Энди бу иш билан республика суд-медицина экспертизаси жиддий шуғулланди: қондаги 4,8 промилл алкоголь миқдори камида ярим литр ароқдан ҳосил бўлади. Ярим литр ароқ ичган аёл киши эса фақат эмаклаб юра олади, ўзини ўзи идора қилолмайди. Демак, ўзини ўзи осолмайди!..

Судда Эгамберди Холиқовдан биринчи хотинидан нега ажрашгани сўралганида, у «бола бўлмагани учун», деб жавоб берди. Гувоҳ сифатида сўралган собиқ хотинининг жавоби:

— Уч йил у билан бирга яшаб уч кун ҳам рўшнолик кўрмадим. Турмуш қурганимиздан ўн кун кейин унинг олдида бир танишим мен билан сўрашган эди, шунга... урди! Йўқ ердаги нарсага рашк қиларди. Бир кун меҳмон келиб кетгач, чучваранинг юзига ёғ қуймабсан, деб роса тепкиларди, устимдан қулфлаб кетди. Ҳомиладор эдим. Эртасига қайтиб кириб «ҳалиям ўлмадингми?» деди. Ўғил туғдим. «Ўйнашингдан бўлган бола», деб уни чиқиштирмасди, ёшига етмай ўлди. Охирги жанжалда оёғимга пичоқ урди, ўрни ҳозир ҳам бор.

Ота-онамга хат ёзиб, бир қўшнимдан почтага ташлашни илтимос қилдим. Ўзимни уйдан эшикка чиқармасди... Яхши ҳам вақтида қутулганим, бўлмаса Ҳалима опамнинг куни менинг бошимга тушаркан!..

Суд узоқ давом этди. Область судида Эгамберди Холиқовнинг мудҳиш жинояти қайта исботланиб, у 13 йилга озодликдан маҳрум этилди.

Тамом. Нуқта қўйиш мумкин. Йўқ, кишида мана шу сўнгги нуқта — ҳукмдан кейинги қатор саволлар тинчлик бермайди. Бу табиий. Ахир, бир одам, ёшгина жувон, тўрт фарзанднинг онаси ёруғ дунё билан хайрлашди. Нега? Нега ахир? Бир ваҳший одамнинг қўлига тушиб қолгани учунгинами? Нега унинг қўлига тушди, нега унинг аблаҳлигини кўрабила туриб, воқеа содир бўлгунча чидади! Нега қотилга имконият яратилди?

— Доимий уриш-жанжални билар экансизлар, нега ажратиб олмадинглар?

Суддаги бу саволга ота шундай жавоб берди:

— Ўзим етим ўсганман, боламнинг болалари етим қолмасин дедим...

Она:

— Бошида хато қилдик. Арзимаган нарсага биринчи эридан ажратиб олдик. Хом сут эмган бандамиз-да...

Жавобларнинг ҳаммаси баҳсли. Шундоқ бўлмаганда бундоқ бўларди, деб ким кафолат беради. Бироқ Меҳринисо аянинг «бошида хато қилдик» деганида жон бор. Аслида, хато ая айтган вақтдан ҳам анча олдин — қизларининг кўнглини сўрамасдан турмушга берганларида содир бўлган эди!.. Бўлажак турмушга юзаки қараб, ота-онасига эътироз билдиролмаган Ҳалиманинг ўзидан хатолик ўтган эди. Биз бу билан, қизларни «дадил бўлиш»га, турмуш қуришда ота-она аралашувини мутлақо рад этиб, ўз билганича иш тутишга ундаш фикридан йироқдамиз. Фақат — турмушга, бўлажак оилага енгил-елпи қараш мумкин эмаслигини, бўлажак келин-куёв бир-бирини обдон синаб кўрса дуруст бўлишини эслатиб ўтмоқчимиз, холос. Қолаверса, бу— оила ва никоҳ тўғрисидаги тартиб-қоидаларда ҳам кўзда тутилган: ЗАГСга ариза ёзган йигит-қизга бекорга қирқ кун муддат берилмайди!

Эгамберди Холиқовга ўхшаш одам қиёфасидаги ваҳшийлар-чи, булар ҳақида нима деймиз? Бу савол жуда мураккаб ва унга жавоб бериш учун балки бир неча том тадқиқот ёзиш лозим бўлар. Бизни фақат бир нарса ажаблантиради: Э. Холиқов бирдан қотил бўлиб қолмади, у майда безорилик (уриш-тепиш), йирик безорилик (пичоқ уриш), майда жиноятлар (ичиб машина бошқариш) орқали қотил даражасига етиб келди-ку? Наҳотки, ҳамкасблари, бошлиқлари унинг ички дунёсидаги иллатларни ҳеч қачон сезмаган бўлишса? Бунинг устига, суд ҳукмида таъкидланган «иш жойидан берилган ижобий характеристика» кишини таажжублантиради! Қотилга ижобий характеристика?.. Инсон тақдирига юзаки муносабат, расмиятчилик. Балки шулар ҳам сабабдир, балки...

ОБУНАЧИЛАР ДИҚҚАТИГА!

1983 йилнинг иккинчи ярим йиллигига қуйидаги газета ва журналларга

ОБУНА ДАВОМ ЭТМОҚДА

ГАЗЕТАЛАР:

«ПРАВДА ВОСТОКА»
«СЕЛЬСКАЯ ПРАВДА»
«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»
«ТОШКЕНТ ҲАҚИҚАТИ»
«ТАШКЕНТСКАЯ ПРАВДА»
«ТАШКЕНТСКАЯ НЕДЕЛЯ»

ЖУРНАЛЛАР:

«ГУЛИСТОН»
«МУШТУМ»
«СОВЕТ ЎЗБЕКИСТОНИ САНЪАТИ»
«ГУЛХАН»

Обуна «СОЮЗПЕЧАТЬ»нинг барча агентликларида, алоқа бўлимларида, иш ҳамда ўқиш жойидаги жамоатчи матбуот тарқатувчилар томонидан қабул қилинмоқда.

Ўзбекистон ССР Алоқа министрлигининг «СОЮЗПЕЧАТЬ» БОШҚАРМАСИ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Орган союза писателей Узбекистана и Министерства культуры Узбекской ССР.

Бош редактор: Одил ЁҚУБОВ

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Рамз БОБОЖОН, Собир БОБОЕВ, Барот БОЙҚОБИЛОВ, Эркин ВОҲИДОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош редактор ўринбосари), Саъдулла КАРОМАТОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Назир САФАРОВ, Ўлмас УМАРБЕКОВ, Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул секретарь), Тўлепберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Лазиз ҚАЮМОВ, Малик ҚАЮМОВ, Сора ЭШОНТЎРАЕВА.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент—700029, Ленин кўчаси 41.
ТЕЛЕФОНЛАР: Бош редактор — 33-52-91, 32-57-42, қабулхона — 32-54-71; бош редактор ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул секретарь—33-49-93, 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат—32-56-48; сатира ва юмор — 32-56-49; фотолаборатория — 32-58-95.

Р. 03013. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси Тошкент шаҳри. Индекс 64593 Б. 3245.
11 12 13 14 15 16 17